

What's in a name?

*Bruken av folkekirkebegrepet i kirkelige og
statlige utredninger fra 1965 til 2008
(«Kirkeforliket»)*

Solveig Spilling Bakkevig

Veileder: Aud Valborg Tønnessen

Fordypningsoppgave i teologi ved Det teologiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vårsemesteret 2013

What's in a name?

**Bruken av folkekirkebegrepet i kirkelige og
statlige utredninger fra 1965 til 2008
(«Kirkeforliket»)**

© Solveig Spilling Bakkevig

2013

What's in a name? Bruken av folkekirkebegrepet i kirkelige og statlige utredninger fra 1965 til 2008 («Kirkeforliket»)

Solveig Spilling Bakkevig

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Bruken av folkekirkebegrepet har vært ulik gjennom historien ettersom forholdet mellom staten og Den norske kirke har endret seg. Den norske kirke har gjennomgått en rekke reformer fra starten av 1900-tallet av og frem til i dag, og disse har preget både kirkens egen selvforståelse, men også statens og politikernes syn på kirken.

Opgaven er en analyse av bruken og forståelsen av folkekirkebegrepet i kirkelige og statlige utredninger fra 1965 og frem til det tverrpolitiske kirkeforliket i 2008.

Jeg tar utgangspunkt i tre ulike folkekirkeforståelser som jeg anvender i analysen i sammenligningskapittelet: Schleiermachers «kirke *av* folket», Wicherns «kirke *hen imot* folket» og Barmen-erklæringens «Kirke *for* folk – Guds nåde til *alle folk*».

For å nærme meg problematikken med de ulike begrepsforståelsene bruker jeg Reinhart Koselleck og hans teori kalt begrepshistorie. På grunnlag av denne teorien kan det utledes en metode som jeg mener er relevant og velegnet for å se på folkekirkebegrepet. Hans to grunnbegreper «erfaringsrom» og «forventningshorisont» sier noe om at alle begreper er knyttet tett opp til historien og dens anvendelse av dem. Begrepene rommer reelle erfaringer, som en kan legge mer eller mindre vekt på, og de er ikke tomme eller nøytrale med henblikk på hvordan de brukes i møte med samtiden (og fremtiden), men peker fremover med målrettet forventning. Dermed analyserer jeg folkekirkebegrepsbruken med en innfallsvinkel som lar meg gjenkjenne de politiske og kirkelige agendaene som ligger latent i de ulike dokumentene.

Jeg argumenterer for at de kirkelige og de statlige folkekirkeforståelsene nærmer seg hverandre, og at det er en utvikling fra en sterk polemikk fra begge sider om hvordan folkekirken skal og bør være, til en harmonisk tilnærming, der perspektiver som trossamfunn og folkekirke ikke er motsetninger, men ulike deler av samme kirkevirkelighet.

Forord

Takk til veileder Aud for gode og inspirerende møter, for retning og gode råd, for artige samtaler og interessante perspektiver.

Takk til Svein Helge på biblioteket for hjelp med å finne de mest obskure bøker om tematikken, ingen av dem har naturligvis kommet med i litteraturlisten, men takk allikevel.

Takk til Ragnhild og Jenny for en knakende god avslutning på studiet, dere er jommen gode, prester eller ei.

Takk til Det teologiske fakultet for faglighet, gode diskusjoner og rom for både dumskap og visdom. Takk til Det praktisk-teologiske seminar for å våge å leve så tett på studentene og for at dere bringer kirkeligheten inn i teologistudiene.

Takk til Anne Margrete, Trond og Inger Anne for timer på timer med barnepass (og mannepass).

Takk til Kristine for uvurderlig hjelp i innspurten – dette hadde ikke gått uten deg!

Takk til Åsmund, Albert og Anton. Dere holder meg fast. Virkeligheten er sammen med dere.

Universitetet: 13 år er lenge nok. Nå signerer jeg ut.

Takk for seg!

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Problemstilling og avgrensning.....	2
1.2	Folkekirkebegrepets historie.....	2
1.3	Forskningskonteksten.....	6
1.4	Materiale.....	10
1.5	Disposisjon.....	11
2	Metode.....	13
2.1	Reinhart Kosellecks begrephistorie. Erfaringsrom og forventningshorisont.....	13
3	Historisk innsteg: Folk og kirke i Norge de siste 200 år.....	16
4	Analyse av de ulike kirkelige og statlige offisielle utredninger fra 1965 til 2008 («Kirkeforliket»).....	22
4.1	Reform av Den norske kirke (1969) - Kirken må nå ut til folket – der de er.....	22
4.2	Den norske kirke og staten (1973) – Hele folket skal omfattes med evangeliets og sakramentenes tilbud.....	25
4.3	NOU 1975: 30 <i>Stat og kirke</i>	30
4.4	Stortingsmelding nr. 40 (1980-81) <i>Om Stat og kirke</i>	36
4.5	<i>Samme kirke – ny ordning</i> (2002) – kontinuitet og engasjement.....	43
4.6	Den norske kirkes identitet og oppdrag. Uttalelse fra Kirkemøtet 2004.....	48
4.7	NOU 2006: 2 Staten og Den norske kirke.....	52
4.8	Stortingsmelding nr 17 (2007-2008) <i>Staten og Den norske kirke</i> – “Kirkeforliket”. 61	
5	Noen overordnede sammenligninger: tendenser, motsetninger, perspektiver.....	69
5.1	Beskrivelser av og visjoner for folkekirken i de kirkelige dokumenter.....	69
5.2	Beskrivelser av og visjoner for folkekirken i de statlige dokumenter.....	71
5.3	Folkekirkeforståelsene i Den norske kirke.....	74
5.4	Statens folkekirkeforståelser.....	75
5.5	Oppsummering: Fra polemikk til harmoni?.....	79

6	Avsluttende refleksjoner	80
6.1	Folkekirkebegrepet nå - hva slags forventningshorisont rommer det?.....	80
	Litteraturliste	82

1 Innledning

Statskirken slik vi kjenner den er ut, den nye folkekirken er in! Men hva betyr det?

Min skrivekontekst er midt i det som nå skjer av endringer mellom stat og kirke, der noen formelle forhold allerede er endret, mens mye fortsatt er uklart og ikke ennå ferdig utformet. Stortinget har vedtatt en ny og endret grunnlovstekst som endrer de grunnleggende relasjonene mellom staten og Den norske kirke og grunnlovsfester et «nytt» kirkebegrep (Norges Folkekirke). Hvordan denne endrede kirkeordningen blir i praksis er uvisst. Vi befinner oss på mange måter i en mellomtilstand, eller et vakuum, der folkekirkebegrepet henger litt i luften, som en ballong uten retning. Men er det et begrep uten reelt innhold, eller refererer det til noe bestemt og styrende?

Etter den 21. mai 2012 lyder den nye § 16 i Norges Grunnlov som følger: «Alle Indvaanere af Riget have fri Religionsøvelse. Den norske Kirke, en evangelisk-luthersk Kirke, forbliver Norges Folkekirke (...)». Grunnlovsendringen som ble vedtatt i Stortinget 15. mai 2012 er interessant på mange måter. For første gang grunnlovsfestes det at vi har en folkekirke i Norge og at dette er Den norske kirke. Ikke nok med at det sies at Den norske kirke er Norges folkekirke, grunnlovsteksten understreker også at den forbliver Norges folkekirke – den har altså vært, er nå, og skal være, Norges folkekirke. Arbeidet og diskusjonene som har ledet frem til denne formuleringen har holdt på i over hundre år og det har vært gjort mange forsøk på å endre det grunnleggende forholdet mellom staten og Den norske kirke, men ikke før i 2012 kom en langt nok til å vedta en grunnlovsendring. Hva betyr det så at Den norske kirke nå offisielt er Norges folkekirke? Hvordan kom vi hit? Hva ligger bak denne formuleringen? Og, kanskje det viktigste – hva ligger foran?

Om jeg får svar på disse spørsmålene tror jeg kanskje ikke, men jeg ønsker å se på et materiale som kan gi grunnlag for eventuelt å gå videre med spørsmålene jeg stiller her. Jeg ønsker å se på hvordan folkekirkebegrepet har blitt brukt i de kirkelige og statlige utredninger fra 1965 og frem til det såkalte kirkeforliket fra 2008. Dette først og fremst for å begrense tilfanget av materiale, men også for å se hvordan begrepet brukes blant de som på mange måter har (fått) reell definisjonsmakt. Min oppgave er altså ikke å vurdere folkekirkebegrepet positivt eller negativt, men å se på hva slags folkekirkebegreper som er i spill i de ulike dokumentene jeg gjennomgår.

1.1 Problemstilling og avgrensning

Denne fordypningsoppgaven i teologi er en analyse av bruken av folkekirkebegrepet i kirkelige og statlige utredninger fra 1965 til 2008 («Kirkeforliket»).

Oppgavens hovedproblemstilling er: Hvilke folkekirkeforståelser er i spill i de ulike dokumentene? En underproblemstilling er: Hvilke erfaringsrom oppstår de ulike folkekirkeforståelsene i, og hvilke visjoner og forventningshorisonter ligger i bruken av begrepet? Et annet spørsmål jeg ikke kommer unna er spørsmålet om hvem som taler på vegne av hvem. Er det «folket» i opposisjon til staten/makten/eliten, eller er det staten på vegne av folket, mot en annen kirkelig og konservativ elite? Eller er det kirken? Og hvem er kirken?

Oppgaven vil først og fremst fokusere på bruken av folkekirkebegrepet, og er ikke en utlegning av folkekirketeologi som sådan. Jeg ønsker å se på om det er noen utvikling og endring i begrepsbruken i henholdsvis kirkelige og de statlige dokumenter. Jeg vil se på noen av de posisjonene jeg finner i de ulike dokumentene. Jeg vil se på sammenhenger og nye forståelser, om det er noen forskjell på den «kirkelige» og den «statlige» bruken av folkekirkebegrepet, og om begrepet har endret seg ut fra de ulike historiske forutsetningene. En endring i forholdet mellom staten og Den norske kirke inngår også i denne konteksten. Staten nedbygger på den ene siden sitt ansvar, samtidig som den fastholder Den norske kirke som folkekirke, fortsatt knyttet opp til staten.

Det er skrevet mengder av dokumenter om forholdet mellom stat og kirke siden slutten av 1800-tallet og frem til i dag, så for å begrense tilfanget på materiale har jeg valgt å forholde meg til de offisielle utredningsdokumenter fra offisielle kirkelige og statlige utvalg, siden midten av 60-tallet og frem til i dag. Dette begrunner jeg i 60-tallets religiøse krise, der religion og samfunn ble problematisert på en ny måte, og de store og offisielle kirkeinstitusjonene mistet terreng blant folk.

1.2 Folkekirkebegrepets historie

I og med at hele denne oppgaven handler om å finne frem til ulike tolkninger av folkekirkebegrepet kommer jeg ikke til å lansere en enkelt definisjon som jeg tar som utgangspunkt for resten av oppgaven. I stedet vil jeg vise til noen ulike grunnforståelser av

begrepet slik det oppstod i sin moderne form, i 1800-tallets Preussen/Tyskland og kort om folkekirkebegrepet i svensk og norsk sammenheng.

Folkekirke – en neologisme?

Selv om forbindelsen mellom folk og kirke ikke er noe nytt fenomen, vil jeg argumentere for at folkekirkebegrepet slik vi bruker det i dag er en «neologisme» – et nyord som oppstod i en spesifikk historisk kontekst for å uttrykke et retorisk eller politisk poeng. Når Schleiermacher «lanserer» begrepet på begynnelsen av 1800-tallet er det i en kontekst der den politiske situasjonen var spent. I Preussen var det strid mellom liberale krefter som ønsket et forent føderalt Tyskland med en demokratisk konstitusjon og konservative som ønsket status quo med Preussen og Østerrike som stormakter og mange små uavhengige stater. Den industrielle revolusjon skapte dramatiske sosiale forskjeller og de tradisjonelle stabile verdiene i samfunnet knyttet til familie og moral var i bevegelse. Kirken fungerte som del av statsapparatet og kjempet mot disse endringene, gjennom sin organisasjon og gjennom sin forkynnelse (Moxnes 2012, s. 2). På den samme tid var forståelsen av «folk» og «nasjon» i grunnleggende endring.

Romantikens folkebegrep – J. G. v. Herder

I romantikken endres forutsetningene for å snakke om «folk» seg radikalt. En snakker om «oppfinnelsen og oppdagelsen av folket» (Hylland 2003). Vi kjenner nasjonalromantikens estetisering av bondekulturen og «folkelig kultur» – og natur. På samme tid skjedde det store politiske omveltninger i Europa, med markering av nasjonale grenser og tenkning om demokrati. «Folk» (eller «Volk») utvikler seg etter hvert til å bli et kollektivt kulturbegrep – et honnørord vi kjenner igjen fra flere begreper fra 1800-tallet: folkeskole, folkeopplysning og så videre.

Dikteren, filosofen og teologen J. G. v. Herder er en av dem som formulerer de nye tankene om «folket». I «folket» ser han menneskets uberørte, umiddelbare og naturlige vesen, som gjennom historien har blitt omformet av samfunnet. For Herder trådte folket frem som ett levende vesen med en felles sjel, bevissthet og stemme. Hvert folk hadde sin språklige og kulturelle egenart som det på grunn av sin historie var berettiget å kunne leve i overensstemmelse med (Ekström 1964, s. 64).

Om kirken tenkte Herder at den måtte være nært knyttet til det folket den virket i, og at det var nødvendig å utvikle en germanisert kristendomsform for at kristendommens forbindelse med det tyske folket skulle holde (Ekström 1964, s. 65)

“Kirke av folket” – F. D. Schleiermacher

Teologen og filosofen Schleiermacher er gjennom historien blitt tatt til inntekt for tysk patriotisk nasjonalisme, men nyere Schleiermacher-forskere ser på ham som en forkjemper for sivilsamfunn, ytringsfrihet og borgeres deltakelse i det politiske liv (Moxnes 2012 s. 64). Selv om Schleiermacher var inspirert og påvirket av Herder i sin tenkning om kirke og folk, var Schleiermacher kanskje mer opptatt av de universelle menneskelige verdier, der «folket» bare var et stadium mellom det som for ham var samfunnets grunnenhet familien og menneskeheten som hele. Dette gjelder i alle fall for hans tenkning om folk og kirke.

Schleiermacher blir ofte fremstilt som den som oppfinneren av det moderne folkekirkebegrepet, selv om han var påvirket både av romantikkens tankegods og av den demokratiske politiske tidsånden som rådet (Ekström 1964, s. 71). For Schleiermacher var «Volkskirche» en selvstendig størrelse i forhold til den politiske øvrigheten – den prøyssiske eliten. «Volkskirche» var for ham et ideal «mellom statskirkens tvangsordninger» og «frikirkens marginale tilværelse og manglende offentlige innflytelse» (Montgomery og Rasmussen 1988, s. 53). Samtidig henger Schleiermachers folkekirketanke uløselig sammen med hans tanker om individet og om religionen.

For det er hos Schleiermacher at idéen om det moderne religiøse subjektet oppstår. Kirkens institusjonelle autoritet med sine dogmer utfordres av det menneskelige subjekt med sine religiøse følelser og erfaringer av det hellige. Halvor Moxnes kaller dette en religiøs revolusjon, på lik linje med den amerikanske og den franske, der symbolmakten tas fra monarkiet og «reinvesteres i medborgerskap og nasjonen» (Moxnes 2012, s. 61). Ragnar Ekström mener at den viktigste arven fra Schleiermachers folkekirketenkning er bundet sammen med dette, at fromheten er basert på det enkelte menneskets religiøse «følelse», og kirketenkningen er bygget opp rundt denne religiøse følelsen og dens streben mot fellesskap. Ut av dette utledes en tenkning om kirken som bygget på menneskets religiøse følelser og de ulike måter og tankesett disse uttrykker seg på og i: «Folkkyrkan kan ej hårt bindas vid en bekännelseskraft, emedan inom henne mångfalden av religiösa övertygelser på det gemensamma folkets grund sluter sig samman» (Ekström 1964, s. 74). En slik

folkekirketanke gir rom for folkereligiøsitet – en kirke av folk («Kirche des Volkes») med alt det de har med seg av ulike religiøse tanker og erfaringer. Folket blir slik sett kirkens subjekt.

“Kirke hen imot folket” – J. H. Wichern

En grunnleggende annen forståelse av folkekirkebegrepet finner vi hos indremisjonens grunnlegger, Johann Hinrich Wichern. Det er verdt å merke seg at samme år som Wichern starter opp indremisjonen gir Karl Marx ut sitt kommunistiske manifest og initierer en annen «folkebevegelse». Dette var en revolusjonsperiode, der «folket» er en størrelse som er i bevegelse, og som lar seg bevege og påvirke til endring, politisk og moralsk.

For Wichern er folket som gudommelig skapelse utgangspunktet for folkekirketanken, men det er mye arbeid som må til før det når sin forløsning som en gudommelig størrelse. Dette arbeidet er det den moralske og religiøst sunne delen av folket som skal gjøre gjennom indremisjon. Det religiøse og moralske forfall i folket skal overvinnes gjennom selvstendige kirkelige foreninger basert på det allmenne prestedømme. Wicherns folkekirke skal bli virkeliggjort med foreningene som virkemiddel (Ekström 1964, s. 77). Hos Wichern holdes den folkekirkelige oppgave frem som noe fundamentalt, og som den reelle folkelige nøden roper på. Wichern var like mye opptatt av diakoni i møte med sosial (og moralsk) nød, som forkynnelse for sjelenes frelse.

«Den bevisste menighet» er satt inn i en folkesammenheng, og der har den en ubegrenset oppgave med å bedrive misjon (Ekström 1964, s. 78). Folkekirken er for Wichern en urealisert ideell størrelse, som nå ikke er annet enn et skjelett, en død ytre ramme for det alvorlige arbeid den overbeviste kristne har å gjøre. Kirken skal virke hen imot folket «Kirche hin zum Volk», den skal henvende seg til alle mennesker, både kirkefremmede og de som lever i sosial nød. Folket blir på denne måten et objekt for kirkens oppdrag, men også et (uforløst) mål.

«Nåde til alle folk» – Barmen-erklæringen

Barmen-erklæringen er et teologisk bekjennesskrift fra 1934 formulert av den tyske Bekjennelseskirken, med teologen Karl Barth i spissen. Bekjennelseskirken var en kirkelig bevegelse i opposisjon til Deutsche Christen, som støttet nazistenes maktovertakelse i Tyskland og krevde en arisk ren kirke og en germanisert kristendom. I Barmen-erklæringen

tar ikke Bekjennelseskirken eksplisitt avstand fra nazismen, men forsøker å samle seg om noen evangeliske grunnsannheter for å hindre en politisering av kirke og kristendom.

I retorikken til Deutsche Christen ble folkebegrepet mye brukt, sammenblandet med rasebegrepet og nasjonsbegrepet. Derfor er det interessant at i Barmen-erklæringens 6. artikkel understrekes at Guds nåde er fri og skal tilbys alle folk. Her bryter folkebegrepet med det nasjonale, og referansen er misjonsbefalingen i Matt 28:19-20. Erklæringens 6. tese lyder: «Jesus Kristus sier: Og se, jeg er med dere alle dager til verdens ende. (Matt 28:20) Guds ord er ikke bundet. (2. Tim 2:9). Kirkens oppdrag, som er grunnlaget for den frihet, består i, å i Kristi sted og altså i hans eget Ords og verks tjeneste, gjennom preken og sakrament framføre budskapet om Guds frie nåde til alle folk. Vi forkaster den falske lære, som om kirken med menneskelig forfengeligheit kunne stille Herrens Ord og verk i tjeneste for selvvalgte ønsker, hensikter og planer.» (min oversettelse og uthevning).

Guds nåde deles ut til alle mennesker, og gjelder alle folkeslag. Kirken skal tjene folk med evangeliet og sakramentene, på oppdrag fra Gud selv, som henvender seg til alle folkeslag. Fordi den historiske situasjonen krevde det, måtte forståelsen av folkebegrepet, og dermed også av folkekirkebegrepet, endres og beskyttes mot krefter som ønsket å bruke det i voldens og undertrykkelsens tjeneste. Dette kjenner vi også igjen fra dokumentet «Kirkens Grunn» som ble forfattet av norske geistlige under en tilsvarende presset historisk situasjon i Norge i 1942.

Sannsynligvis spiller alle disse grunnforståelsene sammen i hvordan folkekirkebegrepet forstås i dag, dette kommer jeg til å se på i materialet under.

1.3 Forskningskonteksten

Ut fra det større forskningsfeltet rundt stat – kirke-spørsmålet i Norge har det sprunget ut flere bidrag til folkekirkeforståelsen. De problemstillingene det er skrevet om dreier seg dels om teologiske/ekklesiologiske spørsmål, men de er også knyttet til sosialdemokratiets kirkepolitikk og nyere religionssosiologiske undersøkelser.

Teologiske bidrag

I etterkant av at stortingsmeldingen Om stat og kirke ble fremlagt i 1981 oppstod en debatt om folkekirken som varte hele 80-tallet. Et av de tidligste bidragene kom fra biskop emeritus

Per Juvkam som hadde vært medlem av kirke – stat-kommisjonen på 1970-tallet. Han skrev et lite hefte med forsøk på å klargjøre folkekirkebegrepet for å skape en bedre og mer nyansert stat – kirke-debatt.¹ Helge Hognestad og Torleiv Austad utga begge bøker om folkekirken i 1982, og i 1987 utga Knut Lundby sin studie «Troskollektivet – en studie i folkekirkens oppløsning i Norge», som jeg kommer tilbake til under.

I 1988 utga Den norske kirkes presteforening et studiehefte med tittelen Folkekirken: status og strategier.² I dette heftet belyses folkekirkeproblematikken fra flere hold, blant annet skriver Sevat Lappegard artikkelen ”Folkekyrkjeteologi”, der han forsøker å skrive et utkast til en teologi for folkekirken i Norge. Denne artikkelen har vært standard pensum på mange kurs i ekklesiologi på de teologiske fakulteter de siste år, og stiller seg i tradisjonen etter Schleiermacher, med fokus på at kirken er folkets kirke og består av folk.

I sin doktoravhandling fra 1998³ tar Dag Myhre-Nielsen opp spørsmålet om de teologiske aspektene ved kirkens identitet i samfunnet, blant annet hvordan kirken skal forstås som folkekirke, teologihistorisk, sosiologisk og systematisk-teologisk.

Biskop Andreas Aarflot har vært en aktiv bidragsyter til den kirkelige debatten gjennom mange år og har forfattet flere bøker om de ulike reformene i Den norske kirke og om folkekirkebegrepet.⁴ Andre som har markert seg i forhold til Den norske kirkes folkekirkeforståelse er Olav Skjevesland og Halvor Norhaug.⁵ I nyere tid er det særlig professor på Menighetsfakultetet Harald Hegstad som har vært den mest aktive premissleverandøren til den kirkelige forståelsen av folkekirkebegrepet, og han har de siste årene skrevet svært mange bøker og artikler om folkekirkebegrepet.⁶ Det som kjennetegner

---

¹ Juvkam, *Per Folkekirken – visjon og virkelighet* (1980)

² Sandvik, Bjørn (red) *Folkekirken : status og strategier* (1988)

³ Myhre-Nielsen, Dag *En hellig og ganske alminnelig kirke; teologiske aspekter ved kirkens identitet i samfunnet* (1998)

⁴ Aarflot, Andreas *Samtidsspeil eller fyrtårn?* (2008), *Mot en selvstendig folkekirke* (2007), *Den norske kirkes rettsgrunnlag som fri folkekirke : forfatningsspørsmålet belyst utfra de tyske lutherske kirkers rettsprinsipper* (2001), *Trossamfunn og folkekirke : om reformene i Den norske kirke de siste femti år* (1999) og *La kirke være kirke* (1990)

⁵ Nordhaug, Halvor *En kirke for folket : en debattbok om statskirke og folkekirke* (2006)

⁶ Hegstad, Harald *Menighetsutvikling i folkekirken : erfaringer og muligheter* (2012), *Brennende hjerter eller misjonerende menigheter? : en undersøkelse av holdninger og engasjement i forhold til ytremisjon i*

disse tre siste teologene er at de er opptatt av kirkens egenart i forhold til staten, at folkekirken ikke må stå i veien for trosfellesskap og et tydelig kristent sentrum, og særlig Skjevesland og Hegstad har begge vært spesielt opptatt av moderne teorier om menighetsutvikling og -vekst, men i en norsk folkekirkelig kontekst.

Religionssosiologiske bidrag

I 1987 gjorde religionssosiologen Knut Lundby en undersøkelse av folks forhold til Tøyenkirken i Oslo, der det hadde vært flere vekkelser blant arbeiderbefolkningen som holdt til der.⁷ De «vekke» formulerte et skille mellom omvendte og uomvendte som fikk den konsekvensen at mange av beboerne på Tøyen holdt seg unna, fordi de ikke følte seg gode nok, mens sterkt troende mennesker fra andre deler av byen kom til Tøyenkirken. Lundby kalte dette for «troskollektivet», og han mente at dette fenomenet førte til en prosess av oppløsning av folkekirken i Norge.⁸

Nesten et tiår senere undersøkte den tidligere nevnte Harald Hegstad tre lokalmenigheter i Den norske kirke: en tradisjonell folkekirkemenighet, en menighet preget av vekkelseskristendom og bedehustradisjonen og en moderne arbeidskirkemenighet med mye kirkelig aktivitet. Han analyserte de kirkeforståelsene han fant der i spennet mellom «folkekirke» på den ene siden og «trosfellesskap» på den andre siden.⁹ Der fant han det han kaller en grunnleggende dobbelthet i norsk kirkeliv: på den ene siden spiller kirken en rolle som religiøs institusjon for en majoritet av befolkningen og på den annen side er den tilholdssted for en aktiv minoritet.

Stiftelsen Kirkeforskning (KIFO) er det forskningsmiljøet som forsker mest aktivt på Den norske kirke i samfunnet, med hovedvekt på empirisk forskning. I medlemsundersøkelsen Folkekirke 2000 ble medlemmer av Den norske kirke spurt om deres erfaringer med og holdninger til kirken og det den står for. Undersøkelsen ble bestilt av Kirkerådets stat – kirkeutvalg (Bakkevig-utvalget).

---

menigheter i Den norske kirke (2002), *Kirke i forandring : fellesskap, tilhørighet og mangfold i Den norske kirke* (1999) m.fl.

⁷ Lundby, Knut *Troskollektivet : en studie i folkekirkens oppløsning i Norge* (1987)

⁸ Lundby, Knut «Folkekirke for folk flest» <http://www.kristenogprogressiv.no/?p=394>, 03.12.2012

⁹ Hegstad, Harald *Folkekirke og trosfellesskap : et kirkesosiologisk og ekklesiologisk grunnproblem belyst gjennom en undersøkelse av tre norske lokalmenigheter* (1996)

Aktuell kontekst – den pågående debatten

I for- og etterkant av at Gjønnnes-utvalget kom med sin utredning Staten og Den norske kirke i 2006 ble det utgitt noen artikkelsamlinger som forsøkte å belyse stat – kirke-problematikken fra ulike sider. Det som er interessant er at fokus i debatten i denne runden først og fremst dreide seg om menneskerettigheter og tros- og livssynsfrihet, og noe mindre om «indrekirkelige» spørsmål. Menneskerettighetsforskeren Ingvill Thorson Plesner var medlem av Bakkevig-utvalget og skrev og var medredaktør til et par bøker i 2006 som omhandlet stat, kirke og menneskerettigheter.¹⁰ Hun er kritisk til ordet «folkekirke», som hun mener er et omstridt begrep både teologisk, ideologisk, nasjonalt og internasjonalt og som kan legitimere statlig innblanding i indrekirkelige spørsmål.¹¹

En kan spørre seg hvorfor det ikke har vært en større diskusjon om folkekirkebegrepet i og med grunnlovsendringen i 2012, for det har vært forbausende stille. I etterkant av at «Norges Folkekirke» ble innført som Den norske kirkes nye offentlige betegnelse, er det imidlertid noen som har forsøkt å reise debatten, blant annet miljøet rundt tenketanken «Kristen og progressiv» som før Kirkemøtet våren 2013 ga ut et debattheft med artikler som ble publisert på deres blogg kristenogprogressiv.no samme vinter.¹² Etter en interpellasjon til fornyings-, administrasjons- og kirkeminister Rigmor Åserud i Stortingets spørretime i februar 2013 ble folkekirkebegrepet diskutert også fra Stortingets talerstol,¹³ og Kirkemøtet hadde folkekirkebegrepet oppe som tema for sitt møte i 2013.¹⁴

Så vidt jeg kan se har ingen ennå gjort den jobben jeg skal gjøre i denne oppgaven, altså å systematisk gjennomgå hvordan folkekirkebegrepet er blitt brukt i de ulike offentlige utredningene fra 1965 og frem til kirkeforliket i 2008.

---

10 Plesner, Ingvill Thorson *Skal vi skilles? : veier videre for stat og kirke* (2006) og Høstmælingen, Njål, Tore Lindholm og Ingvill T. Plesner (red.) *Stat, kirke og menneskerettigheter* (2006)

11 Thorkildsen, Dag «Folkekirke - Hva er det?», i *En debattbok om stat og kirke* (2005) og Moxnes, Halvor . "Åpen, inkluderende folkekirke: Hvilke rettigheter har folk flest i folkekirken" i *Stat, kirke og menneskerettigheter* (2006)

12 *Folkekirkedebatt* Hvidsten, Torkil og Sandum, Birte N. (red), Kristenogprogressiv.no (2013)

13 Møte i Stortinget 12.02.13, sak nr. 8 <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2012-2013/130212/8/>

14 15. april 2013 var det på Kirkemøtet en plenumspresentasjon av hovedtemaet "Folkekirke - Kirkefolk" der det ble invitert til refleksjon om begrepet <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=343467>

1.4 Materiale

«60-tallet har vi alltid med oss»

Hvorfor starte på 60-tallet? Hvorfor ikke begynne med fri folkekirke-bevegelsen fra tidlig 1900-tall? Hvorfor ikke ta med det viktige dokumentet Kirkens Grunn fra 1942 eller biskop Berggravs visjoner om en ny kirkeordning etter 2. verdenskrig?

Professor i kirkehistorie Hugh McLeod argumenterer for at de omveltningene som skjedde i samfunn og folks bevissthet i Vesten på 1960-tallet var så store at de satte i gang et paradigmeskifte for kirkenes plass og rolle i samfunnet. Det oppstår det han kaller en religiøs krise, der de tradisjonelle kirkene, både den katolske og de mange protestantiske, mister oppslutning fra sine medlemmer. Særlig de yngre generasjonene søker seg til politiske bevegelser eller til østlig religion for å få dekket sine religiøse og åndelige behov. De tradisjonelle moralske verdier ble utfordret av seksuell frigjøring og opposisjon mot autoriteter. Nye religioner sammen med ateister og religionskritikere ble mer og mer synlige i et religiøst landskap som til da ensidig hadde vært preget av kristendom.

McLeod mener det skiftet som skjedde på 60-tallet var et resultat av flere parallelle prosesser som kulminerte dette tiåret. Den langvarige sekulariseringsprosessen som hadde pågått siden renessansen og reformasjonen, sammen med hele etterkrigstidens voksende velstand og intellektuelle endring gjorde at påvirkningen av de store hendelsene som fant sted på 60-tallet (McLeod er særlig opptatt av Andre Vatikankonsil og Vietnam-krigen) ble ekstra sterk og omveltende (McLeod 2007, s. 8-10).

Norsk kontekst – mitt materialvalg

Om Vatikankonsilet og Vietnam-krigen hadde store og direkte konsekvenser for Norge og for kirketenkningen vet jeg ikke, men det er påfallende at kirken setter i gang en ny runde med reformarbeid akkurat i denne perioden. Det frivillige kirkeråds reformkommisjon av 1965 er opptatt av å se kirken som del av et samfunn i endring, og spør seg selv om hvordan den kan være kirke og (folkekirke) i en tid preget av store omveltninger, demografisk og moralsk.

Jeg starter med Det frivillige kirkeråds reformkommisjon av 1965s innstilling Reform av Den norske kirke, og tar deretter for meg de viktigste etterfølgende NOUer, stortingsmeldinger og

andre kirkelige utvalgstekster frem til det avgjørende «kirkeforliket» som ble fremlagt i 2008, og som legger grunnen til grunnlovsendringene i 2012.

Hva kjennetegner denne typen dokumenter?

Det er verdt å spørre seg hva slags type tekster det er jeg skal analysere. Hva er det som kjennetegner denne typen dokumenter og hva slags virkelighet representerer de? Hvem skrives de av, og på vegne av hvem?

Et kjennetegn ved disse dokumentene er at de er offisielle dokumenter, skrevet på oppdrag fra Kirkerådet/Kirkemøtet eller Regjeringen. Det er et mål å komme frem til enighet og tekstene preges derfor ofte av «konsensusstenkning». Ofte er mindretallsuttalelsene ofte mer skarpe og polemiske i tonen, i og med at de er ført i pennen av enkeltpersoner.

Et annet kjennetegn ved denne typen dokumenter er at de er ment å brukes til å ta politiske beslutninger. Et interessant poeng i forhold til sammensetningen av utvalgsmedlemmer er at de statlige utvalgene ofte har svært sterk kirkelig representasjon og ikke består bare av folk som har en «nøytral» tilnærming til kirken. Kirken er altså representert i både kirkelige og statlige utvalg! Hvem som sitter i de ulike utvalgene får stor betydning for hva slags konklusjoner en kommer frem til, og hva slags argumentasjon som brukes.

Leserne av denne typen dokumenter er gjerne (kirke)byråkrater og (kirke)politikere som bruker dem til å fatte vedtak – i dette tilfellet i spørsmålet om forholdet mellom staten og kirken.

1.5 Disposisjon

Jeg vil disponere oppgaven på følgende måte:

Først et innledende metodisk perspektiv der jeg gjennomgår Reinhardt Kosellecks begrepshistoriske metode (kapittel 2). Deretter lager jeg et historisk riss om forholdet mellom kirke og folk de siste 200 år (kapittel 3). Kapittel 4 er hoveddelen av oppgaven og vil bestå av en analyse av de ulike kirkelige og statlige utredninger, med fokus på bruken av folkekirkebegrepet. Deretter vil jeg i kapittel 5 se på noen overordnede perspektiver og peke på noen tendenser, motsetninger, og skillelinjer som jeg finner i materialet. Til slutt gjør jeg meg opp noen avsluttende refleksjoner rundt de funnene jeg har gjort.

2 Metode

2.1 Reinhart Kosellecks begrepshistorie. Erfaringsrom og forventningshorisont

Jeg vil anvende den tyske filologen Reinhart Kosellecks begrepshistorie som metodisk grep. Hans måte å gripe an både historieforståelse og begrepsforståelse synes jeg er nyttig og fruktbar i forhold til min analyse av folkekirkebegrepet. Særlig interessant for meg er begrepsparet «erfaringsrom» og «forventningshorisont». Disse anvender han for å si noe om hvordan vi alle forholder oss til tiden, i spennet mellom fortiden og fremtiden. Erfaringsrommet sier noe om det vi bærer med oss av faktiske (og dermed også empiriske) erfaringer og felles hukommelse. Denne forståelsen av fortiden henger sammen med forståelsen av fremtiden, som ikke er gitt eller fastlagt på samme måte som det som ligger bak oss. Forventningshorisonten rommer dette spennet av grenseløse muligheter (og nye erfaringsrom), som samtidig er uløselig knyttet sammen med erfaringsrommet vi kommer fra (Koselleck 2004, s. 259). En slik måte å arbeide med begrepene på kan hjelpe til med å gjenkjenne de politiske og sosiale agendaene som ligger i dem (Koselleck 2004, s. 258).

Folkekirkebegrepet er ikke det samme i Schleiermachers virkelighet i Preussen på starten av 1800-tallet, som det var det i fri folkekirke-bevegelsen i Norge rundt århundreskiftet, eller i Arbeiderpartiets kirkepolitiske skifte midt på 1970-tallet. For akkurat slik begrepet spiller på den erfarte virkeligheten som fant sted på ulike steder i historien, har det også vært med på å forme den historien den har vært en del av, ikke minst politisk/kirkepolitisk.

Kosellecks tidsforståelse

Koselleck tenker at det er et skille mellom før-moderne tid (til et stykke inn på 1600-tallet) og moderne tid, der en i før-moderne tid levde «tettere på» fremtiden, eller fremtidshorisonten, i og med at de forventningene en hadde om fremtiden stort sett hang tett sammen med de erfaringene forgjengerne hadde gjort seg. Det de andre hadde opplevd før dem kom de også til å oppleve. Bonde ble den som kom fra bondeslekt osv. Med moderniseringen av Europa og all ny kunnskap og teknologi som virket inn på dagliglivet ble skillet mellom erfaringsrommet og forventningshorisonten større og større. Fremtiden ble ikke nødvendigvis slik fortiden hadde vært, tvert imot. Positive forventninger om endring, muligheter og fremskritt preget

mer og mer forståelsen av tiden, og historien eller fortiden mister mye av sin betydning og fortolkningsmakt for forståelsen av nåtid og fremtid. Fremtiden blir uforutsigbar og gir rom for flere og nye fortellinger ettersom den ikke lenger blir tenkt som noe forhåndsgitt. Og dermed står det også mer på spill!

Begrepene er alltid knyttet til historien, på samme måte som historien alltid må forstås i lys av begrepene. Begrepene er selv aktivt med på å skape endring og ny forståelse. Begrepshistorien viser at «språket er historisk ikke bare i kraft av å være utlevert historiens prosesser og endringer, men også gjennom å sette ord på – og dermed bidra til å styre – de samme prosessene og endringene» (Jordheim 2001, s. 169). Det er ikke likegyldig hvem som bruker og definerer begrepene, ofte tjener de bestemte interesser og de er aldri nøytrale eller objektive. «Begrepene skaper sin egen fortid og sin egen fremtid og åpner samtidig nåtiden som et rom for politisk handling» (Jordheim 2001, s. 169, min uthevning). Begrepsbruk henger altså sammen med definisjon og makt.

Det er derfor jeg ønsker å bruke disse perspektivene på min analyse av folkekirkebegrepet i en rekke dokumenter som har status og reell (kirke)politisk makt.

Bruk av begrepshistorisk metode i analysen i denne oppgaven

Helge Jordheim skriver om den begrepshistoriske fremgangsmåte at den består først og fremst i å skille begrepet fra ordet: «Et begrep er alltid et ord, men et ord er ikke alltid et begrep. Begge er meningsbærende dels i kraft av sitt intenderte innhold, dels i kraft av sin talte eller skrevne kontekst, altså den historiske situasjonen, og er dermed også flertydige. Men mens ordet kan gjøres entydig gjennom fortolkning, må begrepet – for å kunne være et begrep – forbli flertydig» (Jordheim 2001, s. 162, min uthevning). Nettopp dette flertydigheten tenker jeg er viktig også for folkekirkebegrepet, at det ikke lar seg definere en gang for alle, men stadig endrer betydning (og virkning) i ulike historiske sammenhenger.

Et ord blir til et begrep «når den politisk-sosiale betydningssammenhengen som ordet henviser til – og anvendes i – i sin helhet inngår i ordet. (...) Det er slik en må forstå Koselleck når han hevder at begreper er «konsentrater av forskjellige betydningsinnhold». Begreper kan være klare, men må nødvendigvis forbli flertydige (Jordheim 2001, s. 163). Derfor er det mulig å «forstå» folkekirkebegrepet, samtidig som en kan være uenig om hva det betyr, alt ettersom hva slags utgangspunkt en har for å bruke det.

Min tese er at begrepet «folkekirke» på samme tid er både deskriptivt og normativt – det henviser på samme tid til et erfaringsrom og en forventningshorisont, for å bruke Kosellecks begreper. Derfor kommer jeg til å bruke dette begrepsparet gjennomgående i min analyse. Jeg vil se på hvilke erfaringsrom dokumentene viser til, og hvilke forventningshorisonter de tegner opp.

3 Historisk innsteg: Folk og kirke i Norge de siste 200 år

I en artikkel i Norsk Teologisk Tidsskrift fra 1994 deler Berge Furre historien om statens forhold til kirken etter 1814 og frem til vår tid inn i fire deler: «Embetsmannsstaten: Den statsberande kyrkja». «Den liberale fleirpartistaten: Den kyrkjeberande stat», «Den sosialdemokratiske orden: Den kyrkjereserverte stat» og til sist «Det «etterindustrielle» sosialdemokrati: Den integrerande velferdsstatskyrkja». I det følgende kommer jeg til å bruke disse overskriftene for å gi noen perspektiver på forholdet mellom folk og kirke de siste 200 år.

Embetsmannsstaten: Den statsbærende kirken (1814-1884)

Da den norske Grunnloven ble innført i 1814 var kirken som egen størrelse ukjent. Staten hadde en religion, som manifesterte seg som menigheter rundt om i det ganske land (Furre 1994, s. 3). Med den nye grunnloven ble det en endring fra tidligere, da folket skulle ha samme religion som Kongen. Fra Grunnloven ble vedtatt var det Kongen som var pålagt å ha samme religion som «folket» (staten) (NOU 2006: 2, 2006, s. 16).

Folket forholdt seg til kristendommen som en naturlig del av livet, samfunn og kirke var tett sammenvevet, og den religiøse enheten ga stabilitet og forutsigbarhet. Den religiøse enheten holdt fremdeles samfunnet sammen, med en felles tro, moral og lydighet, til kirken, og dermed også til staten. «Staten var lekamen – kyrkja var sjela i samfunnet. Religionen bar staten, sikra lojalitet, lydnad og legitimitet, var den statsberande kyrkje» (Furre 1994, s. 4). Samtidig begynner den gamle enhetskulturen å gå mer og mer i oppløsning, og den selvfølgelige enheten mellom folk og kirke ble ikke lenger like selvfølgelig for alle (NOU 1975, s. 13).

Moderniteten bryter etter hvert gjennom i Norge, og det kirkelige embetsstyret ble utfordret fra to kanter: fra den europeiske frihetstradisjonens sterke talsmenn i Norge på den ene side, og fra den folkelige vekkelseskristendommen som hadde begynt å organisere seg i egne lekmannsorganisasjoner på den annen side (NOU 2006: 2, 2006, s. 25). Den kirkelige reformbevegelsen som startet på 1840-tallet åpnet for tanker om at kirken ikke utelukkende er

en statsinstitusjon, men «et egenartet samfunn i vårt folk» (Det frivillige kirkeråds reformkommisjon av 1965 – heretter Reformkommisjonen – 1969, s. 26).

Organisasjonskristendommen og vekkelsesbevegelsene satte det enkelte menneskes omvendelse og tro i sentrum. De var opptatt av å fremheve skillet mellom omvendte og uomvendte, mellom aktive og passive kristne. Denne forkynnelsen satte dype spor i folket, og på et tidspunkt kan man se på statistikkene hvordan den allmenne nattverdgangen stuper rundt om i kirkene. Det ble vanskeligere å holde fast ved at folket som helhet var et kristent folk (NOU 1975, s. 18). Innvirkningen de kristelige organisasjonene har hatt på forholdet mellom folk og kirke i Norge har vært stor, og har bidratt til en polarisering mellom ulike posisjoner innenfor rammen av statskirken. Den kirkelige legitimitet staten fikk ble knyttet til «dens oppgave som folkeoppdrager og forsvarer av den kristne tro og moral» (NOU 2006: 2, 2006, s. 26).

Den kristne lekmannsbevegelsen virket sammen med politiske krefter om den demokratiske utvikling av statsstyret (Kirkerådet 2002, s. 165), og så til tider på embetskirken, representert ved prestene (som også var embetsmenn) som politisk motstander og fiende, altså langt fra en «folkekirke». Det var derfor en sterk spenning innenfor kirken siste halvdel av 1800-tallet mellom lekmannsbevegelsen på den ene siden som støttet opp om det nye demokratiske og parlamentariske styresettet, og geistligheten som søkte å holde igjen for de politiske endringene og verne om Kongens autoritet og embetsmannsstaten (NOU 1975, s. 19). Året før parlamentarismen ble innført i Norge kom det et opprop «til kristendommens venner» (1883), undertegnet av flere fremstående geistlige. Her ble det uttrykt tanker om at begrepene «øvrighet» og «undersåtter» var grunnleggende for statens vesen og at uten sann autoritet ville staten bryte sammen. «Autoritet kunne berre koma frå Gud – ikkje frå folkesuverenitet» (Furre 1994, s. 5-6). Med systemskiftet i 1884 tapte disse konservative kreftene, og tanken om at ulike oppfatninger og holdninger i folket ikke bare skulle tales, men også kunne være nyttig for samfunnet, vinner etter hvert frem (NOU 1975, s. 16).

Den liberale flerpartistaten (1884-1935): Den kirkebærende stat

Etableringen av parlamentarismen som statsskikk i 1880-årene sikret det alminnelige folkestyret i Norge og svekket embetsmakten. Den nye politiske eliten så på statskirken som en «respektert, privilegert og regulert offentlig korporasjon, styrt av staten, men ikkje identisk med staten» (Furre 1994, s. 6). Flere i presteskapet og blant lekfolket så på kirken mer og mer

som en «korporasjon med sjølvstendige interesser», mens den politiske eliten i større grad la vekt på «karakteren av lojalt statsorgan» (Furre 1994, s. 6). Kirken var ikke lenger limet i samfunnet som holdt folket sammen med sin lære og moral. Den ble en interesse i samfunnet blant flere, som folket knyttet seg mer eller mindre til, og som staten hadde til ansvar å styre og forvalte. «Forestillinga om den statsberande kyrkja har vike plass for ideen om den kyrkjeberande stat» (Furre 1994, s. 6).

«Fri Folkekirke»-bevegelsen ble initiert i 1906 av professor Absalon Taranger, som krevde et skille mellom stat og kirke, grunnet i de moderne tanker om toleranseprinsippet og det demokratiske prinsipp. «Kirken burde få sin egen forfatning og styre seg selv» (NOU 1975, s. 24). Det frivillige kirkelige landsmøte satte i 1906 en komité som gikk inn for å avskaffe statskirken – men ikke folkekirken. «Komitéen gikk inn for at kirken skulle skilles fra staten, men ikke fra folket. Man ønsket en fri folkekirke som skulle omslutte hele folket, de som var døpt og som ikke uttrykkelig hadde meldt seg ut» (NOU 1975, s. 25). Fri Folkekirkebevegelsen startet opp i en politisk og samfunnsmessig brytningstid, med unionsoppløsningen fra Sverige i 1905 som historisk kontekst, men ble aldri noen bred kirkelig folkebevegelse. Kirkekampen og striden mot den liberale teologi danner det andre bakteppet for denne bevegelsen, og det er interessant at både de såkalt frisinne teologer og det radikale lekfolk var motstandere av tanken om en fri folkekirke, om enn av ulike grunner. De liberale fryktet at de ortodokse og konservative ville få for mye innflytelse i kirken, mens lekfolket ville verne om lekmannsbevegelsens relativt store organisasjonsfrihet innenfor rammen av statskirken (NOU 1975, s. 26 og NOU 2006: 2, 2006, s. 27). Politikerne holdt seg for det meste unna den interne kirkelige debatten, men loven om menighetsråd ble til slutt vedtatt på Stortinget i 1920, og den kirkelige rådsstrukturen slik vi kjenner den i dag begynte så smått å få sin form.

Den sosialdemokratiske orden (1935-1975): Den kirkereserverte stat

Med Johan Nygaardsvolds regjering i 1935 overtok en helt ny politisk elite når Det norske Arbeiderparti tok over regjeringsmakten. Dette var et politisk lederskap som hadde vokst ut av en bred og godt organisert massebevegelse som kom til å prege norsk politikk i mange og avgjørende tiår. De innførte et slags politisk hegemoni som fikk stor innvirkning på folkets liv og hverdag «med idear om økonomisk utjamning, sosial tryggleik, velferdsstat, offentleg

styring av dei økonomiske kreftene, demokratisering av kultur og utdanning» (Furre 1994, s. 8).

I forhold til kirken er det betydningsfullt at det nå satt et politisk lederskap som tenkte helt annerledes om kirke og kristendom enn partiene som hadde skiftet om å ha regjeringsmakt siden 1880-årene, og som ikke forsøkte å knytte sine politiske verdier til et kristent moralsk univers (Furre 1994, s. 9). Livssyn og religion ble regnet som en privatsak og noe som ikke hadde noe med politikken å gjøre. Kirken ble sett på som en av interessene i samfunnet, men ikke en overordnet interesse. Det var en fremmed interesse for arbeiderbevegelsen «som det måtte takast omsyn til fordi ho hadde folkeleg støtte og djupe røter i samfunn og historie.» (Furre 1994, s. 10). Men internt i partiet var det flere som forfektet et klart kirkekritisk syn, og statskirken ble sett på som en fiende for arbeiderbevegelsen, dersom «dogmesystem og moralreglar (...) blir ideologi og institusjon for det rådande samfunn» (Edvard Bull i en brosjyre fra 1923, Furre 1994, s. 10).

Under krigsårene og i den første gjenreisningsperioden etter krigen ble fellesånden i motstandskampen viktigere enn å flagge kritiske holdninger, og det var krefter på begge sider som søkte å bygge bro mellom kirken og arbeiderbevegelsen (Furre 1994, s. 10). Krigen førte til at forbindelsen mellom kirke og folk ble styrket, og kirkekampen, med Oslo biskop Eivind Berggrav som lederskikkelse, var en viktig del av den nasjonale kampen mot okkupasjonsmakten (NOU 1975, s. 27).

Organisasjonsmessig kan man si at Den norske kirke i praksis fungerte som en frikirke de siste årene krigen varte, samtidig som den betraktet seg selv som «kirke for hele folket, også for medlemmer av NS som måtte ønske å motta dens tjenester» (NOU 1975, s. 28). Reformbevegelsen våknet da også til live igjen etter krigens slutt, og «spørsmålet om en nyordning av kirkens organer meldte seg med fornyet styrke» (Det frivillige kirkeråds utredningskommisjon av 1969 – heretter Utredningskommisjonen – 1973, s. 20)

Men det viste seg snart at den gamle kirkeskepsis i arbeiderbevegelsen hadde overlevd okkupasjonsårene, og begrunnelsen for å beholde statskirkeordningen denne gang var at farlige og reaksjonære krefter i kirken måtte holdes i tømme av staten, og ikke nok med det, statens oppgave var også å gripe inn og sikre toleranse innad i kirken (Furre 1994, s. 10-11). «Statskyrkja får altså ikkje stå fordi kyrkja forvaltar viktige verdiar som partiet vil hegna om: Ho får stå i toleransens og demokratiets namn» (Furre 1994, s. 11) – dette er retorikk vi

gjenkjenner fra arbeiderpartipolitikere og andre statskirketilhengere helt til vår tid. En folkelig og pragmatisk grunn for å beholde statskirken er at «Det er så mange som vil ha henne, ho har så djupe røtter i historia – og dessutan gjev ordninga partiet høve til å regulera og styra og halda dei vonde krefter i age» (Furre 1994, s. 11). Forslaget om å etablere et offisielt kirkeråd ble behandlet i Stortinget i 1953, men ble nedstemt av flertallet, med Arbeiderpartiets representanter i spissen. Et kirkeråd ble sett på som et mulig skritt på veien til en kirke som var uavhengig av staten og «dette var ikke ønskelig, da flertallets oppfatning var at den gjeldende statskirkeordningen fungerte tilfredsstillende og kunne sies å være godkjent av folket i og med at mer enn 96 % var medlemmer» (NOU 2006: 2, 2006, s. 28). Arbeiderpartiets argumentasjon var som følger: «En statskirke i et demokrati må nødvendigvis styres av folket. Og folkets vilje kom til uttrykk gjennom de alminnelige politiske myndighetsorganer: Storting og regjering» (NOU 2006: 2, 2006, s. 29).

Furre skriver treffende om hele denne perioden med Arbeiderpartistyre og «Den sosialdemokratiske orden»: «Vi møter altså ei reservert kontrollerande haldning til ei tolerert kyrkje» (Furre 1994, s. 12).

Det «etterindustrielle» sosialdemokrati (1975-): Den integrerende velferdskirken

Med det opprivende 60-tallet som bakgrunn skjer det endringer i både det kirkelige og politiske landskapet på 1970-tallet, og det oppstår det en kan kalle et dramatisk skifte i Det norske Arbeiderpartis kirke- og religionspolitikk. Fra å insistere på å ikke ha noen kristendomspost i partiprogrammet med begrunnelsen at religion var en privatsak, ble kristendommen landsmøtesak i 1975 og etter hvert også programsak (Furre 1994, s. 12). Partiet hadde vært særskilt kritisk til kirken, først som politisk motstander mot arbeiderbevegelsen, og senere ble kirkekritikken mer sosio-kulturell og gikk ut på å hevde at kirken var «trangsynt og umoderne og tildels autoritær» (Midttun 1995, s. 118). Etter landsmøtet i 1975 ble det arbeidet frem et helt nytt ideologisk resonnement som dreide seg om at kirken og den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen grunnleggende sett stor for det samme grunnsynet – i kirken kom det til uttrykk som nestekjærlighet, i arbeiderbevegelsen som solidaritet (Furre 1994, s. 13). Fra å ha vært en fiende ble kristendommen nå sett på som en positiv verdi i samfunnet. Bakgrunnen for dette var ikke bare endrede holdninger i

sosialdemokratiet, men har også sammenheng med at kirken hadde sin «sosialetiske vekking» på 70- og 80-tallet (Furre 1994, s. 14).

I Arbeiderpartiets arbeidsprogram for stortingsperioden 1982-85 blir folkekirkebegrepet et slags sosialdemokratisk politisk begrep: «Arbeiderpartiet (vil) arbeide aktivt for at den skal være en åpen folkekirke» – et tydelig ønske om å påvirke kirken aktivt i en særlig retning. «Selvstyre og demokratisering innenfor statskirkens ramme» og alle medlemmers mulighet til «deltakelse og innflytelse» blir viktige poenger (Furre 1994, s. 13-14). Kirkeminister Gudmund Hernes utdypet hvorfor dette var så viktig for ham i talene han holdt til Kirkemøtet i 1991 og 1992. Han sier til de kirkelige representantene at hans rolle er å «lytte til dem som ikke sitter i noe menighetsråd, som ikke har noe verv, som ikke går ofte i kirken – men som vil ha kirken som sin når de trenger den og trenger dere. Om noen av de strømninger som rører dette folk, dette alminnelige flertall i folkekirken, er det min oppgave også å fornemme og målbære overfor dere» (Furre 1994, s. 15). Som folkevalgt representant for det statlige kirkestyret er det hans oppgave overfor folket å representere den uklare størrelsen «det alminnelige flertall i folkekirken». Han ser på kirken som «folkets tradisjonsberar, inspirator og samanbindande kraft», og snakker om «folkets plass i folkekirken og om folkekirkens plass i folkets liv» (Furre 1994, s. 15). Furre spør avslutningsvis i sin artikkel om velferdsstaten er i ferd med å vakle, og at kirken tas inn i varmen for å fylle «religiøse behov», et nytt trygghetsbehov i de sosialdemokratiske programskrifter (Furre 1994, s. 16).

Midt i denne konteksten av ideologiske skifter og nye kirkesyn er det at kommisjoner og utvalg møtes og utarbeider de forskjellige utredninger, uttalelser og meldinger som jeg retter blikket mot i neste kapittel.

4 Analyse av de ulike kirkelige og statlige offisielle utredninger fra 1965 til 2008 («Kirkeforliket»)

I det følgende vil jeg gjennomgå og analysere bruken av folkekirkebegrepet i de relevante kirkelige og statlige dokumentene fra 1965 til 2008. Jeg vil forsøke å se på hva slags erfaringsrom de beskriver, og på hva slags forventningshorisont de legger an til, med andre ord forsøke å skille mellom deskriptive og normative beskrivelser av folkekirken. Jeg vil også forsøke å se etter spor av tenkningen fra Schleiermacher og Wichern – om folkekirken primært beskrives som kirke av eller hen imot folket.

4.1 Reform av Den norske kirke (1969) - Kirken må nå ut til folket – der de er

I løpet av siste halvdel av 1960-tallet og tidlig 70-tall kom det to innstillinger fra kommisjoner initiert av Det frivillige kirkeråd vedrørende stat – kirke-spørsmålet. Den første reformkommisjonen ble nedsatt i 1965 og hadde som oppgave å se på de indre forhold i Den norske kirke, sett ut fra samtidens forhold.

Erfaringsrom: Kirke og samfunn i endring

Reformkommisjonen tegner et tidsbilde fra Norge på 1960-tallet gir oss en bakgrunn for hvordan de ser på folkekirken. Det var flere samfunnsendringer på gang som urbanisering, fremveksten av fritidssamfunnet, og privatisering av familielivet der kjernefamilien ble viktigere enn storfamilien. Fjernsynet kom og massemediene ble viktigere og viktigere som påvirkningskraft. Kultur, politikk og økonomi ble internasjonalisert på en ny måte og det pågikk en rask teknologisk utvikling. 1968 med studentopprøret og politisk engasjement virket også inn på kirken. Til disse samtidens utfordringer svarer reformkommisjonen at kirken har tre måter å virke overfor samfunnet på. Kirken er sendt til samfunnet, den er en del av samfunnet, og den har en kritisk funksjon overfor samfunnet (Reformkommisjonen 1969, s. 36-37). Kirken er sendt med et misjonsoppdrag fra Gud selv, med adresse alle folkeslag. Oppdraget gjelder også Norge anno 1969, og kommisjonen gjør en analyse av samfunnet med henblikk på å intensivere misjonsinnsatsen (Reformkommisjonen 1969, s. 37).

Kirkesyn: misjonerende

Kommisjonen tolker sitt mandat til at de skal se på hvordan en kan gå frem for å gjøre Den norske kirke til en mer «rett kirke» i sin tid (Reformkommisjonen 1969, s. 10.), og en slik rett kirkeforståelse knyttes eksplisitt til misjon. Da ikke forstått som ytremisjon, men som kirkens «misjonerende gjerning i folket i siste tredjedel av det 20. århundre» (Reformkommisjonen 1969, s. 13). For å kunne utføre denne gjerning i folket må kirken ha tilfredsstillende ordninger og organer. Kirken har altså en gjerning å gjøre i folket, den skal drive misjon, og trenger det grunnleggende rammeverk for å realisere dette. En kan se en tendens allerede her, tidlig i innstillingen, på en «wichernsk» måte å forstå forholdet mellom folk og kirke på. Kirken fungerer som et sakssvarende skjelett og ytre ramme som tjener et indre og egentlig formål som dreier seg om indremisjon – folket må nås! Med andre ord er folket ennå ikke del av kirken i egentlig forstand.

En kommer ikke unna at spørsmålet om folkekirken alltid er knyttet sammen med spørsmålet om økonomi. Under overskriften «Kirkens økonomi» argumenterer reformkommisjonen for at Den norske kirke må få styrket sin økonomi drastisk for å kunne «nå folket i dag, der de er og der de har sine problemer», og for å kunne «betjene folk der de er, altså flytte sammen med folket», fordi denne dagsaktuelle situasjonen fordrer en annen bemanning av kirken, med flere arbeidere i tillegg til presten (Reformkommisjonen 1969, s. 48). Kommisjonen ser på folkeflyttingen som skjer som et grunnlag for å kunne mobilisere kirkelig aktivitet: «Folkeflyttingen er kanskje vår største og siste sjanse til å presentere Nordens folk for kristendommen i sitt dagligliv. Den er derfor en enestående mulighet som krever enestående foranstaltninger fra vår side. Urbaniseringen legger oss i fanget en konsentrert kjempeoppgave» (F. Birkeli: Kirken i en forandret verden, s. 45)» (Reformkommisjonen 1969, s. 48). Kirkens misjonerende oppdrag overfor folket er i det hele tatt det gjennomgående temaet i innstillingen.

Det virker som om kommisjonen har to tanker i hodet på en gang når det gjelder kirkeordningen i praksis, når det kommer til forholdet mellom lokalmenigheten og såkalt situasjonsbestemte menigheter: «Vår folkekirke forutsetter den territoriale menighet, soknet, som den normale lokale enhet. Men det bør også gis rom for situasjonsbestemte menigheter der hvor forholdene ligger naturlig til rett for det» (Reformkommisjonen 1969, s. 85). Dette dreier seg igjen om å svare på de misjonale utfordringer som ligger i tiden.

Medlemssyn: folkekirkelig vs. troende

Kommisjonen er skeptisk til en for raus fortolkning av folkekirkebegrepet, og understreker at selv om kirken dog omfatter alle sine medlemmer, nominelle så vel som aktive, så er det ikke alle medlemmene som er del av Kristi reelle legeme. Tro og bekjennelse hører med om man virkelig vil være med, og de advarer om å se på kirken som en tjenesteleverandør av sosiale goder (Reformkommisjonen 1969, s. 19). Det er verdt å merke seg at det i samtiden stod mye på spill når det kom til forståelsen av Den norske kirke og medlemskap. Dissenterlovkomitéen av 1957 hadde få år før Reform av Den norske kirke ble fremlagt, avgitt sin innstilling til lov om trossamfunn, og et av de temaene de behandlet dreide seg om hva som skulle til for å bli medlem av Den norske kirke. Det er interessant at flertallet i komiteen ikke anså dåp som en nødvendig forutsetning for medlemskap i kirken, mens mindretallet uttalte at det forutsettes dåp og kjennskap til kirkens lære for voksne som vil melde seg inn i Den norske kirke (Reformkommisjonen 1969, s. 33-34). Forståelsen av kriteriene for medlemskap sier noe om hva man tenkte Den norske kirke var og skulle være – og spenner seg fra å se på kirken som en ren medlemsorganisasjon, til en døpende – og bekjennende kirke.

Under gjennomgangen av menighetsrådene og valgordninger peker kommisjonen på det de kaller et teoretisk dilemma, som dreier seg om at menighetsrådsvalgene i prinsipp kan utnyttes politisk og kirkepolitisk av såkalte nominelle medlemmer i kirken. Den såkalte «folkekirkelige situasjonen» Den norske kirke befinner seg i når det kommer til valgordninger gjør i følge kommisjonen at det ikke er mulig å lansere en alternativ valgordning basert på et manntall med «den aktivt bekjennende menighet». Denne folkekirkelige situasjonen bør imidlertid gjøres noe med for å verne om «den troende menighets selvbestemmelsesrett», ved å styrke ordningens «åndelige karakter». Dette vil kommisjonen gjøre blant annet ved at nominasjon til valg bør finne sted på et menighetsmøte, samt å legge menighetsrådsvalg konsekvent til gudstjenester. De nyvalgte menighetsrådsmedlemmene burde også fremstilles for den gudstjenestefeirende menighet med opplesning av deres åndelige ansvar og forbønn. (Reformkommisjonen 1969, s. 87). Igjen finner kommisjonen grunn til å advare mot «den folkekirkelige situasjonen», og komme med strategier som beholder kirkemakten på de rette hender.

Forventningshorisont: Kirken må nå ut til folket – der de er

Reformkommisjonen tenker om kirke og folk på følgende vis: Det finnes en egentlig, rett og usynlig kirke, Kristi legeme, den aktivt bekjennende menighetskjerne, som har en oppgave i det norske folk, nemlig å drive misjon. Det skal den gjøre på tradisjonelt vis, med å betjene folket med evangeliet og sakramentene, men den må også se tiden og samfunnet an, og kunne omlegge kirkens aktiviteter til mer selvstendige og mobile «frimenigheter» som kan følge folket der de er med bemanning og aktiviteter. Makt er et tema i forbindelse med folkekirken, og da særlig knyttet til valg til menighetsråd. Nominelle medlemmer ses på som potensielle politiske kuppemakere, som «den egentlige kirken» må verne seg mot, for å kunne tjene sin hensikt.

Kommisjonen regner med at Den norske kirke i lang tid vil omfatte storparten av folket, og at folkekirkenes berettigelse ligger i at den søker å «omfatte hele folket med evangeliets og sakramentets tilbud» (Reformkommisjonen 1969, s. 19). Kirken skal altså betjene folket med evangeliet og med sakramentene, en relativt nøktern beskrivelse av hva folkekirkenes oppgave er og skal være.

Oppsummering

Reformkommisjonens erfaringsrom handler om et samfunn som er i stor og hurtig endring, om folk som flytter, om fremveksten av fritidssamfunnet og nye medier, om studentopprør og nytt politisk engasjement, og om ny teknologisk utvikling. Midt i alt dette tenker reformkommisjonen at kirken er sendt til samfunnet, den er en del av samfunnet, og den har en kritisk funksjon overfor samfunnet.

Forventningshorisonten er en misjonerende kirke som har økonomi og vilje til å være fleksibel og umiddelbar i møte med nye misjonsbehov som oppstår i og med de nye bosetningsmønstrene og folks skiftende interesser. Den må kunne nå ut til folket – der de er. Folkekirken må ikke påvirkes for mye av sine nominelle medlemmer, de aktive og bekjennende kristne må holde fast på at troen er viktig, og kirken må ikke ende opp som tjenesteleverandør av sosiale goder. Kirken skal fortsette å betjene folket med evangeliet og sakramentene.

4.2 Den norske kirke og staten (1973) – Hele folket skal omfattes med evangeliets og sakramentenes tilbud

Den oppfølgende utredningen fra Det frivillige kirkeråds utredningskommisjon av 1969 dreide seg mindre om kirkens indre ordninger og mer om kirkens ytre ordninger og forholdet mellom Den norske kirke og staten.

Erfaringsrom: mellom kristent organisasjonsarbeid og privatisert folkereligiøsitet

I gjennomgangen av de kristelige organisasjonenes forhold til Den norske kirke peker utredningskommisjonen på at det er til dels store forskjeller organisasjonene imellom. Noen forstår seg selv som bredt folkekirkelig forankret og har en trygg basis i Den norske kirke, mens andre er grunnleggende kritiske til kirken, mye på grunn av at det er en statskirke. Utredningskommisjonen nevner de feltene som særlig har vært i søkelyset når det kommer til disse organisasjonenes kritiske forhold til Den norske kirke: For det første at staten utnevner prester og slik sett gir plass for liberale prester – mot lokalmenighetenes ønsker, for det andre at presteembetet ofte kommer i veien for lekmannsarbeidet og for det tredje at rådsstrukturen er slik bygget opp at såkalt nominelle medlemmer i prinsippet kan velges inn på alle nivåer i kirkens rådsorganer. Flere av organisasjonene arbeider imidlertid aktivt for å forhindre slike «kupp», ved å sikre seg at «flest mulig bekjennende kristne skal velges inn i menighetsrådene slik som rådsstrukturen nå engang er» (Utredningskommisjonen 1973, s. 54-55).

Utredningskommisjonen peker på hvordan den såkalte «nye kirkelige aktivitet» kan komme i konflikt med organisasjonenes arbeid. På 1960-tallet ble det igangsatt en del kirkelig aktivitet for å nå nye kretser i folket, men noen ganger ble det overlappende med arbeidsområder som organisasjonene tradisjonelt hadde tatt ansvar for. Utredningskommisjonen skriver at «denne kirkelige aktivitet som kjenner en forpliktelse overfor folkekirken, har organisasjonene delvis inntatt en kritisk holdning til. På den annen side har menighetsråd og prester som kjenner seg kalt til å intensivere sitt arbeid i folkekirken, stundom kjent seg sviktet av aktive kristne som velger å avgrense sin arbeidsinnsats til det frivillige organisasjonsarbeid.» (Utredningskommisjonen 1973, s. 55). Når Den norske kirke selv initierer aktivitet og kirkelig arbeid blant folk, kan det altså oppstå konflikt med de tradisjonelle kristelige organisasjonenes arbeid.

I likhet med reformkommisjonen av 1965/69 gjør også utredningskommisjonen en samfunnsanalyse, og peker på noen trekk ved samtidens religiøsitet. Ateisme og religionsløshet er i følge analysen foreløpig ingen stor trussel mot kirken, men det er et

problem at folks religiøse utfoldelse gjennom gudstjenesteliv i kirken er svært liten. Utredningskommisjonen peker særlig på hvordan den dominerende religiøsiteten blant størstedelen av befolkningen er av privat karakter og ikke spiller noen avgjørende rolle i dagliglivet til folk. Dette kaller de folkereligiøsitet, og skriver at denne type religiøsitet sjelden gir kollektive utslag, men settes i aktivitet «i forbindelse med begivenheter i individets, familiens eller nasjonens liv.» (Utredningskommisjonen 1973, s. 73). De skriver at det er noen som har stilt spørsmål om «denne privatiserte folkereligion etterhvert vil innta en mer løsrevet og selvstendig posisjon i forhold til kirken som institusjon.» (Utredningskommisjonen 1973, s. 74), et syn som et mindretall i kommisjonen forfekter.

Medlemssyn: den aktive og kirkeorienterte type og den moderne, folkereligiøse typen

En undersøkelse det vises til sier at selv om et flertall av folket oppgir å ha en form for gudstro og tro på et liv etter døden, er det to hovedtyper eller -grupper som skiller seg ut. Den ene er den såkalt kirkeorienterte type som forholder seg bevisst til kirkens bekjennelse og har et aktivt engasjement i organisasjonskristendom og er en sterk «opinionsdannende faktor». Denne gruppen består ikke av så mange, men gjør seg gjeldende ved å aktivt melde seg inn i organisasjoner, stille til valg til de kirkelige råd og ellers er aktive i kirkelige debatter. Den andre gruppen representerer den største delen av kirkemedlemmene som ikke har en så sterk bevisst tilslutning til kirkens dogmer, men benytter seg av kirkens livs- og dødsritualer. Denne typen kaller kommisjonen den moderne, folkereligiøse typen (Utredningskommisjonen 1973, s. 145).

Folkekirkebegrepet

Hva gjør så dette med forståelsen av folkekirken? Flertallet i utredningskommisjonen sier nøkternt at selv om den nye folkereligiøsiteten distanserer seg fra den kirketilknyttede kristendommen, så kan man enten vurdere det negativt, som en fare, eller positivt, som en ny kontaktmulighet for kirken (Utredningskommisjonen 1973, s. 74). Mindretallet tegner imidlertid opp et skremmebilde og mener at det går mot et religionsskifte, der det kommer til å oppstå et skarpt og definitivt skille mellom «den kirketilknyttede kristendom og den selvstendiggjorte folkereligion som de to hovedtyper» (Utredningskommisjonen 1973, s. 75). For mindretallet har altså ikke folkereligiøsiteten noen plass i folkekirken, et grunnleggende

annet perspektiv enn det vi husker fra Schleiermacher og hans tanke om folkekirken som kan romme folk med ulike religiøse følelser og erfaringer.

Utredningskommisjonen viser til Den norske kirkes «karakter av folkekirke», med referanse til den store andelen av såkalt nominelle medlemmer, med ulike teologiske og religiøse holdninger. Faren ved denne folkekirkelige karakteren er at det kan være vanskelig for kirken å utforme et teologisk program for vår tid – å være bekjennelseskirke i møte med samfunnet (Utredningskommisjonen 1973, s. 147). Det å være folkekirke står altså i kontrast og motsetning til å være bekjennelseskirke, slik jeg leser det, og den har noe å gjøre med alle disse «nominelle» medlemmene. Kommisjonen peker også på hvordan Den norske kirke «som folkekirke og statskirke» ofte har fungert legitimerende overfor den herskende samfunnsideologi» (Utredningskommisjonen 1973, s. 148), i og med at den har hatt et fokus primært på den private sfære, familien og bostedet, og mindre på kritikk av de overordnede strukturer i samfunnet.

Utredningskommisjonen tematiserer folkekirkebegrepet særlig ett sted i utredningen, i forbindelse med temaet «kirkens medlemmer». Utgangspunktet for folkekirketanken er at dåpen er kriteriet for medlemskap, og at dåpsbefalingen har et universelt sikte. Dette utgangspunkt fører til at kirken nødvendigvis må bli en folkekirke «som i praksis kan omfatte en større eller mindre del av et folk» (Utredningskommisjonen 1973, s. 111). Det understrekes at det ikke er en faktisk identifisering mellom de to størrelsene folk og kirke, men at hele det samme folket skal omfattes med evangeliets og sakramentenes tilbud. Denne siste formuleringen kjenner vi igjen fra reformkommisjonens innstilling, og den minner også om Barmen-erklæringens fokus på at kirkens oppgave er å dele ut av Guds frie nåde til alle folk.

Kommisjonen slår fast at Grunnloven verner om den nære forbindelsen mellom folk og kirke (Utredningskommisjonen 1973, s. 125) og skriver at kirken også er en nasjonal og symbolsk størrelse, slik den ved offentlige høytideligheter er med på å «representere nasjonen overfor dens innbyggere» og slik den spiller en nasjonal-sakraliserende rolle ved sin «samfunnsrepresenterende opptreden» (Utredningskommisjonen 1973, s. 76-77).

Det virker for meg som om utredningskommisjonen ikke har det samme sterke misjonale fokus som reformkommisjonen, men at de fokuserer mer på kirkens oppdrag som forvalter og utdeler av nåden til alle. Kirken har til oppgave å «betjene hele det norske folk med evangeliet» (Utredningskommisjonen 1973, s. 139). Derfor gjør «den folkekirkelige

situasjonen» med stort antall medlemmer per prest, at de prestelige kalendere blir fylt opp med «folkekirkelige oppgaver», dvs. kirkelige handlinger og kontorarbeid (Utredningskommisjonen 1973, s. 30).

For å oppsummere mener utredningskommisjonen at folkekirke er kirken med alle dens medlemmer, nominelle som aktive, mens kommisjonens mindretall mener at kirken ikke kan ha noe rom for den nye private folkereligiøsiteten, at den ikke kan være noen «schleiermachersk» folkekirke av folk med ulike religiøse erfaringer. Kommisjonen peker på faren ved å være folkekirke, at den bare kan være opptatt av å betjene folk med kirkelige tjenester lokalt og i familiene, mens den mister sin potensielle samfunnskritiske brodd, fordi den skal romme så mange. Ellers kjenner vi igjen det som går igjen i alle utredningene, at folkekirken har å gjøre med dåpen som eneste medlemskriterium, men utredningskomiteen slenger på dåpsbefalingen, som setter dåpen og folkekirken inn i en universell sammenheng.

Forventningshorisont: Folkekirken må ikke stå i veien for forkynnelsen og for kirkens oppgave som etisk veileder

Utredningskommisjonen mener at Den norske kirke bør være en korrigerende faktor og etisk veileder i en tid med oppløsning av gamle samfunnsmønstre og en «økende dominans for den teknokratiske samfunnsideologi». Denne oppgaven trues imidlertid i følge kommisjonen av kirkens «karakter av folkekirke». (Utredningskommisjonen 1973, s. 147) Når en som folkekirke omfatter et stort meningsmangfold blir det vanskelig å ha sterke meninger, og kirken ender opp med bare å bekrefte istedenfor å utfordre. Det er tydelig at kommisjonen ikke ønsker at folkekirkeidentiteten skal stå i veien for det de mener er kirkens presserende oppdrag i samtiden.

Utredningskommisjonen advarer også mot den privatisering av kristentroen som skjer som en konsekvens av sekulariseringsprosessen. De skriver at denne privatiseringstendensen påvirker den offentlige religionspolitikken og er retningsgivende for hvordan det offentlige ser på religiøse virksomhetsformer, inkludert Den norske kirke. På grunnlag av dette mener de at «kirkens rolle i folket» trues av en endret oppfatning hos samfunnsinstitusjonene (Utredningskommisjonen 1973, s. 142-143). Den norske kirke må være oppmerksom på denne situasjonen og hvordan den påvirker forkynnelsen. Faren ligger i følge kommisjonen om kirken innretter all sin virksomhet for å nå ut til det brede folkekirkelige lag av folket, og

dermed selv kan ende opp som en barriere mot et dypere religiøst engasjement for den enkelte (Utredningskommisjonen 1973, s. 143).

Kommisjonen tar seg også tid til å advare mot den teologiske og samfunnsmessige pluralismen, som kan presse kirken til «en høyere grad av rommelighet enn den kan forsvare i forhold til sitt eget objektive grunnlag» (Utredningskommisjonen 1973, s. 146).

Oppsummering

Oppsummert kan vi si at erfaringsrommet til utredningskommisjonen er at Den norske kirke rommer både organisasjonskristendom og folkereligiøsitet, at den driver med «folkekirkelige oppgaver» for å betjene folk der de bor. Vi kan også si at det tegnes opp et erfaringsrom som sier at kirken er presset fra flere kanter til å være passiv og bekreftende, for å inkludere folkeflertallet og ikke støte noen.

Forventningshorisonten dreier seg om at folkekirken må kunne gi rom til kirkelige samfunnskritiske røster, og den må kunne forkynne fritt, og oppfordre til trosengasjement hos den enkelte, samtidig som den fortsetter med å betjene hele det norske folk med evangeliets og sakramentenes tilbud.

4.3 NOU 1975: 30 Stat og kirke

Stat – kirke-utvalget ble oppnevnt av Stortinget og regjeringen i 1970 og ledet av arbeiderpartipolitiker Helge Sivertsen, som også var arkitekten bak det kirkepolitiske skifte i Det norske Arbeiderparti i 1975. Flertallet foreslo i utredningen at statskirken burde erstattes av en fri folkekirke, mens to mindretall med noe ulike begrunnelser ønsket å beholde statskirken.

Erfaringsrom: innvevde religiøse strukturer

Sivertsen-utvalget skriver om hvordan Den norske kirke er svært sammensatt, at den samtidig som den er en statskirke også er et trossamfunn, med en komplisert organisasjonsstruktur og styringsmyndighet. Derfor er det også vanskelig å gi et helhetsbilde av Den norske kirke, annet enn i lokalkirken, der det tross motsetninger og spenninger munner ut i «praktisk samvirke eller arbeidsfordeling» (NOU 1975, s. 81-82).

«Religion og kirkelig kristendom er ikke de samme», skriver utvalget, og peker på noe av det samme som Det frivillige kirkeråds utredningskommissjon så, at «den kirkelige religion» får aktiv oppslutning, men bare av et mindretall i folket, og at «den bredere allmennreligiøsitet» er utbredt, med mange som bruker kirkens livs- og dødsritualer, uten å være opptatt av de dogmatiske trosforestillingene eller de kirkelige begivenheter. Sivertsen-utvalget påpeker imidlertid at kildene til kunnskap om folkets forhold til religion og kirke er «få og til dels av dårlig kvalitet» og at en derfor har kommet kort når det gjelder å danne seg et riktig bilde av «forholdet mellom folk, religion, samfunn og kirke» (NOU 1975, s. 134).

Utvalget viser til noen religionssosiologer som mener en kan si det finnes to religiøse strukturer: «den kirkelige, aktive minoritet, som holdningsmessig og adferdsmessig slutter opp om trossamfunnene og de frivillige kristelige organisasjoners aktiviteter, og den brede, allmennreligiøse majoritet, som har en viss tilknytning til kirken, men som holdningsmessig og adferdsmessig for øvrig er mer løsrevet fra kirken. Disse to religiøse strukturer er innvevet i hverandre.» og utvalget konkluderer med at «folkekirkens arbeidssituasjon er basert på disse strukturer» (NOU 1975, s. 138).

Balansegang mellom en kirke som har mulighet til å nå hele folket og andre livssyns interesser

Sivertsen-utvalget peker på at det er karakteristisk for luthersk tradisjon å se på kirkelige ordningsspørsmål som hva som er den mest hensiktsmessige ordning til enhver tid for å kunne nå menneskene med sitt budskap og sine tjenester. Slik sett kunne en se på statskirkeforfatningen som både brukbar og tjenlig for kirken, ut fra det synspunkt at «den fremdeles gjør det mulig for kirken å være en folkekirke som kan nå hele folket, samtidig som staten ved å vareta de andre livssyns interesser ikke lenger privilegerer kirken på en måte som i dag ville føles usaklig.» (NOU 1975, s. 146). Her fremstilles folkekirken som en kirke som kan nå hele folket, men uten å fremstå som privilegert på samme tid. Sivertsen-utvalget er altså opptatt av å balansere statens interesser som kirkestyre samtidig som de tar inn over seg at de også har et ansvar for andre tros- og livssynssamfunn. Videre skriver utvalget at det kan hevdes at statskirkeordningen på mange måter gir Den norske kirke gode kår til å virke i folket. «Statskirkens særstilling blir motivert med at den har stor verdi for folket og for samfunnet som helhet» (NOU 1975, s. 153).

Hvem representerer “folket”?

Utvalget hevder å kunne mene at siden «det overveiende flertall av folket står tilsluttet Den norske kirke» er dette et uttrykk for at de alle «ønsker at denne kirke skal være en kirke som omslutter folket som helhet». Derfor er det «naturlig at Den norske kirke har en særstilling og at den evangeliske-lutherske religion forblir statens offentlige religion som den skal håndheve og beskytte (...). Folkets religiøse situasjon gjør en særstilling for statskirken naturlig» (NOU 1975, s. 153). Sitt preg av å være en åpen folkekirke får Den norske kirke først og fremst ved at den er folkestyrt, og da ikke primært gjennom menighetsrådsvalg, men ved at «Konge og Kirkedepartement er tillagt viktige styringsfunksjoner i kirken (...)» (NOU 1975, s. 153). «Folket» representeres ved de folkevalgte politiske organer, og ikke først og fremst gjennom kirkens egne valgte organer. En videreutvikling av det kirkelige folkestyre kan paradoksalt nok føre til at «kirkens folkekirkekarakter svekkes», ved at det er det kirkelig aktive mindretall av befolkningen som kommer til å prege et slikt kirkestyre. Derfor er det nødvendig at kirken forankres demokratisk i Stortinget og kommunestyrene, dersom den skal være en «folkekirke som omfatter størstedelen av folket» (NOU 1975, s. 153). Det er da interessant at Sivertsen-utvalget allikevel velger å gå for den andre kirkeordningsmodellen, der Den norske kirke organiseres som en «selvstendig folkekirke» og likestilles med andre trossamfunn. Begrunnelsen er i hovedsak religionsfrihetsprinsippet, men også «statens og kirkens egenart» (NOU 1975, s. 154). I og med argumentasjonen over kan en spørre seg om Sivertsen-utvalget da ser for seg at kirken kan fortsette å være folkekirke. Utvalget legger vekt på at kirken skal kunne være et selvstendig trossamfunn, og at en selvstyrt folkekirke sannsynligvis vil kunne engasjere sine medlemmer sterkere, og ansvarliggjøre dem.

Folkekirkens åpne karakter – dåp og landsomfattende tilstedeværelse

At en folkekirke skal omfatte størstedelen av folket innebærer også, så vidt jeg kan lese av teksten, at det sikres at de ulike teologiske retninger og grupperinger innen kirken kan holdes sammen og ikke splitte kirken. Staten er slik å forstå som en garantist for folkekirken, forstått som en bredt sammensatt kirke med rom for ulike syn og grupper.

I kapittel 10 i utredningen behandler Sivertsen-utvalget spørsmålet om medlemskap ved en eventuell overgang fra statskirke til selvstyrt folkekirke. De understreker at «Den norske kirkes folkekirkelige karakter er dypt rotfestet», og at det derfor må forutsettes at «Den norske kirke ønsker å fortsette som en åpen folkekirke etter at statskirkesystemet er avviklet». Og det

grunnleggende kriterium i denne sammenhengen er at dåpen fortsatt er grunnlaget for medlemskap (NOU 1975, s. 187). Det er dette som først og fremst sikrer at kirken fortsetter å være folkekirke.

Utvalget ser for seg at flere sannsynligvis kommer til å melde seg ut av Den norske kirke ved en overgang til selvstyrt folkekirke, men kirkens «åpne folkekirkekarakter må forutsettes å bestå» (NOU 1975, s. 188). Hva som ligger i dette er litt uklart, men det som følger etter i samme setning gir en tolkende kontekst: «kirkens omspennende organisasjon vil også bestå. Kirkens landsomfattende karakter vil bevares» (NOU 1975, s. 188). Den åpne folkekirkekarakteren har noe å gjøre med den omspennende organisasjonen og at kirken er landsomfattende.

«Den norske kirke» eller «Den evangelisk-lutherske folkekirke i Norge»?

Sivertsen-utvalget diskuterer på ett sted i utredningen bruken av betegnelsen «Den norske kirke». De spør seg om navnet er for eksklusivt og misledende overfor de andre kirker som finnes i landet. De gjennomgår noen få navnealternativer, ett av dem er «Den evangelisk-lutherske folkekirke i Norge (Den lutherske folkekirke i Norge)», tilsvarende Den evangelisk-lutherske folkekirke i Danmark. Utvalgets flertall mener at selv om betegnelsen «statskirke» ikke er egnet som navn på Den norske kirke, blir det for fremmed og uvant å bruke betegnelsen «folkekirke» som offisielt navn, selv om det er vanlig å se på Den norske kirke som en folkekirke. Utvalgets mindretall mener imidlertid at dette er et godt alternativ, og at det ved et eventuelt navneskifte sannsynligvis kan komme til å bli hetende «Folkekirken» i daglig tale. Mindretallet begrunner dette med at det nye navnet vil være «mer beskrivende for denne kirkes egenart når det gjelder bekjennelse og struktur» og at det vil være «mer akseptabelt for andre kirker eller trossamfunn enn navnet «Den norske kirke», som i sin bestemte form i alle fall er uegnet til å skille den fra andre norske kirker, og i verste fall kan oppfattes som diskriminerende» (NOU 1975, s. 177) En slik navneendring vil kunne være et forberedende skritt mot en ny ordning mellom stat og kirke, uavhengig av hvordan denne blir.

Forventningshorisont 1: Selvstyrt folkekirke

Som kjent gikk et flertall av Sivertsen-utvalget inn for en modell kalt selvstyrt folkekirke, og dermed et skille mellom stat og kirke. I dette lå forventninger om at en åpen «folkekirkekarakter» kunne ivaretas uavhengig av statstilknytningen, med en fortsatt bredde i

teologiske standpunkt og med omsorg for folkets religiøse liv. Kirken skal fortsatt være landsomfattende, og dermed sikre folks forhold til sin lokale kirke. Det ligger til forventningshorisonten at det ikke skal tillegges andre medlemskriterier enn dåpen, samtidig som det åpnes for at kirken skal kunne engasjere og ansvarliggjøre sine medlemmer.

Forventningshorisont 2: Statskirke og folkekirke betinger hverandre

To små mindretall gikk imidlertid for fortsatt å beholde statskirkeordningen og begrunner dette primært ut fra folkekirkelige hensyn. Det ene mindretallet mener «å ha en meget stor del av det norske folk på sin side» og mener at det neppe kan være tvil om at et stort flertall i folket ønsker at den nåværende ordning skal bestå» (NOU 1975, s. 200). Denne antakelsen begrunnes i de opinionsundersøkelsene som er omtalt tidligere i utredningen.

Så er det interessant for meg og denne oppgaven at mindretallet definerer hvordan de forstår folkekirkebegrepet: «Mindretallet legger vekt på at det bør anses som et nasjonalt gode at vi eier en folkekirke i betydningen en kirke som ikke bare ønsker å omfatte hele folket, men som også faktisk omfatter bortimot hele det norske folk» (NOU 1975, s. 203). Folkekirken er slik jeg leser mindretallet nærmest nasjonens eiendom, og ses på som et gode for det norske folk.

Mindretallet peker på at en kommer ikke unna at det er statskirkeordningen som har gjort det mulig for Den norske kirke å være en folkekirke, om en ser på historien. Så bruker mindretallet en formulering som vi kan gjenkjenne i en litt annen formulering i den nye paragraf 16 i Grunnloven: «På den annen side har det vært mulig og naturlig å opprettholde statskirkeordningen i Norge fordi den evangelisk-lutherske kirke er forblitt folkekirke i den ovennevnte mening inntil i dag. Statskirke og folkekirke har gjensidig betinget hinannen.» (NOU 1975, s. 203, min utheving). Folkekirken har også hatt en oppdragergjerning i det norske folk gjennom generasjoner og preget det norske folk med «kristen sed og skikk og tenkemåte», den har vært en «åpen og tjenende kirke», og det er statskirkeordningen som har sikret denne åpenheten og kontaktmulighetene (NOU 1975, s. 203). Den norske kirke har forblitt en kirke som «det norske folk har kunnet kjenne seg hjemme i», og dette gjelder både det såkalt aktive mindretall som engasjerer seg i menighetsarbeid og frivillig kristelig virksomhet, men også de mange som bruker kirkens tjenester sjelden. Dette ser mindretallet på som en positiv verdi, og frykter at «dersom Den norske kirke løsrives fra sin forbindelse med staten og blir en «fri folkekirke», vil den antagelig nokså snart opphøre å være folkekirke» (NOU 1975, s. 203). En slik utvikling vil være en dårlig utvikling både for det

norske folk og også kirken selv vil være best tjent med en fortsatt stats- og folkekirke i følge mindretallet, slik at den kan «nå nesten hele det norske folk med kirkens budskap, så lenge det lar seg gjøre» (NOU 1975, s. 204).

Vi gjenkjenner spor av folkekirkeforståelsene både hos Schleiermacher, Wichern og også Herder i dette mindretalls syn. Kirken har etter dette synet et ønske om å omfatte hele folket og prege det med sine verdier, altså en retning hen imot folket. Samtidig består kirken bortimot av hele det norske folk, og de har etter mindretallets mening kunnet kjenne seg hjemme i denne kirken. Det er på samme tid kirken hen imot folket og kirke av folket – nasjonens kirke!

Forventningshorisont 3: Kirken bør få mulighet til å nå stadig lenger ut og dypere inn i folkelivet – som fortsatt statskirke

Det andre mindretallet ønsker også å fortsette med statskirkeordningen, men med en noe annen begrunnelse. Dette mindretallet mener også at statskirken har en sterk posisjon i det norske folk, og at det ved en eventuell folkeavstemning ville være et stort flertall for fortsatt statskirke (NOU 1975, s. 205). Men det kan virke som om dette mindretallet er mer opptatt av kirkens oppdrag i folket enn at kirken de facto består av folket. Det pekes på hvordan både statlige og kirkelige organer bør få muligheter til å nå «stadig lenger ut og dypere inn i folkelivet» (NOU 1975, s. 205-206), altså en mer tydelig «wichernsk» måte å se på folkekirken på.

Også dette mindretallet advarer mot at Den norske kirke opphører å være folkekirke «som i dag omfatter største delen av det norske folk» (NOU 1975, s. 206) ved en oppløsning av statskirkeordningen. Men det som dette mindretallet er opptatt av er å sikre seg at de store kristelige organisasjonene og bedehusfolket ikke tar med seg sine folk og sine utdanningsinstitusjoner og melder seg ut av kirken ved et eventuelt skille (NOU 1975, s. 206).

Oppsummering

Sivertsen-utvalgets erfaringsrom består av en kirke som beskrives som kompleks og sammensatt, men virkelig og viktig på lokalplanet. Folkekirkens arbeidssituasjon er i spennet mellom en kirkelig og aktiv minoritet og en bred allmennreligiøs majoritet, to religiøse strukturer som er innvevet i hverandre.

Tre ulike forventningshorisonter tegnes opp. Flertallet ser for seg en selvstendig folkekirke med engasjerte og ansvarliggjorte medlemmer, selv om det fortsatt ikke skal være formelle krav til medlemskap ut over dåpen. Kirken skal også være landsomfattende. Dette for å sikre at den fortsetter å være folkekirke. Det ene mindretallet ønsker seg status quo, med fortsatt statskirkeordning, nettopp for å verne om kirken som åpen folkekirke. De ser for seg en kirke som fortsatt rommer folk med deres ulike behov, og en kirke som skal kunne arbeide for å omfatte hele folket. Det andre mindretallet ønsker seg en fortsatt statskirkeordning, men med et bedre utbygd kirkelig selvstyre for at kirken skal kunne utføre sin gjerning i folket, og beholde ressursene i de kristelige organisasjonene.

4.4 Stortingsmelding nr. 40 (1980-81) *Om Stat og kirke*

Stortingsmeldinger er formelt sett rapporter fra Regjeringen til Stortinget om drøfting av fremtidig politikk. Siden meldingene i stor grad er utarbeidet av departementer, i mitt tilfelle Kirkedepartementet, refererer jeg i resten av oppgaven til «departementet» som forfatter.

Stortingsmeldingen *Om Stat og Kirke* kom under Einar Førdes tid som kirkeminister. Det skulle formelt være en oppfølging av Sivertsen-utvalgets innstilling, men ble i realiteten et selvstendig og tidvis polemisk kirkepolitisk dokument. Stortingsmeldingen går imot Sivertsen-utvalgets konklusjoner, og går inn for fortsatt statskirkeordning – med visse reformer i den kirkelige rådsstruktur.

Erfaringsrom 1: Høringsuttalelser til Sivertsen-utvalget

I stortingsmeldingen gjennomgås noen av de kirkelige høringsuttalelsene som kom inn i etterkant av Sivertsen-utvalgets utredning.

Kirkerådet peker på demokratiseringsprosessene som har funnet sted i Den norske kirke, og understreker at dette er et gode for kirken. Disse prosessene vil ikke «svække kirkens karakter av folkekirke og heller ikke dens karakter av bekjennelseskirke» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 13). Videre skriver Kirkerådet om prinsipper som bør være retningsgivende i arbeidet med ny kirkeordning – i rangert rekkefølge: Nr 1: «Den norske kirke er et trossamfunn», nr 2: «Den norske kirke er en bekjennelseskirke» og nr 3: «Den norske kirke er en folkekirke, hvor dåpen er grunnlag for medlemskap» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 13). Den norske kirke er først og fremst trossamfunn, dernest bekjennelseskirke og så folkekirke. Kirkerådet

ser også at Den norske kirke «forblir en folkekirke, men med indre åndelig og økonomisk styre» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 14). Det virker som om Kirkerådet ønsker å videreføre folkekirken, men at de mener at folkekirkekarakteren er underordnet kirkens bestemmelse som trossamfunn og bekjennelseskirke.

Det samme finner vi igjen i høringsuttalelsen fra Det 23. frivillige kirkelige landsmøte høsten 1976. De gjør også et poeng ut av at Den norske kirke i større grad må «sikre sin karakter som bekjennelseskirke og trossamfunn.» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 14), men mener det er for tidlig å gå inn for et skille mellom kirke og stat, slik Sivertsen-utvalget foreslår. Også biskopene i Nidaros, Tønsberg og Stavanger argumenterte i sine uttalelser for å beholde statskirkeordningen, «først og fremst fordi en frikirke ikke på samme måte som statskirken vil kunne ha betydning for og nå ut til folket» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 14). Kirken trenger den statskirkelige rammen for å kunne nå ut til folket.

Biskop Hille i Hamar er i tvil. Han er skeptisk til en kirke helt frigjort fra staten, men ser at det også er vanskelig å fortsette med statskirkeordningen. Han mener at det ikke kommer til å være tilfredsstillende for kirken å være i statskirkeordningen med alle de reformkrav som er satt fram og som sannsynligvis ikke kommer til å bli fulgt opp av staten. «Ut fra kirkens vesen og funksjon og dens situasjon i folket finner han denne begrensning uakseptabel» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 15). Hille tar imidlertid også en annen inngang til problemstillingen: Han ser at flere og flere ikke deler kirkens tro, og at det kommer til å bli et problem å kunne sikre kirkens posisjon i landet ved lov, så lenge det er folkeflertallet som legger premissene. Derfor mener han at det mest «realistiske alternativ til statskirken ikke (er) en ren frikirke, men en selvstyrt folkekirke i samvirke med staten» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 15).

Presteforeningens sentralstyre ønsker seg også flere kirkelige reformer, og mener at det «ville være til skade både for vårt folk og for vår kirke om de nye reformforslagene ikke ble tatt alvorlig fra statens side i vår nåværende situasjon» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 16). Både folket og kirken vil altså ta skade om det ikke skjer forandringer og reformer.

Nidaros bispedømmeråd uttaler seg til fordel for statskirkeordningen, med hovedvekt på «de fordeler ordningen byr på både for kirken og for staten og dermed for hele det norske folk» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 16). Kirken og staten = folket, og de blir best tjent med en statskirkeordning.

Tunsberg bispedømmeråd støtter også opp om den gjeldende statskirkeordningen, begrunnet i tradisjon og de «geografiske og religiøse forhold som rår i vårt land». Statskirkeordningen har «virket samlende på det norske folk», i følge deres uttalelse. I tillegg til å samle folket har kirken også nytt godt av den store kontaktflaten den har hatt til folket, og de mulighetene den derfor har hatt til å «nå ut med Guds ord og tjene menneskene med evangeliet» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 17).

Erfaringsrom 2: «Kirkefolket» – hvem taler på vegne av kirken?

Etter å ha gjennomgått høringsmaterialet skriver departementet at det er tydelig «at statskirken står sterkt i vårt folk» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 19), og at «kirkefolket i Norge overveiende og klart har erklært seg for å ville beholde statskirken» (s. 20). På bakgrunn av denne konklusjonen ber departementet myndighetene fra å «avstå fra å beslutte på tvers av eller i strid med folkets, særlig kirkefolkets, vilje og ønske i dette spørsmål» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 20), med andre ord å beholde statskirkeordningen.

Her innføres en ny betegnelse: «kirkefolket», uten at det spesifiseres hvem det siktes til. Det mest åpenbare er kanskje å tenke at det siktes til de kirkemedlemmer som har engasjert seg i menighets- og kirkeråd- og andre kirkelige organer og aktiviteter. Men helt i starten av stortingsmeldingen refererer «kirkefolk» til en større størrelse, forstått som Den norske kirkes medlemsmasse. Departementet hevder nemlig å tale på vegne av de mange «stille» eller «stumme» blant «kirkefolket» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 5). Hva er så relasjonen mellom begrepene «kirkefolk» og «folkekirke»? Om begrepsbruken er brukt veldig bevisst, vet jeg ikke, men det stiller noen spørsmålstegn ved hvem som egentlig kan tale på vegne av kirken og dens medlemmer. Mange påberoper seg å tale på vegne av «kirken», men hvem er de egentlig, og hvem eller hva representerer de? Departementet antyder at det ikke er et automatisk sammenfall mellom de reelle interessene til «Den norske kirke» og dens embets- eller lege representanter, og de peker på at det er blitt gjort mange feilvurderinger ved å «blande begrepene eller oppfatte uklart hvem eller hva «kirken» egentlig er» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 5).

Advarsel 1: Kirken kommer til å splittes, kontaktflaten til folk blir borte

På ovennevnte premisser responderer stortingsmeldingen på Sivertsen-utvalgets utredning og det er tydelig at det er det ene mindretallets konklusjon som støttes fremfor flertallets. Mens

flertallet i Sivertsen-utvalget gikk inn for et skille mellom stat og kirke og en overgang til en ny selvstyrt folkekirke, ønsket mindretallet en fortsettelse av statskirkeordningen, begrunnet i at den i praksis har vært «gagnlig for kirkens gjerning i vårt folk» og at det neppe kan være tvil om at folket selv ønsker statskirkeordningen skal bestå (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 10).

Departementet deler mindretallets bekymring om at en oppløsning av statskirkeordningen «sannsynligvis vil resultere i at Den norske kirke opphører å eksistere som den folkekirke som i dag omfatter største delen av vårt folk» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 10). De utvikler dette videre til et selvstendig kirkepolitisk bidrag til debatten. For det første mener departementet at dersom statskirken (som i praksis fungerer som en ene-kirke) avskaffes vil en alternativ ikke-statlig kirke ikke klare å holde alle fraksjoner sammen, men vil bli splittet opp i ulike trossamfunn (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 21). Kirkens brede kontaktflate til folket vil sannsynligvis reduseres kraftig, og det vil kunne gå ut over kirkens mulighet for å forkynne for hele folket. For selv om de anerkjenner at noen kirkemedlemmer vil kunne få et dypere og mer personlig forhold til sin kirke, vil det motsatte være like sannsynlig: de sjeldne gjester vil komme ennå sjeldnere. Departementet finner det derfor passende å påminne kirken om sitt eget oppdrag. Dersom den skal være en «sant misjonerende kirke», så skal den vel nettopp søke å forkynne sitt budskap for de mange såkalte «kirkefremmede», og de peker på hvordan noen prester «hevder at det umistelige ved statskirken fra et evangeliserende synspunkt er at «alle dører står åpne for den»» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 21).

Advarsel 2: Ikke kirkens oppgave å skjelne mellom verdige og uverdige medlemmer

Departementet ser at et stort flertall av nordmenn bruker kirkens tjenester ved de store anledninger i livet, og anerkjenner at det kan oppleves uverdige «å gjøre kirken til eller å bruke den utelukkende som «service-institusjon».» Samtidig advarer de kirken om å leke dommer over sjelene, og sier at det ikke skal være kirkens oppgave å «skjelne mellom verdige og uverdige gjester». Fromhet, oppriktighet og saktmodighet kan ikke granskes, veies og måles (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 21). Igjen ser vi at departementet har behov for å holde kirken i ørene.

Departementet ønsker å dreie kirkeordningsdebatten til om dagens ordning i praksis fungerer tilfredsstillende «i og for folket» i forhold til kirkens formål nå (St.meld. nr. 40 (1980-81),

1981, s. 28). De konkluderer med at det gjør den – som en ytre ordning av forkynnelsen og tilrettelegging for den kirkelige betjening av kirkens medlemmer (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 32). Kirken skal være i og for folket, tilstedeværelse og tilbud er her viktige stikkord for folkekirkeforståelsen.

Advarsel 3: Svakheter i «kirkens selvforståelse» og kirkelig demokrati

Departementet går også inn på kritikken av statskirkeordningen og hva slags hold det er i den. De skriver at det «neppe kan påvises, verken tidligere eller nå, en bredt alminnelig bevegelse blant kirkefolket rettet mot statskirkeordningen. Heller ikke finner vi noen slik aksjon i bredden blant allmennheten for øvrig» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 25). Igjen refererer de til «kirkefolket». Deretter skriver de om «kirkens egne folk», og at det er blant disse en i følge departementet finner de sterkeste teologiske og kirkepolitiske innvendingene mot statskirkeordningen. I begrepet «Kirkens selvforståelse» rommes de sentrale synspunktene om hva kirken er og ikke kan være overfor staten, men departementet peker på at selve begrepet «selvforståelse» i kirkelig sammenheng er relativt nytt, og at det «neppe er alminnelig enighet om rekkevidden av dette for de aktuelle ordninger» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 28) i forhold til for eksempel kirkens bekjennesskrifter.

Departementet reflekterer i liten grad rundt tilsvarende uenigheter i Stortinget og den politiske eliten rundt disse spørsmål, eller det problematiske ved at politikere definerer ekklesiologiske og teologiske standpunkt. I meldingen slås det kun fast: «Den norske kirke er gjennom sin karakter av folkekirke på en særlig måte knyttet til hele folket både når det gjelder tilhørighet og tjenesteutøvelse» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 39), og ut fra dette kan berettiges at det er Stortinget som fastsetter hovedtrekkene i den ytre kirkeordningen (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 40).

Departementet kommer med sin visjon av en mulig versjon av det kirkelige demokrati, som handler om «avbyråkratisering, vitalisering og kontakt med store folkegrupper både i styringsorganer og kontaktsystemer». I kontrast til denne visjonen setter de opp en annen versjon av hvordan kirkelig demokrati på sitt verste kan fungere: «Et autoritært preget, lukket og selvsupplerende system av indre-kirkelige styringsorganer er det motsatte av hva departementet for sin del finner tjenlig for kirken spesielt og vårt folk generelt» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 33). Kirkens egne ønsker om «reformer til topps» kan legges til rette for et kirkeelitistisk kirkestyre, der geistligheten og de særlig aktive legfolk kommer til å sitte ved

makten. «Dette vil reelt gi det motsatte av hva departementet for sin del oppfatter som demokratisering av Den norske kirke og i praksis fungerer nettopp ikke som den folkekirke nesten alle interesserte parter sier seg å ville fremme» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 33). For hvem representerer «folket», de mange «stumme» kirkefolk som ikke engasjerer seg?

Samtidig anerkjenner departementet at visse reformer må finne sted for å kunne gjøre Den norske kirke utrustet til å være «en virkelig folkekirke for vår tids mennesker og slik berede seg på å møte fremtidens utfordringer» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 33).

Forventningshorisont: Folkets kirkelige behov

I kapittel VI «Om kirkepolitiske mål og verdigrunnlag» fremmer departementet og kirkeministeren tydeligst sine kirkepolitiske innspill. De ønsker å understreke at kirken i praksis er mer enn høymessen: de sosiale, humanitære og kulturelle oppgavene kirken holder på med i tillegg til gudstjenester og kirkelige handlinger er viktige, og bør påvirke hvordan myndighetene forholder seg til kirken. Ikke bare kirkefolket, men også folk (flest) og samfunnet «trenger en levende, en varm og – kanskje framfor alt – en åpen folkekirke» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 42). En slik kirke ønsker departementet å «opprettholde, støtte og fremme». «En sosialt engasjert, en varm, en åpen kirke er hva dagen og morgendagen i særlig grad trenger. Jo mer den fungerer nettopp slik: åpen, det vil si jo åpnere den i ånd og sannhet selv gjør seg, desto mer vil den også bli hva de fleste kirketilhørige sier – og sikkert oppriktig mener – den skal være: en folkekirke. Og da vil kirken som kanskje aldri før kunne bli et virkelig storfelt svar på det verdibehov vår tid også – og kanskje mer fremtredende enn noe annet – preges av» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 79). Uten å snakke om misjon er departementet her nær på å gi et ekko av 1969-utredningens visjoner for at kirken virkelig kunne nå ut til folket med kristendommen. I departementets forventningshorisont er forkynnelsen nedtonet og folkekirken fungerer som en positiv verdiskaper og sosial bidragsyter i samfunnet. Folk forventer at kirken skal være etisk veileder i møte med spørsmål om rett og galt (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 77).

Departementet mener også at det i en åpen folkekirke må være bredde og nyanserikdom i de representerte meninger (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 50). «I en kirke som vår må vi leve med den kjennsgjering at det rår ulike teologiske, trosmessige og samvittighetsforankrede vurderinger av hva som i gitt tilfelle kan være læremessig forsvarlig/uforsvarlig i en evangelisk-luthersk kirke.» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 51).

I forventningshorisonten her ligger det tanker om meningsmangfold og rom for ulike trosuttrykk, lik den folkekirketanken vi gjenkjenner fra Schleiermacher.

Kirken har imidlertid en stor kommunikasjonsutfordring: «Kirkens egen framtid i vårt folk» er avhengig av kirkens «egen evne til å tale til mennesker slik de er, i det språk vår tids mennesker vil kunne forstå og godta som vesentlig, gripende og troverdig for dem» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 78). For at kirken skal kunne være en folkekirke i betydningen i, av og for folk, må den være stadig selvkritisk på hvordan og hva den kommuniserer med og til folk. Kommunikasjonsutfordringen knytter an til et antropologisk poeng: «(...) i en folkekirke må nettopp «folk», vanlige mennesker med alle sine feil og alle sine hemmelige eller åpne håp, sine behov for dypere velferd, føle seg velkomne. Der må «folk» føle at de får noe vi alle i dag og i morgen stadig vil trenge mer av: medmenneskelig aksept, nærhet, fellesskap. Dette står ikke i motsetning til kristendommens uoppgivelige grunnsannheter, men bekrefter tvert imot disse» (St.meld. nr. 40 (1980-81), 1981, s. 79). Igjen går departementet og kirkeministeren langt i å fortolke teologisk hva kristendommen går ut på, men med tydelig politisk sikte. I det hele tatt er det en svært engasjert stortingsmelding som blir fremlagt for Stortinget til vedtak.

Oppsummering

Departementets erfaringsrom er preget av de virkelighetsbeskrivelser som kom frem i høringsrunden etter Sivertsen-utvalgets utredning, som uttrykker at store deler av folk er fornøyd med slik statskirkeordningen fungerer. Noen kirkelige høringsinstanser peker på behovet for mer kirkelig selvstyring for å kunne beholde karakteren av trossamfunn og bekjennelseskirke. Samtidig ønsker departementet å utfordre tanken om hvem som egentlig taler på vegne av kirken. Det virker som om kirkeminister Einar Førde forsøker å lansere seg selv som talerør for de mange tause kirkemedlemmene, de som vanligvis betegnes som «nominelle» i kirkelige dokumenter. Stortingsmeldingen nyanserer dermed erfaringsrommet, nærmest omdefinerer det til å gi rom for den forventningshorisonten departementet ønsker.

Dette er kanskje det av dokumentene jeg gjennomgår som har de sterkeste visjonene for kirkens fremtid, og det har sannsynligvis sammenheng med Det norske Arbeiderpartis relativt nye kirkepolitiske iver. I stortingsmeldingen presenteres en forventningshorisont til en folkekirke som er levende, som har kontakt med store folkegrupper både i styringsorganer og på lokalplanet, som fungerer som etisk veileder og som positiv verdiskaper. Som unngår å

skille mellom verdige og uverdige kirkemedlemmer og som kommuniserer åpenhet, nærhet, aksept og fellesskap.

4.5 Samme kirke – ny ordning (2002) – kontinuitet og engasjement

Nesten 20 år etter at kirkeminister Einar Førde fremla stortingsmeldingen Om stat og kirke, nedsatte Kirkerådet i 1998 et nytt stat – kirke-utvalg, bedre kjent som Bakkevig-utvalget. Utredningen «Samme kirke – ny ordning» ble etter fire års arbeid fremlagt for Kirkemøtet i 2002. Siden stortingsmeldingen fra 1981 har Kirkemøtet vedtatt en beskrivelse av Den norske kirke som en «bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke». Bakkevig-utvalget forholder seg til denne beskrivelsen i utredningsarbeidet og søker å utvikle en teologisk refleksjon om kirken som ivaretar denne selvforståelsen.

Erfaringsrom 1: Menneskene i kirken

For min oppgave er det verdt å merke seg at Bakkevig-utvalget i stor grad unngår å bruke folkekirkebegrepet, og gjennomgående foretrekker å snakke om «mennesker» fremfor «folk». Kanskje har dette noe å gjøre med menneskerettsfokuset i utredningen, et nytt fokus for Den norske kirke i stat – kirke-debatten.

Utredningen åpner med å slå fast at det er grunnleggende for kirkeforståelsen til Den norske kirke at kirken består av mennesker. I luthersk forstand kan kirken aldri forstås som løsrevet fra sine medlemmer, samtidig som kirkens grunnlag og identitet heller aldri er identisk med medlemmenes skiftende meninger og virksomhet til enhver tid. «I kirken møtes generasjoner, familier samles ved samme døpefont, og ulike mennesker kneler ved samme nattverdbord.» (Kirkerådets kirke/stat-utvalg (1998-2002), heretter Bakkevig-utvalget, 2002, s. 25). «Kirken» er altså aldri noe annet enn «menneskene», samtidig som den heller ikke består av de samme menneskenes ulike meninger og handlinger. I kirken samles menneskene om noe annet, noe som kommer til menneskene utenfra – fra Gud.

Utvalget viser til undersøkelsen Folkekirke 2000 for å se på hvordan Den norske kirkes medlemmer forholder seg til kirken, til læren og til medlemskapet. Undersøkelsen bekrefter det andre utredninger har pekt på: at mange har et bevisst forhold til at de er medlemmer og synes særlig at det er viktig å ha en kirkelig seremoni ved de store livs- og dødsritene. En

tendens til større religiøs individualisme, samtidig med vektlegging av tradisjon er andre trekk ved medlemmenes holdninger til kirken (Bakkevig-utvalget 2002, s. 34). Det som er interessant i forhold til den tradisjonelle kirkelige språkbruken er at den store massen av kirkemedlemmer, som vanligvis betegnes som «nominelle» (altså bare medlemmer i navnet), ikke er likegyldige til kirken, men ønsker å være tilknyttet den og bruke den ved viktige anledninger i livet.

Erfaringsrom 2: En sammensatt kirkeorganisasjon i et livssyns-pluralistisk samfunn

Også Bakkevig-utvalget understreker at det er dåp som er eneste kriterium for medlemskap, og at det er menigheten eller soknet som er den grunnleggende enhet og grunnstruktur i Den norske kirke (Bakkevig-utvalget 2002, s. 27). Samtidig fremhever utvalget kompleksiteten ved Den norske kirkes identitet og organisasjon: «Den norske kirke er ikke helt lik noen annen kirkeorganisasjon. Den er på samme tid en kongekirke, statskirke, nasjonal kirke, kommunekirke, embetskirke, kirke med episkopal struktur, trossamfunn, kirke med synode og råds-struktur, kirke av elleve bispedømmer, lokal kirke, soknekirke, folkekirke, kirke med flere minoriteter, kirke med stort innslag av lekmannsstyre, kirke med stor frivillig innsats og frivillige organisasjoner, majoritetskirke, evangelisk-luthersk kirke, kirke med flere økumeniske relasjoner, og kirkesamfunn blant flere i Norge.» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 26) Det som sies her er at det mest dekkende bildet av Den norske kirke kommer fram først når flere perspektiver tas med – samtidig. Folkekirkeperspektivet er her bare ett blant mange.

Til spørsmålet om kirken først og fremst er et trossamfunn eller en statlig institusjon sier utvalget at «Den norske kirke er på samme tid både et trossamfunn og en del av statens virksomhet» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 29). Uttrykket «på samme tid» brukes flere ganger i innstillingen, og er et uttrykk for en tenkning som en kan kalle dialektisk. Ting er ikke enten eller, eller mer eller mindre, men de er både-og – på samme tid. Virkeligheten finnes i spenningen mellom ytterpunktene.

Bakkevig-utvalget spør seg om hvilke verdier staten og folket i dag kan samles om, og «hvordan disse verdiene kan begrunnes i et livssynspluralistisk samfunn» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 31). Og det er nettopp det utvalget kaller «et livssynspluralistisk samfunn» som er nytt i forhold til de forrige utredningene, der det kan virke som om det har vært Den norske kirke som er den primære (og eneste) aktør når det kommer til religion og livssyn. I

mellomtiden har sekulariseringen fortsatt, samtidig som andre og nye kirkesamfunn og religioner har vokst seg større med innvandringen. Selv om Den norske kirke på starten av 2000-tallet fortsatt er majoritetskirke og majoritetsreligion i Norge med rundt 80% av befolkningen som medlemmer, blir andre tros- og livssynssamfunn viktigere og viktigere aktører. Etter terroranslagene i USA 11. september 2001 får også religion som fenomen større plass i offentligheten, og da særlig islam. Bakkevig-utvalget bruker ikke mye plass på å fordype seg i den aktuelle situasjonen i utredningen, men det er allikevel tydelig at denne spiller inn som det aktuelle bakteppet for å gå videre med prosessen med å skille mellom stat og kirke. Skillet presser seg frem i en tid da det blir tydeligere og tydeligere at Den norske kirke ikke har monopol med å bedrive religiøsitet i Norge, og at den norske staten ikke kan holde seg med et offisielt religionsvesen knyttet opp til én religion/konfesjon. I det meste av utredningen er imidlertid hovedfokuset på Den norske kirke, på hvordan en eventuell ny kirkeordning vil kunne se ut og hva slags forhold mellom stat og kirke det kan og bør være i fremtiden.

Lokalkirken i et verdensvidt fellesskap

Bakkevig-utvalget skriver at det må være et mål å sette Den norske kirke bedre i stand til å være kirke i møte med dagens og fremtidens utfordringer – som en folkekirke i Norge og som del av et verdensvidt kirkefellesskap (Bakkevig-utvalget 2002, s. 26). Å være folkekirke i Norge settes i perspektiv av den verdensvide kirkens fellesskap som den egentlige ytre grense også for Den norske kirke. Men å være folkekirke i Norge har også noe å gjøre med å være i de aktuelle utfordringer i tiden.

Utvalget understreker at Den norske kirke først og fremst fremstår som en lokal virksomhet de stedene der folk bor, med sine kirkebygg og samlinger. På lokalplanet og i lokalmenigheten er det et «vesentlig sammenfall mellom en fenomenologisk beskrivelse av hva kirken er og den teologiske forståelsen av hva kirken er. Menighetene består av mennesker som samles om Ord og sakramenter, til bønn, takk, opplæring og tjeneste» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 40). At dåpsopplæring er viktig løftes særlig frem med henvisning til NOU 2000: 26 om dåpsopplæring i kirken der det understrekes at for at «folkekyrkja si framtid» skal sikres er det av avgjørende betydning at det bygges ut et opplæringsprogram for alle dømte (Bakkevig-utvalget 2002, s. 76). Folkekirken forbliver altså ikke av seg selv, men det kreves et omfattende opplæringsystem som de dømte kan få del i.

Bakkevig-utvalget påpeker at eventuelle endringer i organiseringen av Den norske kirke må «særleg (...) tene til at Den norske kyrkja kan halde fram og fornyast som ei folkekyrkje, der dåpen gjev medlemskap» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 120), og det er det lokale kirkelige arbeidet som må være avgjørende. «Det som tener arbeidet i sokna, må vere i fokus i endringar i kyrkjeordninga» for det er der Den norske kirke som «ei open, vedkjennande, misjonerande og tenande folkekyrkje kan utviklast» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 122). Jeg forstår dette slik at Bakkevig-utvalget tenker at folkekirken er der menneskene er, helt konkret, i sin lokale virkelighet.

Dissens – folkekirken må være til stede for alle – uten å koste skjorta

Noen av utvalgsmedlemmene ønsker å utdype sitt syn på folkekirken, som de opplever ikke helt får rom i flertallets konsensustekst. Et medlem påpeker viktigheten av at kirken oppfattes som inkluderende og omsluttende om alle medlemmene, skal den være folkekirke. En folkekirke må kunne «beholde bredden i forhold til teologiske syn» og et stort rom for alle dem som ikke er interessert i teologisk strid, men som trenger å bli omsluttet, akseptert og føle seg hjemme. Bare slik kan den være «folkekirke for største delen av det norske folk» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 110). Medlemmet påpeker også at det kan være ødeleggende for folkekirkens posisjon i landets befolkning dersom det blir for store utgifter knyttet til medlemskap (Bakkevig-utvalget 2002, s. 112). Til sist konkluderer utvalgsmedlemmet med at «for at kirken skal kunne være til stede for alle, både medlemmer og ikke-medlemmer over hele landet og i enhver situasjon, må kirkens virksomhet opprettholdes på omtrent samme nivå som i dag» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 112). Dette kirkesynet må sies å være svært bredt og inkluderer som vi ser både medlemmer og ikke-medlemmer, over hele landet og i enhver situasjon. Derfor trenger kirken samme utbredelse og virksomhetsnivå som i dag. Denne folkekirkemodellen er imidlertid så vidt jeg kan se ikke avhengig av relasjonen til staten, men at det antydes at kirken har nytt godt av denne relasjonen for å bli den kirken den er i dag.

Flertallet i utvalget mener at en demokratisering av valgordningen med direktevalg til bispedømmeråd og Kirkemøtet vil verne om den «folkekyrkjelege breidda og mangfaldet ved at fleire får ei hand med i kyrkjestyret og får direkte innverknad heilt opp til Kyrkjemøtet – og slik vert utfordra til å ta ansvar.» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 137). Utvalgets mindretall er ikke uenig i dette, men ønsker å minne om hvordan Kongen i statsråd og kirke departementet gjennom historien har sikret at det har vært «balanse mellom ulike straumdrag i kyrkja og

såleis verna om den opne, inkluderande folkekyrkja når strid mellom fraksjonar har truga med å gjere kyrkjerommet trongare. (...) Med ei nyordning der det statlege kyrkjestyret fell bort, må denne balansen mellom ulike straumdrag tryggast på anna måte slik at den folkekyrkjelege breidda og mangfaldet ikkje bli truga av organiserte særinteresser og nettverk» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 137). Denne folkekirkelige bredden og kirkelige mangfoldet kan sikres ved at en får opp valgdeltakelsen ved kirkelige valg, derfor er mindretallet også enige med flertallet om at direktevalg kan være en god metode.

Forventningshorisont: Kontinuitet i identitet og karakter

Folkekirkebegrepet blir ikke brukt mye i Bakkevig-utvalgets innstilling, men det dukker opp i forbindelse med at overgangen til en eventuell endret relasjon mellom kirke og stat tematiseres. Utvalget skriver at «rolla som folkekyrkje kan førast vidare utan at Den norske kyrkja treng ha same relasjon til staten som i dag, men det krev at samanhengen med det som har vore, vert forsvarleg sikra» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 85). Folkekirkebegrepet er tett forbundet med historien, med erfaringsrommet, med den empiri av kirkens tilstedeværelse som folk kjenner. Dersom det skal komme en ny kirkeordning er det derfor viktig at bruddet ikke blir opplevet av kirkemedlemmene som for stort, men at det legges stor vekt på det som ikke forandrer seg, at kirken fortsetter som den «samme kirke», bare med en «ny ordning» (ref. innstillingens tittel). Utvalget er heller ikke fremmed for at det også i fremtiden kan være naturlig av Den norske kirke «tilbyr kyrkjelege tenester» i forbindelse med viktige og store hendelser i nasjonen og folket (Bakkevig-utvalget 2002, s. 81), selv om kirken ikke skulle være organisert som statskirke. Dette synspunktet må henge sammen med en forståelse av kirken som knyttet sammen med folket.

Folkekirken er i følge Bakkevig-utvalget ikke avhengig av relasjonen til staten, men det er kontinuiteten med det som har vært – den kirken som folk kjenner – som er avgjørende for at kirken skal kunne fortsette å være folkekirke. Men folkekirken er heller ikke en statisk størrelse, den må gis muligheter til å «verte utvikla og fornya som folkekyrkje for medlemene sine» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 85). Mitt inntrykk er at Bakkevig-utvalget ønsker å sikre at kirken ikke skal bli en «museumsinstitusjon» for folket, men at det skal fortsette å være et levende forhold mellom folk og kirke. Men den grunnleggende identiteten og karakteren til Den norske kirke er viktig å bevare for medlemmenes trygghet.

Selv om fellesskapet mellom kirke og stat har vært viktig og sterkt gjennom historien er det endringsprosesser på gang i samfunnet og i folkets religiøse liv, og det er dette som nå først og fremst er utgangspunktet for å foreslå en nyordning av forholdet mellom kirke og stat: «samfunnet har endra seg, og tenkinga kring statens oppgaver og ansvar har blitt ein anna. Utviklinga mot eit fleirkulturelt og fleirreligiøst samfunn kjem i strid med ein statsskipnad som har ein særleg konfesjon innskreven i Grunnlova» (Bakkevig-utvalget 2002, s. 165). Bakkevig-utvalget konkluderer slik med at grunnen til å skille kirke og stat nå ikke dreier seg om at kirkens oppdrag lider under statskirkeordningen, men at tiden og samfunnet har endret seg.

Oppsummering

Den norske kirkes identitet og organisasjon er sammensatt og dialektisk – kirken er flere ting på samme tid, og «finnes» i spenningsfeltet mellom mange ulike kirkeforståelser. Bakkevig-utvalget er opptatt av at kirken først og fremst (og fremdeles) består av mennesker og at den er lokal og en konkret virkelighet i folks liv. Erfaringsrommet er samtidig preget av de endringsprosessene som skjer i samfunnet og i folkets religiøse liv, at samfunnet på kort tid har blitt både flerkulturelt og flerreligiøst. Kanskje har ikke kirkens oppdrag endret seg så mye, men staten skal styre et helt annet religiøst og livssynsmessig sammensatt samfunn nå enn det den hadde bare noen tiår tidligere.

Den forventningshorisonten som knytter seg til folkekirkebegrepet kan oppsummeres i ordet «kontinuitet». Utvalget ser for seg at kirkens organisasjon og forhold til staten må endres formelt, samtidig som de ønsker at kirken, slik folk kjenner den, ikke skal fremstå som en ny type kirke. Forventningene til kirken er at den skal ta del i det samfunnet den er satt å virke i, at den skal drive aktiv dåpsopplæring for sine medlemmer og at det kan skapes nytt engasjement blant medlemmene til blant annet å delta i det kirkelige demokrati.

4.6 Den norske kirkes identitet og oppdrag. Uttalelse fra Kirkemøtet 2004

Etter henvendelse fra regjeringens neste stat-kirke-utvalg ledet av Kåre Gjønnes (2003-2006) vedtok Kirkemøtet i 2004 en uttalelse med tittelen «Den norske kirkes identitet og oppdrag». Uttalelsen hadde tre hoveddeler, der den tredje er viet temaet «Folkekirke og samfunn».

Folkekirkebegrepet utdypes, avgrenses og problematiseres gjennomgående i hele uttalelsen, og jeg skal forsøke å referere hvordan i det følgende.

Dette dokumentet skiller seg noe fra de andre dokumentene, det er en utdypning av en kirkelig «selvforståelse», nesten en egen sjanger, ikke et bekjennesskrift, men det ligner i formen. Kanskje er dokumentet å forstå noe mer i retning av en aktuell kirkepolitisk/teologisk plattform – et konsensusdokument arbeidet frem i forkant av og på Kirkemøtet. Mandatet er å «fortolke seg selv», hva det vil si å være en «bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke» – i 2004. Uttalelsen er relativt kort, men tilsvarende kompakt, og det gjør at teksten omfatter svært mange perspektiver.

Folkekirken har vært del av kulturen og samfunnet, men er ikke identisk med folkefellesskapet

I uttalelsens første del dukker folkekirkebegrepet opp et par ganger. Første gang i forbindelse med et tilbakeskuende blikk på Den norske kirkes historie i Norge: «Som folkekirke har kirken blitt formet av og satt sitt preg på kultur, historie og samfunnsliv» (Kirkemøtet 2004, s. 191). Kirken har som folkekirke vært uløselig knyttet sammen med tiden, kulturen og samfunnet. Et stykke lenger ned i samme avsnitt kommer en negativ definisjon av folkekirkebegrepet. Det understrekes at Den norske kirke som folkekirke «ikke er identisk med folkefellesskapet» (Kirkemøtet 2004, s. 191). Fellesskapet kirken består av er altså ikke det samme som det norske folk i sin helhet, men er «et særegent fellesskap bygd på dåpen og troen» (Kirkemøtet 2004, s. 191). Dåp og tro er tilbakevendende kriterier for å være del av fellesskapet i følge de fleste kirkelige utredninger og uttalelser. Videre leser vi at «Som trossamfunn har folkekirken en identitet som er forankret i eget trosgrunnlag. Kirkemøtets vedtak om at Den norske kirke skal være en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke gir uttrykk for denne identitet» (Kirkemøtet 2004, s. 191). Folkekirken er også et trossamfunn, og vedtaket om at Den norske kirke skal være bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen – og folkekirke – alt dette på samme tid, uttrykker kirkens identitet. Dette minner om argumentasjonen fra Bakkevig-utvalget, at for å forstå hva Den norske kirke er, så må en sammenholde svært mange ulike perspektiver på en gang. Sannheten og identiteten er flertydig, og vil alltid være det.

Kirkens fellesskap oppleves som ufullstendige

I uttalelsens andre del «Felleskap og organisasjon» unnskylder kirken seg på vegne av seg selv – den har ikke alltid fremstått i henhold til hvordan den vil forstå seg selv, altså som «bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke». Og det er særlig på grunn av form og uttrykk i sin kommunikasjon med samtiden. Derfor oppleves «dens fellesskap (...) ufullstendige» og «kirkens medlemmer» utfordres «til å finne nye former» (Kirkemøtet 2004, s. 192). Denne siste setningen er interessant av flere grunner. Kirken omtales her som «fellesskap», som kan være mer eller mindre «fullstendige». Om disse fellesskapene skulle oppleves som ufullstendige, er det opp til «kirkens medlemmer» å «finne nye former». Denne forståelsen av kirken er langt fra en tradisjonell luthersk embetskirke, der fokuset nøkternt ligger på om de ytre rammene og ordningene legger til rette for at Ordet kan forkynnes og sakramentene forvaltes. Her antydes det at kirken skal drive med aktiviteter og fornying av sin virksomhet, med mål om å bli et fullkomment fellesskap. Slik lest er dette en slags modernisert versjon av Wicherns visjon om folkekirken som ennå ikke er realisert, og som derfor fordrer at en driver aktivt menighetsarbeid.

Vi merker oss at Kirkemøtet ønsker å peke på viktigheten av trosopplæring «med bredt nedslag blant kirkens medlemmer» for å kunne «oppretholde Den norske kirke som folkekirke» (Kirkemøtet 2004, s. 192). Det er dåp i den treenige Guds navn som er kriteriet for å bli medlem av Den norske kirke, og kirken «vil bekrefte og ivareta alle sine dømte som fullverdige medlemmer» (Kirkemøtet 2004, s. 192). Her er Kirkemøtet helt på linje med Bakkevig-utvalget, som også mente at dåp og opplæring er essensielle deler av en folkekirketenkning.

Kirke og etnisitet

Det er viktig for Kirkemøtet å ta avstand fra en forståelse av folkekirkebegrepet som er monopoliserende og ekskluderende, i alle fall med henblikk på borgerskap og etnisitet. Det understrekes at «folk» og «kirke» ikke er sammenfattende begreper, og at det å «tilhøre Den norske kirke er ikke noen betingelse for å være et fullverdig medlem av det norske samfunn» (Kirkemøtet 2004, s. 195). At det også er problematisk å ha en for tett kobling mellom folkekirkebegrepet og nasjonsbegrepet forstår også Kirkemøtet, og bemerker derfor også at «Den norske kirkes rolle som folkekirke må heller ikke oppfattes som en begrensning til det norske i etnisk forstand» (Kirkemøtet 2004, s. 195). Denne trangen til å avgrense

folkekirketanken fra en nasjonalistisk og etnisk ren forståelse kjenner vi igjen fra Barmen-erklæringens understrekning av at Guds nåde gjelder alle folk, ikke bare knyttet til nasjonen.

Forventningshorisont: Medansvar, bredde, tilstedeværelse

Med henblikk på Gjønnnes-utvalgets formulering «ulike grader av trosengasjement og deltakelse» som jeg kommer tilbake til i neste del av oppgaven, er det interessant å legge merke til hva slags engasjement og deltakelse «kirken selv» ser at medlemmene bidrar med. Det generelle kristne kall til å tjene sine medmennesker handler tradisjonelt sett i luthersk tradisjon å «leve ut Guds kall til tjeneste i hverdagslivet i hjem og samfunn», men det omfatter i følge uttalelsen også et «medansvar for sin kirke» (Kirkemøtet 2004, s. 192), her forstått som frivillig arbeid i menigheten. Kirken på sin side vil «støtte og utruste dem, slik at alle kan bruke sine gaver og anlegg til glede for fellesskapet i menighet og lokalsamfunn» (Kirkemøtet 2004, s. 192). Det må bemerkes at det ikke er snakk om plikt, men kall.

I den tredje delen av Kirkemøtets uttalelse dreier det seg om «folkekirke og samfunn». Det understrekes at Den norske kirke vil fortsette å arbeide for å kunne «være en kirke med bred oppslutning». De vil fortsette å «tilby kirkelige markeringer ved viktige hendelser i lokalsamfunnets eller folkets liv» og «å reflektere menneskelivet i dets mangfold» (Kirkemøtet 2004, s. 195), uavhengig av hvordan den fremtidige relasjonen mellom stat og kirke er. Vi merker oss stikkordene «bredde» og tilbud om tilstedeværelse ved viktige hendelser – offentlige og familiære.

Å være folkekirke betyr videre å «fortsatt være til stede i alle lokalsamfunn» (Kirkemøtet 2004, s. 195). Geografisk utbredelse og lokal tilstedeværelse er nødvendige kriterier for å være folkekirke, og uttalelsen uttrykker også et ønske om å være «integrert i lokalsamfunnets liv og hendelser, og at kristen tro og livstolkning skal prege både dagligliv og høytid» (Kirkemøtet 2004, s. 195).

Oppsummering

Folkekirken beskrives både som en realitet og som en visjon. Erfaringsrommet er at Den norske kirke som folkekirke er og har vært en del av kulturen og samfunnet, men det understrekes at kirke og folk ikke er identiske størrelser, hverken kulturelt eller

etnisk/nasjonalt forstått. Medlemskapet knyttes opp til dåpen, og kirken skal tilby opplæring i troens innhold til sine medlemmer.

Det beskrives en kirke som til tider oppleves som bestående av ufullstendige fellesskap, da underforstått at det er rom til mange flere. Forventningshorisonten blir da en kirke som kommuniserer godt med samtiden og med menneskene der, og at kirkens og menighetenes fellesskap kan bli fylt med liv og med folk og at kirken kan kalle mennesker til medansvar og frivillig engasjement. Folkekirken skal fortsette å fremstå som «bred», og tilstedeværelsen ved familiære og offentlige hendelser skal fortsette. De mange lokalsamfunnene rundt omkring i landet skal alle ha kirkelig nærvær og aktivitet, og kirken vil være integrert i lokalsamfunnenes naturlige liv og hendelser.

Uttalelsen fra Kirkemøtet er relativt kort, men tilsvarende kompakt. Slik jeg ser det er det ingen overraskende uttalelser med henblikk på folkekirkebegrepet. De problematiserer ikke mye «internt», og er forsiktige og «korrekte» utad, og da blir det kanskje ikke så mye igjen, av verken brodd eller dybde.

4.7 NOU 2006: 2 Staten og Den norske kirke

I 2003 ble det oppnevnt et nytt statlig stat – kirke-utvalg med fylkesmann Kåre Gjønnes som leder. Utvalget gjennomgikk statskirkeordningen i sin helhet og så på ulike juridiske, økonomiske og organisasjonsmessige forhold. De bruker mye plass på folkekirkebegrepet, som de også bruker i alle de tre kirkeordningsmodellene de legger frem som mulige veier å gå for kirken.

Det er verdt å merke seg utvalgets sammensetning. Det er representanter fra alle de politiske partier på Stortinget, kirkelige organer, den samiske befolkning, Norges Frikirkeråd, Human-Etisk Forbund, ulike religioner og representanter med spesiell fagkompetanse. Et så bredt sammensatt utvalg har vi til nå ikke sett, da de foregående utvalgene har vært mer homogene, med kirkelig og politisk representasjon, men få representanter fra andre tros- og livssynssamfunn. At utvalget er så bredt gjør at «selvsagte» begreper, som folkekirkebegrepet i dette tilfellet, blir problematisert på en helt ny måte enn før. Jeg skal se på hvordan dette kommer til uttrykk i utredningen under.

Erfaringsrom 1: Reformasjonens kirkeforståelse, Den norske kirkes selvforståelse, og hvordan dens medlemmer ser den

I løpet av arbeidet med utredningen henvendte Gjøannes-utvalget seg til Kirkemøtet for å få en oppdatert utdypning av Den norske kirkes selvforståelse i vår tid. Uttalelsen «Den norske kirkes identitet og oppdrag» ble vedtatt av Kirkemøtet i 2004 og er en tolkning av hvordan Den norske kirke forstår seg selv, sine oppgaver og sin plass i det norske samfunnet i dag. Uttalelsen er gjennomgått i det forrige kapitlet.

Før Gjøannes-utvalget gjennomgår Kirkemøtets uttalelse ser de på hvordan reformasjonens kirkeforståelse var. De viser til Confessio Augustanas definisjon av kirken som «forsamlingen av de hellige, der evangeliet blir lært rent og sakramentene blir forvaltet rett», og tolker dette slik at kirken slik forstått ikke er «et fellesskap av mennesker som det kan trekkes en grense rundt», men at det i sitt vesen er et trosobjekt, som er bevegelig av natur. Men kirken er allikevel ikke usynlig, påpeker utvalget. For reformatorene fremtrer kirken synlig der mennesker samles om ordet og sakramentene, og den er også synlig gjennom mennesker som tjener andre etter Guds ord. Kirkens oppdrag er gudegitt, og ingen ytre ordning må hindre kirken i dette oppdraget (NOU 2006: 2, 2006, s. 35).

Så langt om reformasjonstidens kirkeforståelse. «Den norske kirkes identitet og oppdrag» anno 2004 har jeg gjennomgått tidligere i denne oppgaven, og jeg har pekt på det samme som Gjøannes-utvalget, at det ikke er et dokument av bekjennelsesmessig karakter eller en teologisk læreuttalelse, «men en redegjørelse fra Kirkemøtet om at Den norske kirke skal være en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke» (NOU 2006: 2, 2006, s. 36).

Gjøannes-utvalget gjør som Bakkevig-utvalget og refererer til KIFOs store medlemsundersøkelse i forbindelse med millenniumskiftet (Folkekirke 2000), der det ble undersøkt hvordan Den norske kirkes medlemmer forholder seg til kirken og medlemskapet sitt der. I analysen av svarene fant KIFO at de fleste medlemmene ikke er likegyldige til medlemskapet, at de legger vekt på de positive relasjonelle sidene, men at flertallet også markerer en viss avstand til kirken. Flertallet ønsker å ha retten til å bruke kirkens tilbud, og det er særlig overgangsrundene som er viktige. De fleste uttaler at de ikke er veldig opptatte av «religiøse spørsmål», og at de er medlemmer fordi de er døpt og at den kristne kulturarven er viktig for dem. Interessant nok er det lite som skiller de såkalt kirkeaktive fra de andre medlemmene på de aller fleste punktene, men det er to unntak: opplevelsen av tilhørighet til

kirken og betydningen av å ha en kristen tro (NOU 2006: 2, 2006, s. 61). Utfordringen med en slik omfattende og kvantitativ undersøkelse er naturligvis at det er vanskelig å gå inn i kompleksiteten av forestillingene folk har på forhånd til kirke og kristen tro, og hva de legger i termer som «religiøse spørsmål», men undersøkelsen viser allikevel noe om Den norske kirkes medlemmers engasjement til selve kirkeinstitusjonen.

Undersøkelsen viser at de mest kirkeaktive skiller seg fra befolkningsgjennomsnittet når det kommer til hva slags oppfatning de har av de grunnleggende verdier i samfunnet, og Gjønnnes-utvalget merker seg at «i følge KIFO kan det tenkes at en endret kirkeordning som forsterker Den norske kirkes karakter av å være trosfellesskap, kan øke dette skillet. En kirkeordning som forsterker karakteren av å være majoritets- og folkekirke kan forsterke verdioppfatninger som stemmer overens med gjennomsnittet i befolkningen» (NOU 2006: 2, 2006, s. 63). Vi kjenner igjen poenget fra Det frivillige kirkeråds utredningskommisjon av 1969s utredning fra 1973, og vi finner spor av det også i Kirke- og undervisningsdepartementets Stortingsmelding nr 40. (1980/81). En folkekirke har vanskeligheter med å være en tydelig (og kritisk) røst i aktuelle problemstillinger, når den «av natur» skal romme meningsmangfoldet.

Erfaringsrom 2: Trossamfunn og statskirke, folk og nasjon

Gjønnnes-utvalget tar som utgangspunkt at en kirkeordning i prinsippet kan utformes på ulike måter, så lenge den ivaretar kirkens egenart og oppdrag, og er fleksibel i møte med aktuelle og skiftende utfordringer. Utvalget ønsker å understreke at Den norske kirke først og fremst er et trossamfunn, «et kirkelig fellesskap av sine dømte medlemmer», i tillegg til å være en statskirke (NOU 2006: 2, 2006, s. 34), et poeng vi gjenkjenner fra retorikken til flere kirkelige instanser. De merker seg også at Kirkemøtet anerkjenner statskirkeordningens betydning for forholdet mellom kirke og folk, men at forutsetningene for etableringen av statskirkeordningen nå er endret. «Det er ikke lenger sammenfall mellom kirke og befolkning» (NOU 2006: 2, 2006, s. 37-38).

Utvalget gjør et skille mellom kirkens forhold til staten og til nasjonen. De skriver at «Den norske kirke er knyttet til staten gjennom statskirkeordningen og inngår i det statlige maktsystemet, mens kirken som majoritets- og folkekirke mer er knyttet til nasjonen» (NOU 2006: 2, 2006, s. 63). Dette forsterkes gjennom forankringen i Grunnloven, at Den norske kirke gjennom denne får en symbolsk og offisiell posisjon, knyttet til både staten og nasjonen. For Grunnloven gir symbolkraft, og så lenge Den norske kirke nevnes der spesifikt, innebærer

det en grunnlovsfestet forskjellsbehandling av denne kirken i forhold til andre tros- og livssynssamfunn (NOU 2006: 2, 2006, s. 81).

I denne oppgaven arbeider jeg med begrepsforståelse, og da er det morsomt å lese at Gjønnnes-utvalget også problematiserer forståelsen av statskirkebegrepet. De påpeker at heller ikke dette begrepet er entydig eller autoritativt definert noe sted (NOU 2006: 2, 2006, s. 33). Statskirkebegrepet er opprinnelig ikke brukt i Grunnloven eller i annen lov, selv om Dissenterlovkomiteen foreslo å bruke ordet i sitt lovforslag. Dette ble endret da loven «Lov om trdomssamfunn og ymist anna» ble vedtatt i 1969. Utvalget peker på at bruken av begrepet ikke løser spørsmålet om hva begrepet innebærer. De spør seg om «hvor sterke bindinger det må være mellom statlige myndigheter og kirke for at en slik betegnelse er treffende» (NOU 2006: 2, 2006, s. 33). Gjønnnes-utvalget er imidlertid ikke så opptatt av å reise en generell begrepsdebatt, men skriver at «slik ordet (statskirke) naturlig må forstås er det klart at Den norske kirke i dag er en statskirke» (NOU 2006: 2, 2006, s. 33). Det eksisterer altså en viss naturlig felles forståelse av hva et begrep innebærer, uten at det er nedskrevet eller vedtatt i noe offentlig dokument. Gjelder dette også for folkekirkebegrepet? Til en viss grad tror jeg det, selv om jeg allikevel vil påstå at «staten» er en lettere målbar og håndgripelig størrelse enn «folket».

Erfaringsrom 3: Uten krav til personlig trosforhold

Allerede i tolkningen av mandatet problematiserer Gjønnnes-utvalget folkekirkebegrepet, og de skriver at begrepet er ulikt forstått blant utvalgets medlemmer, noe som ikke er så rart i og med den brede sammensetningen av utvalgsmedlemmer. De refererer til Kirke- og undervisningskomitéens innstilling om stat og kirke fra 1980-81 og deres definisjon av begrepet: «Folkekirke er en betegnelse som blir nyttet både om den kirke vi har og om en kirke som er løsrevet fra staten. Med folkekirke menes en kirke hvor dåpen er grunnlag for medlemskap og stemmerett, og vel også en kirke som omfatter det store flertall av folket. Motsetningen til folkekirken blir da en kirke hvor det i tillegg til dåpen kreves personlige kvalifikasjoner eller erklæringer for å kunne bli medlem eller ha stemmerett i kirken. Det kan heller ikke være tvil om at for store deler av folket står også uttrykket «folkekirken» for en kirke hvor mennesker får ta del i kirkelige handlinger som dåp, konfirmasjon og vigsel *uten at det stilles krav til deres personlige trosforhold*» (NOU 2006: 2, 2006, s. 10-11, min utheving). Definisjonen fra 1980-81 er interessant siden den definerer begrepet både positivt og negativt.

Å være folkekirke innebærer at det er dåpen som er medlemskriterium, punktum. En folkekirke kan ikke stille krav til sine medlemmer når det kommer til deres tro, dette forhold er personlig. Dåpen er offentlig, troen er personlig og privat. Kirke- og undervisningskomitéen setter opp en fiktiv kirkemodell for å demonstrere hva en folkekirke ikke kan være, nemlig en kirke som krever personlige kvalifikasjoner eller erklæringer ut over dåpen for å bli medlem eller ha stemmerett. Slik jeg leser dette har det en tydelig brodd mot de stemmer i kirken som har argumentert for at en må være aktiv og bekjennende kristen for å kunne stemme ved kirkelige valg, og inneha maktposisjoner i den kirkelige rådsstruktur. Komitéen refererer også til «store deler av folket», hvordan det ikke kan være tvil om at for dem er folkekirken en kirke som ikke legger seg oppi deres personlige trosforhold, men som inviterer åpent til de kirkelige handlinger.

Folkekirkebetegnelsen: Eksakt definisjon ikke nødvendig

Gjønnes-utvalget mener definisjonen fra 1980-81 ikke er uttømmende som definisjon, og at «betegnelsen folkekirke brukes både om kvalitative og kvantitative kjennetegn på Den norske kirke og fortolkes på ulike måter» (NOU 2006: 2, 2006, s. 11). Utvalget blir enig med seg selv om at det «ikke er nødvendig med en eksakt definisjon av begrepet for å kunne vurdere relasjonene mellom staten og kirken eller foreslå endringer» (NOU 2006: 2, 2006, s. 11).

Utvalget minner om at folkekirkebegrepet ikke eies av Den norske kirke, og at det er knyttet mange farer til å knytte begrepene «folk» og «kirke» for tett sammen, slik også Kirkemøtet skriver i sin uttalelse fra 2004. Særlig peker utvalget på det problematiske i denne sammenblanding av kirke og folk for alle de som ikke er medlemmer av Den norske kirke. Gjønnes-utvalget understreker at Den norske kirke ikke har eksklusiv rett til begrepet – at også andre kirkesamfunn kan forstås som folkekirker, alt etter hva slags folkekirkeforståelse en legger til grunn (vi vet jo at den romersk katolske kirke tenker om seg selv at den er en folkekirke, dog ikke bundet av nasjonsgrenser). Det som da er interessant er at utvalget, på tross av at de peker på alle de problematiske sidene ved folkekirkebegrepet, allikevel velger å benytte «folkekirke» som del av navnet på de foreslåtte kirkeordningsalternativene de kommer frem til. Begrunnelsen for dette er «å understreke at Den norske kirke kan videreføre sin identitet som folkekirke uavhengig av endringer i forholdet mellom staten og kirken.» (NOU 2006: 2, 2006, s. 11). Folkekirkeidentiteten er noe som må videreføres, og som er uavhengig av endringene i forholdet mellom staten og kirken.

Landsdekkende, bred og med rom for ulike grader av trosengasjement og aktivitet

Kirkemodellen flertallet i utvalget ender opp med å anbefale er den de kaller en «lovforankret folkekirke». Det som kjennetegner denne modellen er at den «ivaretar stillingen som Den norske kirke har i landets historie og understreker kontinuiteten mellom nåværende og ny kirkeordning. Å være lovforankret folkekirke har altså noe med historisk stilling og kontinuitet å gjøre. Flertallet legger avgjørende vekt på at Den norske kirke fortsatt skal være «en landsdekkende kirke med bred kontaktflate og med rom for ulike grader av trosengasjement og aktivitet blant sine medlemmer» (NOU 2006: 2, 2006, s. 13).

Denne forståelsen av folkekirkebegrepet går igjen i de ulike forslagene og slik jeg ser det er Gjønnnes-utvalgets særlige bidrag til fortolkningen av begrepet. Denne formuleringen «med rom for ulike grader av trosengasjement og aktivitet» er slik jeg leser den på samme tid polemisk og romslig. Den avgrenser seg mot grupperinger i kirken som ønsker mer tydelig (og synlig) fokus på tro og liv, men i og med formuleringen «ulike grader» åpner de for at det allikevel skal være rom både for de med en sterk og synlig tro, og de med en svak og usynlig tro.

Utvalget ønsker også å understreke «at Den norske kirke kan videreføre sin identitet som folkekirke uavhengig av fremtidig kirkeordning» og at de forutsetter at «dåp videreføres som eneste forutsetning for tilhørighet i Den norske kirke, uavhengig av fremtidig kirkeordning» (NOU 2006: 2, 2006, s. 85). Gjønnnes-utvalget er altså enig med Bakkevig-utvalget om at folkekirkens fremtid avhenger av kontinuitet med det som har vært. Folkekirken beskrives som en type identitet som kan videreføres, uavhengig av forholdet mellom kirke og stat. Slik jeg forstår det handler dette om at det er «noe» som er kjent for medlemmene, og som skal kunne fortsette å være kjent også dersom det skulle bli formelle endringer i de institusjonelle båndene mellom kirke og stat.

Utvalgets flertall understreker at forholdet mellom kirke og folk er viktigere enn forholdet mellom kirke og stat, men at dette forholdet er avhengig av at «kirken klarer å formidle sitt budskap på en måte som vekker engasjement i befolkningen» (NOU 2006: 2, 2006, s. 13). Forholdet mellom kirke og folk er ikke statisk og sikret av de institusjonelle rammene, men må vedlikeholdes og fornyes gjennom stadig ny formidling av kirkens budskap slik at folk fortsatt ønsker å være i kirken og i menighetene. Flertallet peker også på hvordan det er «folks tilhørighet i menighetene som er avgjørende for kirkens fremtid, ikke ordningen av forholdet

mellom kirke og stat» (NOU 2006: 2, 2006, s. 13). Når det kommer til stykket er og blir det folks faktiske forhold til sin lokale kirke som er grunnlaget for kirkens (og folkekirken) fremtid.

Flertallets forslag: en lovforankret folkekirke – kirken forblir den samme

Flertallets foretrukne modell kalles «lovforankret folkekirke». I denne modellen skal Den norske kirke fortsatt ha en særlig status i forhold til de andre tros- og livssynssamfunnene gjennom en egen kirkelov vedtatt av Stortinget. Flertallet foreslår også at kirken kan eventuelt nevnes særskilt i Grunnloven «for å markere Den norske kirkes særlige historiske, kulturelle og faktiske stilling i samfunnet» (NOU 2006: 2, 2006, s. 90).

Kontinuitet med det som har vært er viktig for flertallet, at Den norske kirke videreføres som den kirken den har vært, selv om relasjonen mellom Den norske kirke og staten endres. Den norske kirke skal fortsatt «ha en rolle som samfunnsinstitusjon» og det er også viktig at «kirken kan være aktivt tilstede i alle lokalsamfunn i hele landet» (NOU 2006: 2, 2006, s. 90). En overgang til en ny kirkeordning må skje uten at det blir radikale endringer for medlemmene. Denne kontinuiteten kan i følge flertallet markeres og sikres blant annet ved å bruke ordet «forblir» i den nye grunnlovsteksten, slik at Den norske kirke kan forbli et evangelisk-luthersk trossamfunn, og fortsette å «virke som en evangelisk-luthersk folkekirke ut fra sitt eget bekjennelsesgrunnlag, selvforståelse og formål» (NOU 2006: 2, 2006, s. 93).

Utvalget diskuterer hvordan dette eventuelt kan formuleres i Grunnloven. Et forslag er å endre § 2 til: «Alle Indvaanere af Riget have fri Religionsøvelse. Den norske Kirke forbliver en evangelisk-luthersk Folkekirke. Nærmere Bestemmelser om dens Ordning fastsættes ved Lov» (NOU 2006: 2, 2006, s. 103). Slik markeres det at kirken har en særlig symbolsk og faktisk posisjon i samfunnet, ved at den nevnes spesifikt i Grunnloven. Samtidig sier denne formuleringen lite om hva slags forhold det er mellom Den norske kirke og staten eller Den norske kirke og samfunnet som sådan. Men den sier at den forbliver en folkekirke, altså har den vært det, og kirkens kontinuitet markeres. Dette forslaget til grunnlovstekst blir da heller ikke stående, men det er interessant å følge formuleringen frem til slik den har endt opp, for til slutt å kunne bli «spiselig» for det tverrpolitiske kirkeforliket i 2008.

Mindretallets profeti: Mindre mangfold og svekket velferd uten statskirke

Det ene mindretallet i Gjøvnes-utvalget gikk inn for fortsatt grunnlovsforankret folkekirke (les statskirke), blant annet begrunnet med at statskirkeordningen sikrer «et landsdekkende tilbud som en ramme rundt livets overgangsriter, uten nærmere krav til engasjement eller økonomisk yteevne» for det store flertall av befolkningen, som Den norske kirkes medlemmer utgjør (NOU 2006: 2, 2006, s. 86). For at Den norske kirke skal kunne fortsette å være folkekirke for majoriteten av befolkningen, landsdekkende og med et «rituelt tilbud» til de som ønsker det er det i følge mindretallet staten som fungerer best som barriere mot engasjementskrav og krav til å bidra økonomisk.

Mindretallet poengterer viktigheten av å ha «bredde i teologisk syn representert på alle nivå» for «et trossamfunn som folkekirken i Den norske kirke» (NOU 2006: 2, 2006, s. 169). For å kunne beholde sin posisjon som folkekirke er det en forutsetning «at medlemmene oppfatter kirken som åpen, romslig og inkluderende der den enkelte føler seg omsluttet i et trygt trosfellesskap» (NOU 2006: 2, 2006, s. 169), og det er statskirkeordningen som best sikrer at dette kan skje.

Mindretallet frykter at dersom det blir en ny kirkeordning fristilt fra staten kan det komme en fremvekst av grupperinger som kan virke ekskluderende på mindre kirkeaktive medlemmer, og de skriver at «båndene mellom kirke, stat og folk er med på å sikre et mangfold og hindre at Den norske kirke blir en «elitekirke» (NOU 2006: 2, 2006, s. 170). Mindretallets beskjed til kirken om hvordan folkekirken skal være lyder: «Det må være en lav terskel der menneskers lengsler og behov tas på alvor og hvor mennesker føler tilhørighet og får hjelp til livstolkning. Kirken skal være et samfunn der mennesker opplever frihet og glede gjennom evangeliet og der det fokuseres på livets og kjærlighetens Gud» (NOU 2006: 2, 2006, s. 170). En kan spørre seg om denne meldingen til kirken om hvordan den bør være og hva den skal forkynne ikke er å gå litt langt inn i de indrekirkelige forhold, men det er også noe vi kjenner igjen fra stortingsmeldingen fra 1981, og det vi kan kalle Arbeiderpartiets aktive kirkeengasjement.

Mindretallet skriver at det er den eksisterende statskirkeordningen som best sikrer at Den norske kirke er landsdekkende og at alle lokalsamfunn i hele landet har kirkelig betjening og tilhørighet til en kirke. Økonomien er en avgjørende faktor for at det skal være et kirkelig tilbud for det store flertall av folket der de bor. «Ved at den er til stede i alle kommuner, verdsettes den som en selvfølgelighet og oppfattes som et velferdsgode» (NOU 2006: 2, 2006, s. 170). Det er interessant at det sies så eksplisitt at Den norske kirke skal kunne oppfattes av

folk som et statlig velferdsgode. Dette er jo også en kjent kritikk fra indrekirkelig hold, at statskirken ender opp med å bli velferdsgode som en har «rett» til å bruke.

Forventningshorisont: Kirken skal ikke kreve trosengasjement, men utfordre til deltakelse og medvirkning

For å kunne beholde sin posisjon som folkekirke er det viktig at Den norske kirke fortsatt kan «oppfattes som åpen og inkluderende, der den enkelte føler seg omsluttet i et trygt trosfellesskap uansett trosengasjement. Flertallet legger til grunn at folkekirkens identitet ligger i at den ønsker å være en kirke for folket og tilgjengelig for alle som søker dåp, konfirmasjon og trosopplæring for sine barn, og at dåpen er eneste kriterium for medlemskap» (NOU 2006: 2, 2006, s. 160). Utvalget bemerker at kirken opp gjennom historien ikke alltid har vært statskirke, men at «store deler av folket har sluttet opp om kirken og slik har den vært en folkekirke» (NOU 2006: 2, 2006, s. 160)

At folkekirken ikke skal stille krav til trosengasjement og aktivitet er ikke til hindring for at medlemmene kan utfordres til «deltakelse og medvirkning». Gjønnnes-utvalgets flertall skriver at medlemmenes direkte engasjement vil være «avgjørende for kirkens utforming og fremtid». Paradokset som ligger i denne tanken tas ikke helt opp til drøfting, flertallet skriver bare at «kirken består av et mangfold av medlemmer med ulik grad av engasjement» som alle har «viktige bidrag å gi til kirkens liv» (NOU 2006: 2, 2006, s. 162). En lovforankret folkekirke som er landsdekkende vil legge til rette for at medlemmene vil kunne fortsette å oppfatte kirken som sin egen kirke «fordi de i større grad enn før vil inviteres til medengasjement i kirken» (NOU 2006: 2, 2006, s. 162). Hva dette engasjementet går ut på skriver ikke flertallet noe mer om, og diskuterer heller ikke forskjellene på «trosengasjement» og «medengasjement», «aktivitet» og «deltakelse». Det er allikevel sannsynlig at det menes deltakelse i de kirkelige demokratiske prosesser, et tema som får mye plass i utredningen.

Likefullt, en lovforankret folkekirke gir Den norske kirke det beste grunnlaget for nærhet mellom kirke og folk, i følge Gjønnnes-utvalgets flertall, som begrunner dette med at forslaget «kombinerer økt selvstendighet for kirken med en fortsatt markering av dens faktiske og historiske særstilling. En lovforankret kirke kan føre til sterkere bånd mellom Den norske kirke og det brede lag av befolkningen som føler tilhørighet til den» (NOU 2006: 2, 2006, s. 160). Slik jeg tolker flertallets konklusjon mener de at det er muligheter for at Den norske kirke blir mere folkekirke dersom en går inn for modellen lovforankret folkekirke.

Oppsummering

Gjønnes-utvalgets erfaringsrom består av innsikter fra de ulike høringsrundene, uttalelsen fra Kirkemøtet i 2004 om selvforståelse og identitet, og medlemsundersøkelsen *Folkekirke 2000*, som i stor grad handler om at folk flest og kirken selv langt på vei har vært fornøyd med hvordan statskirkeordningen har vært i praksis. Utvalget konstaterer at det er en utfordring for folkekirken å være kritisk røst i samfunnet når det samtidig skal romme meningsmangfoldet. Kirken har som statskirke et forhold til staten, men som majoritets- og folkekirke til nasjonen. I folkekirkedefinisjonen fra 80/81 ser vi at folkekirke er det når medlemmer får ta del i kirkelige handlinger uten krav til personlig trosforhold. Utvalget differensierer og problematiserer synet på «folk», «kirke» og «folkekirke» – kirken eier ikke begrepet.

Utvalgets mindretall ser i sin forventningshorisont at folkekirken forbliver statskirke – at staten kan beskytte folkekirken fra å bli elitekirke. Budskapet til kirken er at terskelen skal være lav, folk skal kunne føle tilhørighet og oppleve seg møtt, og forkynnelsen skal fokusere på livets og kjærlighetens Gud. Folkekirken skal kunne sees på som statlig velferdsgode.

Flertallet i Gjønnes-utvalget ser på sin side en forventningshorisont der folkekirken fortsetter som før, bare med endrede forhold til staten. Kirken skal fortsatt være landsdekkende med bred kontaktflate, og det skal være rom for ulike grader av trosengasjement og aktivitet. Folkekirken skal ikke kunne kreve trosengasjement av folk, samtidig som den skal utfordre til engasjement og medvirkning. Med folks engasjement og deltakelse skal kirken bli enda mer folkekirke.

4.8 Stortingsmelding nr 17 (2007-2008) *Staten og Den norske kirke* – “Kirkeforliket”

Etter at det hadde vært en omfattende høringsrunde etter Gjønnes-utvalgets utredning, kom Stortingsmelding nr. 17 (2007-2008) *Staten og Den norske kirke*. I denne stortingsmeldingen presenteres det som ble kalt «kirkeforliket». Kirkeforliket var et historisk stat – kirke-forlik mellom alle partiene på Stortinget og det ga klarsignal til å kunne begynne prosessen med å vedta grunnleggende endringer mellom kirke og stat.

Kultur- og kirke departementet går i stortingsmeldingen inn for endringer i relasjonen mellom staten og Den norske kirke, men skriver innledningsvis at det er viktig at behov for kontinuitet og trygghet ivaretas, for å bevare kirkemedlemmenes opplevelse av tilhørighet.

Departementet ønsker også å legge til rette for at Den norske kirke skal kunne utvikles videre som en åpen og inkluderende folkekirke (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 8). Dette er som vi har lest identisk med Bakkevig-utvalget og Gjønnnes-utvalgets insistering på at kontinuiteten er av avgjørende betydning for en god overgang til en eventuell ny kirkeordning.

Erfaringsrom 1: Høringsrunden etter Gjønnnes-utvalgets utredning

Det kommer frem i høringsrunden at svært mange av de hørte instanser legger vekt på at Den norske kirke må beholdes som folkekirke, uavhengig av hvordan forholdet mellom stat og kirke er. Noen viser først og fremst til Den norske kirkes selvforståelse og karakter av folkekirke, og legger mindre vekt på betydningen av statskirkeordningen, og dette gjelder ikke overraskende særlig de kirkelige instanser. Et eksempel er flertallet i Nord-Hålogaland bispedømmeråd som går inn for modellen lovforankret folkekirke. Grunnen til dette er vektleggingen av kontinuitet «i forholdet mellom kirken og dens medlemmer, lokalsamfunn og storsamfunn. Kirken skal ikke tas fra folk. Det er den samme kirke som videreføres og som vil finnes i alle lokalsamfunn. Det er relasjonene til staten som endres, ikke tilhørigheten til folket» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 54). Så vidt jeg kan huske var det nettopp denne formuleringen som ble brukt i de fleste nyhetssakene (av de få som var) ved grunnlovsendringen i 2012: det er den samme kirke som fortsetter, og jeg mistenker at det var en helt bevisst mediestrategi som lå bak dette, for ikke å skape forvirring rundt folks tilhørighet til kirken. Men ikke alle høringsinstansene er trygge på at folkekirken bevares dersom det blir endringer mellom stat og kirke. Flere argumenterer for at «båndene mellom staten og Den norske kirke er viktige eller nødvendige redskaper for å bevare og styrke Den norske kirke som folkekirke» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 54). Argumentene dreier seg om at statskirkeordningen har sikret rom for ulike teologiske retninger, bredde og åpenhet – særlig blir bispeutnevnelser fremhevet som viktig av mange (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 54). Påstanden er at denne sikkerheten vil falle bort om kirkens styre skal organiseres på annet vis.

Det høringsvaret som får mest rom i stortingsmeldingen er Kirkemøtets behandling av Staten og Den norske kirke i 2006. Kirkemøtets flertall stemte for en nyorganisering av forholdet mellom staten og Den norske kirke etter modellen lovforankret folkekirke, slik flertallet i Gjønnnes-utvalget foreslo.

Kirkemøtet uttaler at «folkekirkens identitet er forankret i eget trosgrunnlag og et særegent fellesskap bygd på dåpen og troen» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 61). Om medlemskapet i kirken kun er bygd på dåpen, så er fellesskapet i folkekirken bygd på dåpen og troen. At troen er viktig for kirken er jo ikke overraskende, kanskje ser kirkens representanter det som sin oppgave å påminne staten om at også troen spiller en rolle for livet i kirken? Tro skal imidlertid ikke bli noe medlemskriterium, og kirken skal fortsatt være en åpen og inkluderende kirke, med dåp som eneste medlemskriterium. Videre skriver Kirkemøtet at «folkekirken ikke minst er et uttrykk for det oppdrag som konstituerer den og som er dens mål; å nå ut med evangeliet til alle og døpe inn i den kristne kirke» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 61). Denne forståelsen av folkekirken kjenner vi igjen fra Barmen-erklæringen (og fra misjonsbefalingen).

At lokalmenighetene må sikres gode utviklingsmuligheter er avgjørende for at Den norske kirke skal kunne sikres som folkekirke (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 62), derfor må den også få en finansieringsordning som ikke gjør den så avhengig av varierende kommunale bevilgninger rundt omkring i landet. Denne situasjonen gjør «folkekirken som en landsdekkende kirke (...) sårbar.» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 63). Å fortsette å være folkekirke lokalt dreier seg for kirkerepresentantene ikke bare om bevaring, men om muligheter for utvikling. Det at den kirken er landsdekkende handler om at det skal være lik tilgang til gudstjenester, kirkelige handlinger og trosopplæring (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 62).

Erfaringsrom 2: Ulike perspektiver – en harmoniserende tilnærming

Departementet mener at statskirkeordningen ikke har vært til hinder for at Den norske kirke har kunnet være et trossamfunn, men de skriver også at «et vesentlig trekk ved Den norske kirke er at kirken framstår som, og ønsker å være, en bred, åpen og inkluderende folkekirke» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 19). I Kirkemøtets uttalelse fra 2004 gis det uttrykk for at Den norske kirke både framstår som og ønsker å være en folkekirke. På dette grunnlag ønsker departementet på samme tid å anerkjenne Den norske kirke som trossamfunn, og vektlegge folkekirkekarakteren. Dette kaller departementet en harmoniserende tilnærming, slik den var det i Gjønnnes-utvalgets utredning og flere høringsuttalelser i etterkant av Gjønnnes-utvalget (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 19).

Folkekirkebegrepet – flertydig, kvalitativt og kvantitativt

Departementet skriver at folkekirkebegrepet har spilt en viktig rolle i den kirkepolitiske debatten, «ved siden av og noen ganger som et korrigerende element til trossamfunnsbegrepet» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 31), og de påpeker videre at det ikke finnes noen entydig definisjon av folkekirkebegrepet, slik som også Gjønnnes-utvalget poengterte i sin utredning. Det som er vanskelig med å finne en klar definisjon av begreper generelt er at mange uttaler seg og bruker dem uten nødvendigvis å ha noen felles forståelse av hva de betyr. Som Gjønnnes-utvalget, tar også departementet utgangspunkt i folkekirkedefinisjonen fra 1980/81. Selv om denne definisjonen får fram vesentlige poenger, gir den ikke et fullstendig bilde av den flertydige bruken av begrepet, skriver departementet, og påpeker at folkekirkebegrepet omfatter både kvalitative og kvantitative elementer (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 31). Det departementet ønsker å få frem med folkekirkebegrepet er at det spiller på den særskilte stillingen Den norske kirke har i det norske samfunnet, og de skriver at kirkens rolle i folkets bevissthet er betydelig (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 32). De kvalitative eller formelle kjennetegn ved Den norske kirke som folkekirke handler blant annet om at et flertall av befolkningen tilhører kirken, at den er landsdekkende, at de kirkelige tjenestene er allment tilgjengelige og gratis og at dåpen er det eneste krav til medlemskap (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 32).

Kirkepolitiske hovedmål: Landsdekkende, åpen og inkluderende folkekirke

I stortingsmeldingens andre kapittel tegnes de kirkepolitiske hovedmål for meldingen opp, og de er forankret i kirkens selvforståelse som trossamfunn og folkekirke. Departementet er opptatt av at Den norske kirke skal fortsette å være en landsdekkende folkekirke – at den er til stede over hele landet og «tilby kirkelige betjening, invitere folk til tro og fellesskap og være en verdibærer som bidrar til å styrke lokalsamfunn og storsamfunn, menneskeverd, miljøvern og internasjonal solidaritet» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 19). Om en leser dette med kritiske briller er det verdt å merke seg at kirkens rolle i følge departementet langt på vei dreier seg om å bekrefte den gjeldende politiske og samfunnsmessige orden, å stå inne for de verdier som er sett på som «gode» og samlende. At kirken også kan uttrykke selvstendige og kritiske tanker i sin forkynnelse og deltakelse i samfunnsdebatter er av mindre viktighet. Om en tar på seg god-brillene kan en lese dette slik at departementet ser på kirken som en positiv del av samfunnet som har mye å komme med.

Departementet går videre med å utdype og konkretisere denne overordnede folkekirkelige målsetningen. En stadig opplevelse av tilhørighet til Den norske kirke og en fortsatt bred kontaktflate er av stor betydning ved overgang til en endret kirkeordning. Kirkemedlemmene må være trygge for at «Den norske kirke skal være nærværende i lokalsamfunnene over hele landet» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 19). Dette begrunnes også med at en slik tilhørighet har en «samfunnsmessig dimensjon», som kommer til uttrykk i den store oppslutningen om Den norske kirkes ritualer. Kirken omtales som en stor grasrotbevegelse som lever sitt liv i lokalkirkene i lokalsamfunnene. For det slås fast at det er den geografiske soknestrukturen som er grunnlaget for folkekirken (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 25).

Forventningshorisont 1: Kirkeforlik og grunnlovsendring

Departementet avviker fra Gjønnnes-utvalgets «idealtypiske» modelltenkning, og skriver at spørsmålet om endrede relasjoner mellom stat og kirke ikke nødvendigvis dreier seg om den bestående statskirkeordningen «skal videreføres, reformeres eller avvikles» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 65). Mellom disse upresise karakteristikene vil det være flytende overganger. Det som er viktig for departementet er at det etableres «tilstrekkelig sikkerhet for at endringer i statskirkeordningen kan bidra til å bevare Den norske kirke som en åpen, inkluderende og demokratisk folkekirke» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 66). En slik sikkerhet kan i følge departementet skje ved at bredden av kirkemedlemmene i større grad får være med på å påvirke den videre utviklingen av kirken gjennom et styrket kirkelig demokrati, som må være forankret hos alle medlemmene av Den norske kirke.

Det som er viktig med Kirkeforliket i forhold til min oppgave dreier seg naturligvis om hvordan folkekirkebegrepet brukes, og det brukes bare ett sted i avtaleteksten, og det er i den nye ordlyden til Grunnlovens § 16. Departementet viser til at det er politisk enighet om at en ny § 16 endres til: «Alle Indvaanere af Riget have fri Religionsøvelse. Den norske Kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forbliver Norges Folkekirke og understøttes som saadan af Staten. Nærmere Bestemmelser om dens Ordning fastsættes ved Lov. Alle Tros- og Livssynssamfund skal understøttes paa lige Linje» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 68).

Departementet påpeker «at en slik ordlyd vil markere Den norske kirke som folkekirke og kirkens særlige stilling «som saadan» overfor staten» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 73). De er opptatt av å understreke at Den norske kirke var en folkekirke «lenge før dagens rettslige rammeverk ble etablert» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 35), og at den brede

tilhørigheten har hatt å gjøre med at den har vært majoritetskirke. Samtidig vil ikke departementet underkjenne hvor viktig forholdet mellom stat og kirke har vært – symbolsk, men også reelt – for spørsmålet om «medlemstilhørighet og kirkens samfunnsmessige betydning» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 36). Derfor blir enigheten i forliket om fortsatt å nevne Den norske kirke i grunnloven så viktig, en forankring som kan bidra til symbolsk makt, både knyttet til staten og nasjonen (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 36).

Betingelse: Kirkedemokratiet må styrkes!

I Kirkeforliket settes det imidlertid opp en betingelse for at det kan vedtas endrede relasjoner mellom stat og kirke: at det gjennomføres en omfattende demokratireform i kirken. Når det kirkelige demokrati fungerer tilfredsstillende kan så endringene i Grunnloven skje.

At det kirkelige demokratiet styrket, og det betegnes av departementet som en hovedutfordring. Departementet mener tiden er overmoden for å videreutvikle kirkedemokratiet, og de skriver at det først og fremst er et spørsmål om kvalifisering (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 75). Hvordan denne prosessen skal ta form er imidlertid usikkert, og dette blir tema for en egen innstilling fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Kultur- og kirkedepartementet i februar 2008, og som ble fremlagt for departementet bare en måned etter at stortingsmeldingen ble godkjent i statsråd i april 2008.

Forventningshorisont 2: Demokrati, åpenhet og mangfold

Et hovedfokus i departementets stortingsmelding handler om denne demokratiutviklingen i Den norske kirke, og det er særlig i forhold til utnevning av biskoper og proster at den spesifikke folkekirkeproblematikken kommer inn. Departementet skriver at det må rommes «en forsvarlig bredde av ulike teologiske oppfatninger og ulike grader av religiøst engasjement» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 11), både i folkekirken som sådan, men også i de beslutningsprosessene som går forut for utnevninger til bispe- og prostestillinger, slik at denne teologiske bredden kan ivaretas og speiles på det høyeste ledernivå kirken har.

I følge departementet har Kongens kirkestyre gjennom historien sikret en relativ selvstendighet for den geistlige embetslinjen i forhold til den kirkelige rådsstrukturen, og slik den har blitt forvaltet «ikke minst gjennom bispeutnevnelser – har bidratt til at folkekirken i stor bredde har blitt representert i presteskap og bispekollegium» (St.meld. nr. 17 (2007-

2008), 2008, s. 58). Og vi kjenner igjen fra stat – kirke-debatten at det er mange som har tatt til orde for at det er avgjørende å beholde staten som en «garantist for åpenhet og mangfold». Bare slik kan en sikre seg at kirken fremstår som «tilgjengelig for bredden av medlemmer, uavhengig av trosengasjement, kultur og tradisjon og teologisk retning» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 36). Denne argumentasjonen bruker departementet som grunnlag for å advare kirken og si at dens demokratiske legitimitet og selvforståelse er nødt til å styrkes «før myndigheten til å utpeke biskoper og proster kan overføres fra kirkelig statsråd til andre kirkelige organer» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 36) En eventuell overføring av denne oppgaven til kirkelig valgte organer «forutsetter derfor at disse organene må kunne ivareta den med et tilsvarende engasjement for kirkens folkekirkelige karakter» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 75).

Et velfungerende kirkelig demokrati kan være med på å «bevare og skape trygghet, tillit og tilhørighet hos medlemmene» og «sikre at de sammensatte relasjonene mellom folk og kirke kan ivaretas og utvikles videre» (St.meld. nr. 17 (2007-2008), 2008, s. 87).

Folkekirke og demokrati er for departementet to sider av samme sak.

Oppsummering

Høringsrunden etter Gjønnes-utvalgets utredning utgjør en del av erfaringsrommet for departementets stortingsmelding. I høringen uttrykte mange at de var opptatt av å beholde Den norske kirke som folkekirke, uavhengig av det formelle forholdet til Den norske stat. Kirkemøtet understreker at lokalmenighetene er viktige, og at de må sikres gode utviklingsmuligheter for å kunne betjene befolkningen med gudstjenester og kirkelige handlinger. De fremhever betydningen av tro og felleskap.

Et annet aspekt ved erfaringsrommet er departementets assosiasjoner til folkekirkebegrepet. Den norske kirke er trossamfunn og folkekirke på samme tid, og statskirkeordningen har ikke vært til hinder for kirkens oppdrag. Folkekirkeperspektivet fremstilles som ett av flere perspektiver som til sammen utgjør et utfyllende bilde av kirken – en harmoniserende tilnærming. Det viktige med folkekirkebegrepet er for departementet at det spiller på den særstilte stillingen Den norske kirke har i det norske samfunnet. Den norske kirke er en stor grasrotbevegelse som lever sitt liv i lokalsamfunnene, og dens rolle i folket er betydelig.

I departementets forventningshorisont ser vi at Den norske kirke er en kirke som har endrede relasjoner til staten, men som fortsatt har et symbolsk forhold til stat og nasjon gjennom ny betegnelse i Grunnloven (Norges Folkekirke). Slik er det en kontinuitet med det som har vært før, noe som betyr at Den norske kirke fortsatt skal være en åpen, inkluderende folkekirke. Dåp skal fortsatt være eneste medlemskriterium. Det skal være bred kontaktflate til medlemmene, rom for ulike grader av trosengasjement, kulturer, tradisjoner og teologiske retninger. Kirken skal fortsatt være landsdekkende og tilby (gratis) kirkelig betjening. Den skal invitere folk til tro og fellesskap, være verdibærer som bidrar til å styrke lokalsamfunn og storsamfunn, menneskeverd, miljøvern og internasjonal solidaritet.

I forventningshorisonten ligger det også en tydelig politisk visjon for Den norske kirke, som dreier seg om at det kirkelige demokrati blir kvalitetssikret og styrket. At det fungerer tilfredsstillende etter statlige standarder og at alle kirkens medlemmer engasjerer seg og deltar i kirkelige valg. Slik kan en fortsatt teologisk bredde og folkekirkelig representasjon sikres på alle styringsnivåer i kirken og kirken kan fortsette å ha medlemmenes og samfunnets tillit.

Departementet forventer at kirken viser engasjement for å styrke sin folkekirkelige karakter.

5 Noen overordnede sammenligninger: tendenser, motsetninger, perspektiver

I analysedelen i kapittel 4 har jeg gjennomgått de ulike kirkelige og statlige dokumentene og sett på hvordan de bruker folkekirkebegrepet, hva slags erfaringsrom de settes inn i, og hva slags forventningshorisonter de tegner opp. I det følgende vil jeg forsøke å gjøre noen overordnede sammenligninger på tvers av dokumentene. Jeg vil se på om det er noen utvikling i bruken av folkekirkebegrepet i henholdsvis de kirkelige og de statlige tekstene, hva som er forskjellig og hva som er likt.

5.1 Beskrivelser av og visjoner for folkekirken i de kirkelige dokumenter

Den norske kirke har vært en del av kulturen og samfunnet, selv om de ikke har vært identiske størrelser. Kirkens rolle i samfunnet har imidlertid siden 1965 og til 2008 vært påvirket av flere prosesser. Sekularisering, et samfunn i hurtig endring – teknologisk, økonomisk og verdimesig. Fra å ha vært den sentrale verdileverandør i landet og fra å ha omfattet nesten hele det norske folk, blir den etter hvert til en av mange stemmer i ulike verdispørsmål, en religiøs leverandør av tro og livssyn blant mange andre. Teologiske stridsspørsmål er i dag sjelden en del av den offentlige debatten, og media tematiserer heller «religion» enn «kristendom» som tema. Den norske kirkes medlemstall har vært jevnt synkende gjennom alle disse årene.

Kirkens forhold til staten har gjennom denne perioden gått fra å være tålt av politikerne, til å være ønsket som verdibærer og -skaper, til å være ufarlig, men litt brysom i forhold til menneskerettighetsspørsmål og til å ikke helt passe helt inn i en ny og pluralistisk tros- og livssynspolitik. Staten har i alle tilfelle følt på et ansvar for majoriteten av befolkningens interesser, og så lenge det fortsatt er et såpass høyt medlemstall i Den norske kirke forblir kirken en institusjon staten må forholde seg til og som den ikke helt ønsker å gi slipp på styringen av.

Den norske kirke er en sammensatt og kompleks institusjon og organisasjon, og folkekirkebegrepet spiller hele tiden sammen med andre måter å se på og forstå kirken på. Den norske kirke har gjennom alle disse årene i praksis rommet et bredt spekter av aktiviteter

og religiøsitet, organisasjonskristendom og folkereligiøsitet har levd side om side (og sammen) i kirken. Det viktigste har allikevel hele tiden vært å betjene folket med Ord og sakrament. Folkekirken er for Den norske kirke først og fremst den konkrete kirken lokalt, der folk bor. Så langt om det som har vært likt.

Når det kommer til tolkning av kirkens oppdrag ut over det grunnleggende som dreier seg om å forkynne evangeliet og forvalte sakramentene, skiller de ulike dokumentene seg noe. Reformkommisjonen og utredningskommisjonen er opptatt av at Den norske kirke må beholde sin mulighet til å være en kritisk røst i samfunnet, og det hevdes at for å kunne fremstå som folkekirke og ikke støte noen bort presses den kirken til å være passiv, bekræftende og dermed ufarlig. Dette perspektivet tas etter hva jeg kan se ikke opp i noen særlig grad, verken i Bakkevig-utvalgets utredning eller i Kirkemøtets uttalelse, mens det statlig oppnevnte Gjønnes-utvalget gjør et poeng ut av dette. De skriver at det er utfordrende for folkekirken å være en kritisk røst i samfunnet når det samtidig skal romme meningsmangfoldet. Reformkommisjonen og utredningskommisjonen legger også mest vekt på kirken som trossamfunn, og folkekirkevirkeligheten er for dem på samme tid et potensielt hinder, samtidig som det er en nødvendig ramme for kirkens oppdrag.

Det er en bevegelse i dokumentene fra synet om at Den norske kirke skal drive med misjon til at den skal drive med trosopplæring (Kirkemøtet 2004). Trosopplæringsreformen som ble vedtatt av Stortinget i 2003 har en gjennomgående folkekirkelig tone, der uttrykket *alle døpte* brukes konsekvent, og det legges vekt på *bredde* i tiltakene som settes igang. Alle døpte har rett på opplæring til tro og livstolkning. Her har det skjedd en utvikling fra 60-tallets mantra om at de aktive kristne skal holde fast på troen sin så best de kan og så skal de prøve å få andre med i den indre og bekjennende sirkel.

De kirkelige forventningshorisonter

Med bakgrunn i de ulike erfaringsrom som beskrives i de ulike dokumentene er forventningshorisontene i tråd med disse. Reformkommisjonen ser at folkekirken må være en misjonerende kirke som kan nå ut til folket der de er. Utredningskommisjonen ønsker seg en kirke som rommer samfunnskritiske røster og som kan forkynne fritt, uten innblanding av staten. Den enkelte må kunne utfordres til tro og handling. Bakkevig-utvalget er opptatt av kontinuitet med den kirke som folk kjenner. Kanskje blir dette perspektivet viktigere og viktigere jo nærmere en kommer et faktisk og reelt skille mellom stat og kirke, og det ikke

lenger er en slags utopi i en fjern fremtid. Bakkevig-utvalget er også opptatt av at kirken skal være synlig og deltakende i samfunnet, at den skal holde på med dåpsopplæring og skape engasjement blant kirkemedlemmene. Utvalget håper at valgdeltakelsen blant alle kirkens medlemmer blir større ved en utvikling av det kirkelige demokrati, et perspektiv som skiller seg grunnleggende fra de tidlige kirkelige utredningene som tvert om advarer mot for bred deltakelse ved kirkelige valg. Reformkommisjonen er tydelig på det er en potensiell fare at kirkens mange nominelle medlemmer kan få for mye makt i den kirkelige rådsstrukturen. Derfor må kirkens aktive og bekjennende mindretall engasjere seg sterkt i å vinne posisjoner for å forhindre feil påvirkning av kirken. Det advares også mot at kirken ender opp som leverandør av velferdsgoder, et bilde av kirken som for andre (mindretallet i Gjønnnes-utvalget) er et positivt perspektiv. Kirkemøtet i 2004 har en visjon om en kirke som er levende og som utvikler seg som lokalkirke, og at den fortsatt skal være en naturlig del av folks liv og lokalsamfunnets hendelser.

Det som er gjennomgående i samtlige av de ulike kirkelige dokumentene er at Den norske kirke må få fortsette med sin kjernevirksomhet: å betjene folket med evangeliet og sakramentenes tilbud, og at dette også innebærer at kirken må fortsette å være landsdekkende med kirkelig tilstedeværelse over hele landet.

5.2 Beskrivelser av og visjoner for folkekirken i de statlige dokumenter

Sivertsen-utvalget fra 1975 er opptatt av folkekirkevirkeligheten: at Den norske kirke er en bredt sammensatt kirke, med en aktiv minoritet og en stor allmennreligiøs majoritet. Utvalget tar inn over seg at kirken er en kompleks størrelse organisasjonsmessig, men at det er i lokalkirken at den utfører sin viktigste gjerning. Den etterfølgende stortingsmeldingen er også opptatt av kirkens kompleksitet, og utfordrer forståelsen av hvem som taler på vegne av kirken og dens medlemmer. Den norske kirke har mange stemmer, og det politiske kirkestyrets stemme er og må være en viktig stemme i kirkelige spørsmål, også fordi de representerer folkeflertallet, og dermed har dekning for å si at de snakker på vegne av mange. Gjønnnes-utvalget legger vekt på at dette folkekirkelige meningsmangfoldet utgjør en utfordring for kirken som kritisk røst i samfunnet, som jeg kommenterte over. Gjønnnes-utvalget differensierer og problematiserer folkekirkebegrepet og poengterer at Den norske

kirke ikke eier begrepet. De gjør også et poeng ut av at Den norske kirke som folkekirke og majoritetskirke har et forhold til nasjonen, uavhengig av staten.

I høringsrundene etter de offentlige utredningene kommer det frem ulike beskrivelser av hvordan kirkevirkeligheten er rundt omkring i landet, og hvordan de forstår folkekirkebegrepet.

At «folk flest» stort sett er fornøyd med hvordan statskirkeordningen har vært er et trekk ved de fleste høringsrundene i materialet jeg gjennomgår, slik jeg ser det. De som ønsker et skille mellom stat og kirke begrunner dette ofte ut fra teologiske eller politiske prinsipper, og legger mindre vekt på den praktiske kirkevirkeligheten og spørsmålet om kirken hindres av statskirkeordningen i å utføre sitt oppdrag.

I stortingsmeldingen fra 2007/08 er det imidlertid en ny tendens i høringsinstansenes uttalelser om statskirkeordningen. Mens det i tidligere utredninger har vært et spørsmål om enten fortsatt statskirke eller en helt ny slags frikirke, kom Gjønnnes-utvalget med en litt annen tilnærming til stat – kirke-spørsmålet. Gjønnnes-utvalget har en harmoniserende tilnærming til spørsmål om kirkeforståelse og om kirkeordning, og lander også opp med et «mellomalternativ»: lovfestet folkekirke. Ikke helt statskirke, ikke helt frikirke. Dette kan ha påvirket hørings svarene, som overveiende er opptatt av at det er viktig å beholde Den norske kirke som folkekirke, men at dette ikke nødvendigvis er avhengig av om den fortsetter å være ren statskirke.

Statens visjoner og politiske målsetninger for folkekirkens fremtid

Kan vi se noen utvikling i statens visjoner og politiske mål for folkekirken?

Felles for alle Sivertsen-utvalgets medlemmer er at de ønsker at kirken fortsatt skal være landsomfattende og åpen folkekirke. Flertallet går inn for en ny kirkeordningsmodell som selvstendig folkekirke, mens to mindretall ønsker seg en fortsettelse av statskirkeordningen. Det ene mindretallet understreker viktigheten av en utbygging og utvikling av den kirkelige rådsstrukturen.

Fordi vi kjenner utredningenes og stortingsmeldingenes historiske bakteppe vet vi om den interne prosessen og utviklingen som foregår i Det norske Arbeiderparti når det gjelder kirkepolitikken. Parallelt med at Sivertsen-utvalget arbeider med sin utredning, og Kirke- og

undervisningsdepartementet skriver sin stortingsmelding, er Arbeiderpartiet i ferd med å bli et parti med en konkret og tydelig kirkepolitikk. Derfor er det kanskje ikke så rart at de kirkepolitiske visjonene kommer så tydelig til uttrykk i kirkeminister Einar Førdes stortingsmelding fra 1980/81. I meldingen er visjonen for den fremtidige norske folkekirke at den er levende til stede blant folk og i samfunnet og fungerer som etisk veileder og som positiv verdiskaper. Denne fremtidens kirke gjør ikke forskjell på folk, skiller ikke mellom verdig og uverdig og kommuniserer åpenhet, nærhet, aksept og fellesskap. Den har et levende demokrati og nær kontakt med store deler av folket.

Denne visjonen for kirken fastholdes og utvikles av Gjøannes-utvalgets mindretall som ønsker seg fortsatt statskirke i likhet med Førdes konklusjoner. Dette mindretallet kommer også med en visjon for Den norske kirke: at den har en lav terskel, at folk skal bli møtt med budskap om en kjærlig Gud. Mindretallet advarer mot at kirken utvikler seg til å bli en elitekirke, noe det frykter kan skje om kirken skiller lag fra staten. Nei, da er det bedre at kirken oppfattes som et statlig velferdsgode.

I Gjøannes-utvalgets flertall ser vi en folkekirkevisjon som handler om at kirken ikke skal kunne kreve trosengasjement av folk, samtidig som den skal utfordre til medvirkning og deltakelse i kirkelige valg. I flertallets fremtidige folkekirke skal det være rom både for lovsangsteamet og for de som har sneket seg inn på bakerste benk (og for de som står på bensinstasjonen overfor kirken og spiser pølse under gudstjenesten og som kunne tenke seg en kirkelig begravelse når den tid kommer). Er det en utvikling her i forhold til at «indrekirkelig» trosengasjement oppvurderes, sammen med de klassiske «folkekirkelige» verdiene?

I Kultur- og kirkedepartementets visjon for Den norske kirke ser vi en kirke med noen endrede relasjoner til staten, men som fortsatt har et symbolsk forhold til stat og nasjon gjennom ny betegnelse i Grunnloven (Norges Folkekirke). Kirken skal være åpen og inkluderende og være verdibærer og samfunnsstøtte, en medspiller med alle gode krefter i samfunnet om de viktige felles spørsmålene i tiden. Det er en kirke med teologisk bredde og rom rommer ulike tradisjoner. Den viktigste visjonen for Den norske kirkes fremtid er imidlertid at den har et velfungerende demokrati, at alle kirkens medlemmer engasjerer seg i kirkevalgene, og at kirken og dens medlemmer har et åpent og tillitsfullt forhold.

Hva slags folkekirkeforståelser er i spill?

Denne fordypningsoppgavens hovedproblemstilling er å se på hva slags folkekirkeforståelser som er i spill i de ulike dokumentene. En måte å tilnærme seg dette spørsmålet på har i denne oppgaven vært å ta utgangspunkt i perspektivene fra det moderne folkekirkebegrepets opprinnelse, i folkekirkeforståelsene fra Schleiermacher og Wichern, og også fra Barmen-erklæringen, som jeg også vil gjøre i den siste delen av dette kapitlet.

5.3 Folkekirkeforståelsene i Den norske kirke

Reformkommisjonen og Utredningskommisjonen

Den wichernske forståelsen av folkekirkebegrepet er tydelig formulert i reformkommisjonens utredning. Her betraktes folkekirken som en arbeidsmark, en nødvendig ytre ramme for å kunne bedrive indre misjon og kristelig arbeid, for at den sanne kirke av levende kristne kunne fremtre. Folkekirkeforståelsen i Utredningskommisjonens utredning noen år senere er mer nøktern i formen. Her er det wichernske indremisjonsfokus er ikke særlig fremtredende. Kommisjonen bruker folkekirkebegrepet for å beskrive en kirkevirkelighet. Som folkekirke må kirken nødvendigvis forstås som summen av sine medlemmer. De aktive kristne som forholder seg til kirkens offisielle tro og tradisjon og det store flertallet som er preget av privat folkereligøsitet utgjør tilsammen «den folkekirkelige situasjon». Denne schleiermacherske folkekirkesituasjon kan betraktes positivt, som en kontaktmulighet, eller negativt, som en fare – men først og fremst er det en virkelighetsbeskrivelse. Hele denne sammensatte folkekirken skal omfattes med evangeliets og sakramentenes tilbud. Utredningskommisjonens folkekirkeforståelse ligger tett opp til det synet vi finner i Barmen-erklæringen. Kirkens oppgave er å dele ut av Guds frie nåde til alle folk.

Bakkevig-utvalget

Så er det et sprang i tid og det går nesten 30 år før neste kirkelige utredning om stat og kirke kommer. Bakkevig-utvalget bruker ikke folkekirkebegrepet mye i sin utredning, men jeg mener å påstå at de allikevel har en folkekirkeforståelse. Utvalget er opptatt av at kirken grunnleggende sett består av mennesker, at de samles i sine lokale menigheter til gudstjenester og kirkelige handlinger, at Gud handler med menneskene i kirken, gjennom sakramentene og forkynnelsen av evangeliet. Denne forståelsen av kirkens oppdrag i folk

ligner Barmen-erklæringens. Ikke minst blir dette tydelig når utvalget gjør et poeng ut av at Den norske kirke er del av et verdensvidt fellesskap – folkekirken er en del av den verdensvide kirken – for alle folk. Jeg mener også å se en slags variant av et schleiermachersk folkekirkesyn, tematisert i forhold til dåpen og dens betydning for medlemskap og medvirkning. Bakkevig-utvalget er opptatt av at dersom alle kirkens dømte medlemmer engasjerer seg i det kirkelige demokrati vil den folkekirkelige bredde og mangfoldet av religiøse erfaringer beholdes.

Kirkemøtet

I Kirkemøtets uttalelse fra 2004 ser vi det samme mønsteret som i utredningskommisjonens bruk av folkekirkebegrepet. På den ene siden beskrives Den norske kirke som en folkekirke, at den er en folkekirke og har vært det gjennom historien – knyttet sammen med og påvirket av folk, kultur og samfunn. På den andre side gjør Kirkemøtet et poeng av at kirken er et særegent fellesskap bygd på dåpen og troen, og ikke må forveksles med det norske folkefellesskapet. Uttalelsen er preget av negative definisjoner og forbeholdsretorikk: Folk og kirke er ikke identiske størrelser, folkekirken er ikke begrenset til nasjonsbegrepet, og å være med i folkekirken handler ikke om å være norsk i etnisk forstand. Er denne måten å uttale seg på typisk for vår tid? Er det blitt så komplisert å uttale seg inn i en sammenheng som er livssynsmessig og politisk kompleks, at for å kunne komme med ytringer må en ta en mengde forbehold?

Om Kirkemøtets folkekirkeforståelse først og fremst er schleiermachersk eller wichernsk er ikke så lett å si, men selvtituleringen «bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke» dekker hele spekteret av folkekirkeforståelser. Fokuset på indremisjon er ikke så stort når det kommer til de delene i uttalelsen som dreier seg om folkekirkebegrepet, misjonstematikken får plass et annet sted i uttalelsen. Allikevel finner vi et lite spor av en wichernsk folkekirkeforståelse når Kirkemøtet skriver at det kirkelige fellesskapet kan oppleves som ufullstendig, og at det derfor må legges til rette for ny aktivitet og «nye former».

5.4 Statens folkekirkeforståelser

Sivertsen-utvalget

Sivertsen-utvalget har på den ene siden en «deskriptiv» bruk av folkekirkebegrepet som ligner på de kirkelige dokumentenes fremstillinger. Kirken *består av* en blanding av en kirkelig og aktiv minoritet og en allmennreligiøs majoritet. Dette utgjør folkekirkens arbeidssituasjon. Dette er på samme tid schleiermachersk og wichernsk, og det wichernske synet får litt mer rom i og med at det påpekes hvordan statskirkeordningen gir kirken gode kår til å virke i folket. Folkekirken sees på som en ramme for kirkelig aktivitet.

Men hovedtonen i Sivertsen-utvalgets utredning er allikevel tydelig etter arven fra Schleiermacher. Uttrykk som «folkets religiøse situasjon» brukes for å beskrive summen av folks religiøse erfaringer og er i utredningen et argument for at Den norske kirke må ha en særstilling i samfunnet. Utvalget er opptatt av å verne om «kirkens folkelige karakter», som kan svekkes ved at det kirkelig aktive mindretall får for stor makt. Derfor må kirkemakten forankres i det politisk valgte folkestyret for å kunne verne om «folkekirken som omfatter størstedelen av folket». Dette minner om schleiermachersk tankegang. Men det er en grunnleggende forskjell i og med at det 150 år etter at Schleiermacher presenterte sine folkekirketanker som et slags opprør mot statseliten nå er *staten* som har tatt på seg oppgaven å beskytte folket mot eliten. Det er bare en ny elite det oppones mot: *kirkeeliten*. Forholdet mellom folket og staten har endret seg kraftig, forholdet mellom staten og kirken er i stadig endring, og hvordan er det med forholdet mellom folket og kirken?

Som vi har sett er det i alle dokumentene beskrivelser av en kirke som fortsatt er majoritetskirke, som er bredt sammensatt av folk som forholder seg mer eller mindre aktivt til sitt medlemskap. Denne bredden er ikke kun en beskrivelse av hvordan situasjonen i Den norske kirke er – den er også et bilde på hvordan Sivertsen-utvalget (og gjennomgående også de andre statlige dokumentene) ønsker at kirken skal fortsette å være. Folkekirken skal ha en «åpen karakter», den skal omfatte ulike teologiske retninger og de ulike gruppene skal holdes sammen. Kanskje kan vi kalle det «flerhet» og «enhet» på samme tid? En demokratisert kirketanke som er midt i den schleiermacherske folkekirkemodell?

Det ene mindretallet i Sivertsen-utvalget har en folkekirkeforståelse som er verdt å nevne, siden det går over i det nasjonale og «norske». Mindretallet er opptatt av kirken rolle i nasjonens liv gjennom historien, at kirken og nasjonen har vokst opp sammen, at kirken har oppdratt og preget det norske folk, og at dette norske folket har kunnet føle seg hjemme i kirken – den har vært deres. Dette synet minner om Herders ideer om en nasjonalisert kirke og kristendom, som er tett sammenbundet med det konkrete folket den virker i. Mindretallet

argumenterer for at om kirken og staten skiller lag vil det være en dårlig utvikling *for det norske folk*. Kirken er norsk. Norge har en kirke.

Sivertsen-utvalgets andre mindretall har en mer klassisk wichernsk tilnærming til folkekirkeforståelsen og er mest opptatt av at de kristelige organisasjonene må ha gode betingelser til å arbeide i folket.

Stortingsmeldingen 1980/81

I stortingsmeldingen til kirkeminister Einar Førde er det en tydelig schleiermachersk folkekirkeforståelse som frontes. Også her ser vi en problematisering av de kirkelige representanters folkelige legitimitet. Det antydes at «Den norske kirke» og dens embets- og leke representanter ikke nødvendigvis representerer den «egentlige kirke». Denne opptattheten av den «egentlige kirke» er interessant, for her ser vi noen store ulikheter mellom dokumentene. I reformkommisjonen fra 1965/69 er det de omvendte kristne som representerer den sanne kirke, mens det i stortingsmeldingen fra 1980/81 er «folket» som utgjør den egentlige kirke, og de som best representerer denne kirken ikke er nødvendigvis de som hevder å tale på vegne av den. Det schleiermacherske folkekirkensyn ser vi også når det kommer til spørsmålet om hvem som er gode nok for å kunne regnes som «innenfor». Kirkens oppgave er ikke å skjelne mellom verdige og uverdige medlemmer, fromheten kan ikke måles – individets religiøse følelser og erfaringer kan ikke kontrolleres av en kirkelig makt. Meningsmangfoldet og de ulike trosuttrykk er det som til sammen utgjør kirken.

Det er i stortingsmeldingen ingen tvil om at folkets vilje er at statskirkeordningen skal bestå. Om det blir et skille mellom stat og kirke vil folkekirken sannsynligvis oppløses – den nye kirken vil ikke kunne sammenholde de ulike kirkelige fraksjonene, og kontaktflaten til det brede lag av folket vil bli borte. I meldingen forsøker departementet seg på en slags «wichernsk» flørt med kirken og minner om at statskirken er umistelig ut fra et evangeliserende og misjonerende synspunkt, i og med at alt ligger til rette for å forkynne for de mange «kirkefremmede» som folkekirken omfavner i sitt skjød. Men departementet fremmer også sin egen moderniserte (og sosialdemokratiserte) wichernske folkekirketanke: Folk og samfunn trenger folkekirken – den må fortsette å virke i folket og forkynne «de gode verdier», være etisk veileder og sosial bidragsyter.

Gjønnnes-utvalget

Så går det over 20 år og Gjønnnes-utvalget kommer med sin utredning. Hva har endret seg i folkekirkeforståelsen fra Førdes stortingsmelding? Utvalgets formulering «med rom for ulike grader av trosengasjement og aktivitet» kan tolkes som en slags aksept for at den kirkelig aktive minoritets engasjement og trosuttrykk også er viktige og må sikres plass, sammen med de mindre aktive kirkemedlemmenes mer passive bruk av kirken og dens ritualer. Religiøst engasjement oppleves ikke lenger for staten som en potensiell trussel. Kanskje er det i ferd med å utvikles et syn som verdsetter trosuttrykk også i det offentlige rommet? Henger dette sammen med en ny interesse for religion som fenomen i samfunnet?

Kirken skal allikevel ikke kunne «kreve» trosengasjement – et wichernsk indremisjonssyn har Gjønnnes-utvalget ikke så mye til overs for. Vi ser en blanding av folkekirkeforståelsene fra Barmen-erklæringen og Schleiermacher: Den norske kirke skal være en folkekirke som inviterer åpent til kirkelige handlinger uten å blande seg inn i folks personlige trosforhold.

Gjønnnes-utvalget er opptatt av å distansere seg fra en folkekirkeforståelse som setter for tette likhetstegn mellom kirken og det norske folk, samtidig som de understreker at relasjonen mellom kirke og folk er viktig og kommer før relasjonen mellom kirke og stat, helt i tråd med Schleiermachers kirkesyn.

Stortingsmeldingen 2007/08

I stortingsmeldingen fra 2007/08 finner vi langt på vei den samme folkekirkeforståelsen som Gjønnnes-utvalget presenterer, med en gjennomgående schleiermachersk tone. I Kirkeforliket foreslår de å grunnlovsfeste at Den norske kirke «forbliver Norges Folkekirke», noe som sier at kirken forstås som folkekirke gjennom historien, og at det er en realitet at den også er en folkekirke i dag.

Det er også et fokus på at kirken som folkekirke er en tilbyder av kirkelige tjenester. Den skal være inviterende og bidra i samfunnet til å styrke verdier og fellesskap. Denne betjeningstanken ligner den vi finner i Barmen-erklæringen, men den omfatter mere enn bare forkynnelsen av evangeliet og forvaltningen av sakramentene. For å kunne oppfylle denne folkekirkevisjonen må kirken fortsette å være landsdekkende med bred kontaktflate, derfor vil ikke staten helt slippe ansvaret for kirken.

Men på ett område har det skjedd en utvikling, og i statens forhold til det kirkelige demokrati. Vi ser et skifte fra en frykt for det kirkelige demokrati til en full støtte for det samme demokratiet, om det utvikles til sin fulle potens. Den kirkelige elite sees ikke lenger på som en like stor trussel, om bare det demokratiske systemet utbygges, og folkestyret blir virkeliggjort også i kirken.

5.5 Oppsummering: Fra polemikk til harmoni?

Det er kanskje ikke en veldig tydelig bevegelse og utvikling fra en wichernsk folkekirkeforståelse til en schleiermachersk i de kirkelige dokumentene. Perspektivene lever sammen, men de vektlegges ulikt ut fra hvordan en nærmer seg kirketenkningen. Jeg vil allikevel påstå at tonen i folkekirkeforståelsen har endret seg noe, fra et tydelig wichernsk misjonalt syn på folkekirken, til et mer nøkternt syn på folkekirkens muligheter til å komme i kontakt med folk. At folkekirken består av folk med ulike religiøse oppfatninger og erfaringer (et schleiermachersk folkekirkesyn) er på den ene siden en gjengs beskrivelse av kirkevirkeligheten, og på den annen side åpner denne innsikt ulike fremtidsscenarioer – knyttet til makt og styring. At alle disse folkene som er medlemmer av Den norske kirke skal kunne være med på å styre og bestemme i kirkens indre forhold er for noen negativt (reformkommisjonen), men tendensen er at synet på medlemsmedvirkning utvikler seg i positiv retning (Bakkevig-utvalget).

Vi har sett at kirken på noen måter har nærmet seg den gjennomgående schleiermacherske folkekirkeforståelsen, som ligner måten staten har omtalt folkekirken på gjennom flere tiår. Samtidig har kanskje staten også nærmet seg kirken og dens understrekning av betydningen av tro og trosengasjement. Frykten for det kirkelige demokrati er i ferd med å gi seg, og det er en utvikling fra en tydelig polemikk mot kirken og dens interesser til en harmoniserende tilnærming, der kirkens selvforståelse som trossamfunn og folkekirke på samme tid vektlegges og støttes.

6 Avsluttende refleksjoner

6.1 Folkekirkebegrepet nå - hva slags forventningshorisont rommer det?

Til sist: Folkekirkebegrepet i lys av dagens situasjon, et sekulært, multireligiøst og -kulturelt samfunn. Statens bånd til Den norske kirke er formelt gjort slakkere, samtidig er den fortsatt majoritetskirke. 22. juli og kirkesøkningen etter denne grusomme terrorhandlingen plasserte Den norske kirke i midten av de nasjonale begivenhetene, ikke fordi staten bestilte eller beordret det, men fordi folk spontant oppsøkte og brukte kirkene sine.

Fortsatt ser vi ikke hvordan endringene etter grunnlovsendringen kommer til å påvirke Den norske kirke, kanskje har politikere og kirkefolk foreløpig rett i innsisteringen på at «ingenting kommer til å bli annerledes». Eller – blir alt annerledes?

Synkende medlemstall – hvor går grensen? Hva skjer da?

En realistisk forventningshorisont for Den norske kirke er synkende medlemstall. Ikke så mye på grunn av utmeldinger, men på grunn av at færre og færre velger å døpe barna sine. Hvor omfattende denne tendensen er, vil vise seg allerede om få år. Da må en spørre seg om hva som skjer med folkekirketanken i møte med en sannsynlig fremtid med lavere og lavere oppslutning. Hvor går smertegrensen for fortsatt å kunne kalle Den norske kirke en folkekirke? Hvor lenge kan den fortsette å være landsdekkende, forvente å få midler til å ha kirkelig betjening på et hvert nes i landet? Eller handler det ikke først og fremst om geografisk utbredelse, men om hvordan kirken fremstår gjennom kommunikasjon i samfunnet og i sin forkynnelse – som «åpen og inkluderende»? Som «Den greie kirka» ingen lar seg provosere av, og som staten har nytte av og kan samarbeide med?

Alt dette vil fremtiden vise. At det imidlertid ikke finnes garantier for noe har vi fått inntrykk av i det siste årets debatt rundt Stålsett-utvalget og deres holdning til kirkens plass og rolle i fremtidens Norge.

NOU 2013: 1 Det livssynsåpne samfunn

Jeg ender opp her – i en veldig uferdig samtid. Stålsett-utvalget har kommet med sin utredning om det livssynsåpne samfunn, der de presenterer forslag til en ny og helhetlig tros- og livssynspolitik. I debatten som har vært i etterkant av Stålsett-utvalgets utredning har man blitt minnet på at kirkeforliket fra 2008 bare gjelder ut stortingsperioden 2009-2013. Det er med andre ord åpent hva som nå skjer med Den norske kirke i neste stortingsperiode og i tiden fremover. Stålsett-utvalget mener at grunnloven igjen bør endres og at det bør bli et fullt skille mellom stat og kirke, ikke den mellomløsningen kirkeforliket la opp til. For dette dreier seg nå først og fremst om statens *tros- og livssynspolitik* og ikke så mye lenger om kirkepolitikk (det virker som om det har blitt gammeldags). Dersom man ønsker et livssynsåpent samfunn – utvalgets overordnede prinsipp – er dette uforenelig med en særskilt rolle for Den norske kirke. Stat og kirke må derfor skilles fullstendig og Den norske kirke må gå over til å bli et ordinært trossamfunn på linje med de andre.

Om dette skjer er det duket for en helt ny tid for Den norske kirke, og da får vi se om folkekirketanken er såpass levende blant kirkens medlemmer at den kan klare å fortsette å være kirke for folket. Klarer den å være landsdekkende, tilby (gratis) kirkelig betjening til alle som ønsker det og beholde bredden og spennvidden i meninger og i teologi? Eller må kirken «gi slipp på folket», og våge å gå en usikker fremtid i møte uten sikkerhet i økonomi og ytre rammer? Tvinges den til å søke inn mot sitt sentrum, mot Kristus, kirkens herre, og søke nye veier å åpne opp mot folk – alle folk – for å dele ut av Guds nåde – til alle?

«Kirke er et blindt ord» har Martin Luther skrevet. Fremtiden vil vise om Den norske kirke er like blind, eller om den har blitt gjort seende, rustet til å være kirke i verden – i Norge – i en ny tid – i, for og av menneskene.

Litteraturliste

Det frivillige kirkeråd. Reformkommisjon av 1965 *Reform av den norske kirke*, Stavanger : Nomi forlag, 1969

Det frivillige kirkeråd. Utredningskommisjonen av 1969 *Den norske kirke og staten*, Stavanger : Nomi forlag, 1973

Furre, Berge «Frå 1814 til Gudmund Hernes. Politikk, kyrkje og kyrkjepolitikk» i *Norsk teologisk tidsskrift* nr 1/1994, Oslo : Universitetsfolaget, 1994

Ekström, Ragnar *Gudsfolk och folkkyrka*, Lund : Gleerups Förlag, 1964

Jordheim, Helge *Lesningens vitenskap - utkast til en ny filologi*, Oslo : Universitetsforlaget, 2001

Kirkerådet. *Samme kirke – ny ordning*. Oslo: Den norske kirke. 2002

Kirkerådet. *Den norske kirkes identitet og oppdrag*. Kirkemøtedokument 2004.

Koselleck, Reinhart *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*, New York : Columbia University Press. 2004

McLeod, Hugh *The Religious Crisis of the 1960s*, Oxford University Press, 2007

Midttun, Jørund *Sosialdemokrati og folkekirke : Det norske arbeiderpartis forhold til kirke og religion*, Oslo : Norges forskningsråd, 1995

Moxnes, Halvor *Jesus and the Rise of Nationalism - A New Quest for the Nineteenth-Century Historical Jesus*, London : I.B.Tauris, 2012

Montgomery, Ingun og Rasmussen, Tarald «Folkekirken i historisk perspektiv: Tyskland og Skandinavia» i Sandvik, Bjørn (red) *Folkekirken – status og strategier*, Oslo : Den norske kirkes presteforening, 1988, s. 53-64

NOU 1975: 30. *Stat og kirke*. Kirke- og undervisningsdepartementet.

NOU 2006: 2. *Staten og Den norske kirke*. Kultur- og kirke departementet.

St.meld. nr. 40 (1980–81). *Om stat og kirke*. Kirke- og undervisningsdepartementet.

St.meld. nr. 17 (2007–2008). *Staten og Den norske kirke*. Kultur- og kirkedepartementet.

Nettkilder

Hylland, Ole Marius, utdrag fra radioforedrag i P2 basert på deler av hans doktorgradsavhandling "Folket og eliten" (2003):

http://nrk.no/programmer/radio/p2_akademiet//programmer/radio/p2_akademiet/2827645.html

Barmen-erklæringen i svensk oversettelse: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Barmendeklarationen>